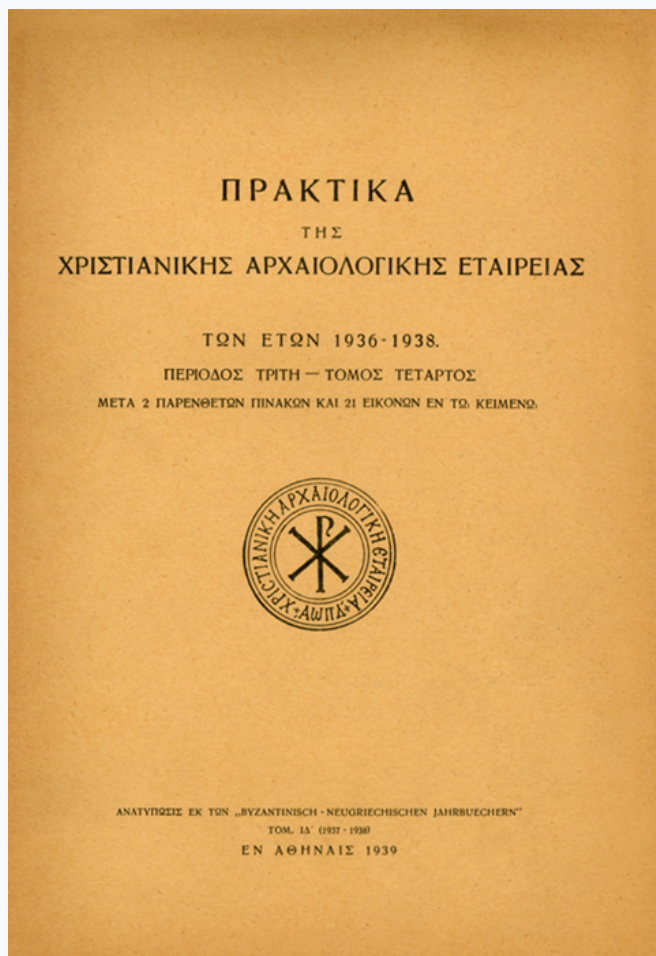

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 4 (1939)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1936-1938), Περίοδος Γ'

Η ελληνική Σχολή Στεμνίτσης και συνοδικά σιγίλλια και άλλα γράμματα περί αυτής

Νίκος Α. ΒΕΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1429](https://doi.org/10.12681/dchae.1429)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΗΣ Ν. Α. (2013). Η ελληνική Σχολή Στεμνίτσης και συνοδικά σιγίλλια και άλλα γράμματα περί αυτής. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 4, 126-174. <https://doi.org/10.12681/dchae.1429>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η ελληνική Σχολή Στεμνίτσης και συνοδικά
σιγίλλια και άλλα γράμματα περί αυτής

Νίκος ΒΕΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1936-1938), Περίοδος Γ' • Σελ. 126-174

ΑΘΗΝΑ 1939

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Ὑπὸ

ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ (BEES),

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΣΤΕΜΝΙΤΣΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΔΙΚΑ ΣΙΓΙΛΛΙΑ ΚΑΙ ἌΛΛΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΑΥΤΗΣ

Ἡ Γορτυνιακὴ πολίχνη Στεμνίτσα¹, ἰδρυμένη παρὰ πέντε ἀρχαίας Ἀρκαδικὰς πόλεις, Ὑψοῦντα, Τρικολώνους, Θύραιον, Ζοιτείαν καὶ Παρωρίαν, ἐπέδωκεν εἰς πληθυσμὸν καὶ εὐημερίαν ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Κατὰ τὴν παράδοσιν² πολὺ συνέβαλεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Στεμνίτσης ὁ ἐκ τῆς πολίχνης ταύτης καταγόμενος Μαυροϊδῆς, ὁ ὁποῖος δεκαετῆς περίπου ἀνηρπάγη ὑπὸ Τούρκων ἀγάδων, ἐξισλαμίσθη καὶ κατετάχθη εἰς τὰ σώματα τῶν γενιτσάρων, προαχθεὶς — ὡς λέγεται — μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ πασσά. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἀρχηγοῦντος τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη, ἐπανῆλθεν ὁ Μαυροϊδῆς καὶ πάλιν εἰς τὴν Στεμνίτσαν καὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς θρησκείας τῶν πατέρων του. Μέχρι σήμερον σφύζεται ἐν Στεμνίτση πολυτελῆς χρυσοκέντητος ἐπιτάφιος, ἀφιερωθεὶς τῷ 1690 ὑπὸ τοῦ Μαυρουδῆ εἰς τὸν αὐτόθι ναὸν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς «εἰς μνημόσυνον τῶν γονέων αὐτοῦ Ἀναστασίου καὶ Παγῶνας»³. Ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ τὴν Δημη-

1) Περὶ τῆς Στεμνίτσης καὶ τῆς περιοικίδος αὐτῆς ἔχομεν δύο μονογραφίας, ἐκδομέναις εἰς αὐτοτελῆ τεύχη: α) «*Ἀθανασίου Παπαχριστοπούλου*, Τρικολωνικά. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κολλαράκη καὶ Τριανταφύλλου...1888». Σελ. 80, σχ. 8ον μικρόν. β) «*Γ. Ἀ. Ἀνδριτσοπούλου*, Ἱστορικαὶ σημειώσεις Στεμνίτσης. Ἐκδοσις Ἐξωραϊστικοῦ Συλλόγου Φιλοπροόδων Στεμνίτσης. Μερὶ μνη *Κωνσταντῆ Ἰ. Βογιατζῆ* [1930]». Σελ. 104 μετὰ 15 παρενθέτων πινάκων, σχ. 8ον μικρόν.

2) Πρβλ. *Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον*, ἐνθ. ἀν., σελ. 13 κ.έ., καὶ παρένθετον πίνακα [2].

3) Αὐτόθι, σελ. 14, 75, παρένθετος πίναξ [14], ἀλλ' ἰδὲ μάλιστα *Ἀριστοτ. Ζάχον*, ἐν «*Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ*», τόμ. Η' (1932) σελ. 82. — Περὶ τοῦ Μαυροϊδῆ καὶ τινῶν ἄλλων Στεμνιτισιωτῶν τοῦ αὐτοῦ γένους ἢ ἐπωνύμου πρβλ. καὶ *Νίκων Ἀ. Βέην*, ἐν «*Δελτίῳ* τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. Σ' (1901—1906) σελ. 392 κ.έ., ὡς καὶ τὴν αὐτόθι σημειουμένην βιβλιογραφίαν.

τσάναν νεωτέραν μονήν τῆς Παναγίας τοῦ Φιλοσόφου ἀνιστόρησεν ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁ Μαυροῖδης, περὶ τοῦ πλοῦτου τοῦ ὁποῖου πολλὰ ἀγαπᾷ ὁ Γορτυνιακὸς λαὸς νὰ διηγῆται.

Τὴν εὐημερίαν τῆς Στεμνίτσης ὅπως καὶ ἄλλων τμημάτων τῆς Πελοποννήσου ἀνέκοψεν ἐπὶ τινα ἔτη ἢ εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν οἱ Ρῶσσοι καὶ ἡ αὐτοκράτειρα αὐτῶν Αἰκατερίνη Β'. Τὰς ἀνεκδιηγῆτους καταπιέσεις καὶ κακουργίας τῶν Ἀλβανῶν φεύγοντες πολλοὶ Στεμνιτισῶται κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1770 - 1779 μετέβησαν εἰς Ἀθήνας, νήσους τοῦ Αἰγαίου, Κωνσταντινούπολιν, μάλιστα δὲ εἰς Σμύρνην¹, ὁπόθεν πολλοὶ προώριστο νὰ μὴν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ πατρῶα ἐδάφη. Ἀπόσπασμα Ἀλβανῶν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1779 εἰσέβαλεν εἰς Στεμνίτσαν, τὴν ὁποίαν εὔρεν ἔρημον, καθ' ὅσον οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἶχον ζητήσει καταφύγιον εἰς τοὺς πέριξ δυσπροσίτους τόπους, μάλιστα δὲ εἰς τὴν παρὰ τὸν Λούσιον ποταμὸν κειμένην μονὴν τοῦ Προδρόμου. Συναπεκόμισαν τότε ἐκ Στεμνίτσης ὅ,τι ἀρεστὸν εὔρον οἱ Ἀλβανοί, ἐπυρπόλησαν πολλὰς οἰκίας αὐτῆς καὶ μετὰ ταῦτα ἐτράπησαν πρὸς τὴν παρὰ τὴν «Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους»² κειμένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν ὁποίαν ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν παρέδωκαν εἰς τὸ πῦρ³. Εἶχον δὲ ἀνιδρύσει τὴν μονὴν ταύτην πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ εὐλαβὴς καὶ ἀσκητικώτατος μοναχὸς Ἀκάκιος Κουβαρᾶς, ὁ ἐκ Στεμνίτσης, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ὡς μοναχὴ μετωνομασμένη Παρθενία⁴. Ἦρχισε δὲ τὸν ἀνακαινισμὸν τοῦ ἱεροῦ καταγωγίου ὁ πράγματι Ἀκάκιος Κουβαρᾶς κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1736, εὔρε δὲ κατὰ τὸν ἀνακαινισμὸν τοῦτον προθυμότετον ἄρωγὸν τὸν περιφημον μητροπολίτην Λακεδαιμονίας Ἀνανίαν, τὸν ἐκ Δημητσάνης, ὁ ὁποῖος τῷ 1767 ἀπέθανε τὸν θάνατον τοῦ ἐθνομάρτυρος⁵. ἀπεκεφαλίσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βαλῆ τοῦ Μορέως Χαμιζᾶ πασοᾶ, ὡς συνεννοούμενος μετὰ τῶν Ρώσσων ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μετὰ τρία περίπου ἔτη ἐκδηλωθεῖσαν ἐπανάστασιν κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας⁶.

1) Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 20.

2) Τὰ ἐν εἰσαγωγικοῖς κείμενα ἐνταῦθα (καὶ κατωτέρω πολλάκις) εἶναι φράσις καὶ γραφὴ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ κώδικος, τὸν ὁποῖον τῷ 1755 καθιέρωσεν ὁ Ἀνανίας Λακεδαιμονίας διὰ τὴν περί τῆς ὁ λόγος μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

3) Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ. ἀν., σελ. 19.

4) Ταῦτα κατὰ τὸν κώδικα τῆς μονῆς, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἀνωτέρω ἐν ὑποσημ. 2 καὶ κατωτέρω, σελ. 128 κ. ἑ.

5) Περὶ τοῦ Ἀνανίου Λακεδαιμονίας πρβλ. Νίκων Α. Βέην ἐν τῇ Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ, τόμ. Η' (1904) σελ. 104 καὶ τὴν αὐτόθι ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν, καὶ *Εὐάγγελον Ἰω. Σαβράμην*, τὸν μακαρίτην μαθητὴν μου, ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι Ἐταίρ. Βυζ. Σπουδῶν», τόμ. Θ' (1932) σελ. 221 κ. ἑ., ὅπου καὶ ἡ νεωτέρα σχετικὴ βιβλιογραφία ἀναγράφεται.

6) Ὁ Π. Κοντογιάννης, Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον (ἐν Ἀθήναις 1903, σελ. 57, 512) θέτει τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ Ἀνανίου

Ὁ Ἄνανίας ἐφρόντισεν, ὅπως ἐκδοθῆ καὶ παριαρχικὸν συνοδικὸν σιγίλλιον ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» κειμένην, κατὰ μῆνα δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1755 καθιέρωσε κτητορικὸν κώδικα πρὸς χρῆσιν τῆς αὐτῆς μονῆς· ἐν τῷ κώδικι τούτῳ δι' ἐπιγραμμάτων γεραίρεται ὁ πολὺς Ἄνανίας Λακεδαιμονίας, ἀλλὰ καὶ πομπωδῶς χαρακτηρίζεται: «προστάτης, συνδρομεύς, ἀνανεωτῆς τῆς ἱερᾶς μονῆς [τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» κειμένης]· καὶ κατὰ πάντα φρουρὸς καὶ σώστης, ὡς Θεῖος πατήρ ¹ ». Βραδύτερον νέος ἐπὶ μέρους ἀνακαινιστῆς τῆς αὐτῆς μονῆς ἀνεδείχθη ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος Κουβαρᾶς, ὡς λέγει καὶ ἐπιγραφή παρὰ τὴν πύλην αὐτῆς:

ΑΥΞΗ]=1768]. ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΤΗ Η ΘΕΙΑ
ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΜΟΝΗ ΠΑΡΑ
ΤΟΥ ΕΝ ΜΟΝΑΧΟΙΣ ΚΥΡΙΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ
ΚΟΥΒΑΡΑ ΚΑΙ ΚΤΗΤΟΡ(ΟΣ) ^{1α}.

Ἦτο δὲ ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος Κουβαρᾶς ἀδελφὸς τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὰ δὲ πρὸς ἀνακαινιστὴν αὐτῆς ἀργύρια εἶχεν εὔρει — ὡς λέγεται — ἐντὸς δοχείου, ἐν ᾧ ἐκολλιέργει ποτὲ κτῆμα, ἀνῆκον εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανοίας αὐτοῦ, κείμενον δὲ παρὰ τὸ χωρίον Παλαμάρη τῆς Γόρτυνος. Ἀλλὰ τὸ ἀνακαινιστικὸν ἔργον τοῦ Ἀγαπίου Κουβαρᾶ ἀνέκοπεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1770 καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον ². Μετὰ δὲ τὸν ἐμπρησμόν τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου — περὶ οὗ ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος ³ — κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1779 οἱ ἀδελφοὶ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» κειμένης, κατέφυγον εἰς τὰ παρακεμένως Γορτυνιακὰς μονὰς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῶν Αἱμουαλῶν· ὁ δὲ παρὰ τοῦ Ἀνανίου Λακεδαιμονίας καθιερωθεὶς κώδιξ τῆς μονῆς ⁴, ἧς τὰ κτήματα περιῆλθον βραδύτερον

Λακεδαιμονίας εἰς τὸ ἔτος 1760, (στηριζόμενος — ὡς φαίνεται — εἰς τὸν Ἄθανάσιον Κομνηρὸν Ἑψηλάντην, Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν, ἐν Κων/πόλει 1870, σελ. 384).

1) Πρὸς γνῶσιν τοῦ ἀναγνώστου τονίζω, ὅτι τὰ κείμενα ἐν τῷ δημοσιεύματι τούτῳ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ἀντιγράφων κατ' ἀρχὴν ἀπαραλλάκτως ἐκ τῶν χειρογράφων, τηρῶν δηλ. τὰς ἀνορθογραφίας αὐτῶν. Ἐντὸς ὀρθογωνίων ἀγκυλῶν, (ἦτοι [ ]) θέτω τὰς ἐμὰς προσθήκας εἰς τὰ κείμενα, ἐντὸς ὀξυγωνίων ἀγκυλῶν (ἦτοι < >) θέτω τὰ ἐκ τῶν κειμένων ὀβελιστέα καὶ ἐντὸς παρενθέσεων (ἦτοι ( )) θέτω τὰς ἀναλύσεις ἐπιτιμήσεων καὶ βραχυγραφιών.

1α) Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλος, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 19.

2) Αὐτόθι, σελ. 18 κ.έ.

3) Σελ. 127.

4) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 127⁴.

εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης ¹, κατέστη τελευτῶντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ² κῶδιξ τῆς σχολῆς ταύτης· ἐκ τοῦ κώδικος τούτου ³, τὸν ὁποῖον κατεῖχεν ὁ ἐξ ἐπισήμου οἴκου τῆς Στεμνίτσης καταγόμενος δικηγόρος Γεώργιος Ροῖλος († περὶ τὸ 1917) ἤντησα εἰδήσεις καὶ ἀντέγραψα γράμματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης ⁴.

Τὸ λεγόμενον, ὅτι ἤδη κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα συνετηρεῖτο ἐν Στεμνίτση δαπάναις τῆς κοινότητος αὐτῆς σχολὴ ἑλληνικῶν γραμμάτων, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ μετατεθῇ εἰς τὸ κράτος τῶν Θρύλων. Οὔτε ἀποδεικνύεται — κατὰ τὰς ἐρεῦνας τῆς ταπεινότητός μου — ὅτι ἤδη πρὸ τοῦ 1764 ὑφίστατο ἡ Ἑλληνικὴ σχολὴ Στεμνίτσης ⁵. Πράγματι αὕτη ἰδρύθη τῷ 1790. Τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν ἰδρυσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος σχολῆς γράμμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δημητσάνης καὶ Ἀργυροκάστρου Ἀμβροσίου ⁶ κεῖται ἐν σελ. 14 - 15 τοῦ κώδικος καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς ⁷:

«Μέγα ὄντως χρήμα ἢ σπουδὴ τῶν μαθημάτων, δι' αὐτῆς γὰρ γνωρίζομεν οὐ μόνον, ὅτι εἴμεθα λογικοὶ καὶ τί ἐστὶν ἄν(θρῶπ)ος ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἄν(θρῶπ)οις. δι' αὐτῆς τὴν πίστιν μανθάνομεν, ὅτι ἀγία, καὶ ὑψηλή, καὶ οὐράνιος δι' αὐτῆς τὰ μυστήρια τῆς ἀγίας μας ἐκκλησίας, δι' αὐτῆς τὴν ἀρετὴν διδασκόμεθα, καὶ χωρὶς αὐτῆς οὐδὲν δύναμεθα ποιῆσαι καλὸν καθὼς οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι, καὶ ἀγιώτατοι πατέρες τῆς ἀγίας ἡμῶν ἐκκλησίας διδάσκουσιν. ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ πάντων τῶν κτημάτων ἀθάνατον, ἦν διὰ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων προσπορίζομεθα. ὅθεν καὶ παντισθένης πάντες χριστιανοὶ ὀφείλουσιν ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων συστάσεως, ταῦτα γὰρ λαμπρύνουσι τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς μαθήσεως ψυχῆ τε καὶ σώματι. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τοσοῦτον ἀναγκαῖον τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον ἐν παντί τόπῳ τυγχάνει πρὸς βελτίωσιν, καὶ κοινὴν ὠφέλειαν, διὰ τοι τοῦτο καὶ οἱ εὐλογημένοι

5

10

1) Πρβλ. Ἀ. Παπαχριστόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 24, Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 19.

2) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 131⁶² τὸ γράμμα τοῦ Ἀμβροσίου Δημητσάνης καὶ Ἀργυροκάστρου.

3) Πρβλ. Νίκων Ἀ. Βέην (Bees), Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὸ „Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit“ (S. A. aus der „Byzantinischen Zeitschrift“ XV Bd.). Ἐν Λειψία 1906, σελ. 476. Πρβλ. καὶ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. ζ' (1901-1906) σελ. 393.

4) Τὸν κώδικα τοῦτον ἐννοῶ ὁσάκις κατωτέρω παραπέμπω ἀπλῶς: κῶδ. ἢ κῶδιξ, ἄνευ τινὸς περαιτέρω προσδιορισμοῦ.

5) Ἄλλως ὁ Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλος, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 65.

6) Περὶ τούτου πρβλ. Ε. Σαβράμη, ἐν τῇ «Ἐπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζαντ. Σπουδῶν», τόμ. Θ' (1932) σελ. 223. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 131, ὑποσ. 3.

7) Διετήρησα τὰς γραφὰς τοῦ χειρογράφου, μόνον τὰ κύρια ὀνόματα ἔγραψα διὰ κεφαλαίων ἀρκτικῶν γραμμάτων. Ὁ σύνδεσμος: καὶ ἐν τῷ χειρογράφῳ κεῖται πάντοτε βραχυγραφικῶς.

- 15 χριστιανοὶ ἀπαξάπαντες τοῦ χωρίου Στεμνίτζας κοινῇ γνώμῃ ἔγνωσαν ἀποκαταστήσαι ἑλληρικὸν σχολεῖον ἐνδον τῆς πατρίδος αὐτῶν πρὸς ψυχικὴν, καὶ σωματικὴν κοινὴν αὐτῶν ὠφέλειαν, καὶ σωτηρίαν, διὰ συνεργείας τοῦ λογιωτάτου ἀρχιδιακόνου κύρ Νεοφύτου, ὅστις οὐ μικρὸν ἐνθεὸν ζῆλον, καὶ προθυμίαν τρέφει πρὸς τὰ τοιαῦτα ὡς πρακτικώτατος,
- 20 καὶ δὴ συσκευθέντες ἔκριναν δέον ἀποκατασταθῆναι τὸ ἑλληρικὸν κοινὸν σχολεῖον ἐν τῷ μονηδρίῳ τῆς ὑπεραγί(ας) δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τὸ ἐπ' ὀνομαζόμενον Χρυσοπηγῆ, διὰ τὸ τοῦ τόπου ἀρμοδιώτατον, καὶ τὰ λοιπὰ ὅπου ἐξωρατίζουσι τὴν σχολήν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸ ἀναλαβεῖν θείαν ἀλλοίωσιν καὶ βελτίωσιν τὸ ἱερὸν τοῦτο μονήδριον τῆς Χρυσοπηγῆς
- 25 καὶ κοσμηθῆναι λαμπρῶς γενόμενον ἐργαστήριον σωτήριον, πρότερον μὴ τοιοῦτον ὄν διὰ τὰ ἐν αὐτῷ γενόμενα ἀτοπήματα, προξενοῦντα πρὸς ἅπαντας οὐ μόνον ἀηδείαν καὶ ἀνευλάβειαν, καὶ σκάνδαλον τοῖς πολλοῖς ὡς διαφρυσθῆναι, μὴ ἔχον τὸν κυβερνήτην κατὰ τὸ πρέπον τῆς μοναδικῆς πολητείας, ὅπερ θεία συνάρσει γέγονε καὶ τὸ ἱερὸν μοναστήριον τῆς
- 30 ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἐπ' ὀνομαζόμενον Χρυσοπηγῆ πλησίον τῆς χώρας Στεμνί[τ]ζας κοινῇ γνώμῃ καὶ ἀποφάσει πάντων τῶν χριστιανῶν τῆς πολιτείας ταύτης συναινέσει καὶ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, καὶ ἀπεκατέστη ἐπιστάτης, καὶ ἐπιτυρητῆς ὁ λογιώτατος ἀρχιδιάκονος κύρ Νεόφυτος μετὰ προθυμίας, καὶ ζήλου ἐνθέου ἀψάμενος τοῦ ἔργου,
- 35 καὶ καταναλώσας ἱκανὰ ἐξ ἰδίων πρὸς καλλωπισμὸν καὶ σύστασιν τῆς σχολῆς ταύτης, καὶ θεοῦ εὐδοκοῦντος ἔτυχε καὶ διδάσκαλος κατὰ πάντα ἀριστος καὶ χρησιμώτατος, καὶ ὠφελιμώτατος διὰ τὴν ἐνάρετον αὐτοῦ πολιτείαν ὁ λογιώτατος κύρ Ἰάκωβος, ἀνὴρ κεκοσμημένος παντοίοις χαρίσμασι. καὶ δὴ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ ἱερὸν τοῦτο μονήδριον μεταβληθὲν ἐπὶ τὸ κρεῖττον
- 40 ἀπεκατέστη θεοῦ συναιρουμένου ἑλληρικὸν κοινὸν σχολεῖον τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι καὶ νὰ ὀνομάζεται σχολεῖον κοινὸν τῆς Χρυσοπηγῆς τῆς χώρας Στεμνίτζας καὶ νὰ ὑπερασπίζεται, καὶ βοηθῆται παρὰ πάντων κοινῶς τῶν χριστιανῶν μετὰ προθυμίας, διὰ νὰ διασώζηται ἀμετασάλευτον καὶ ἀμετακίνητον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. τοῦτο τὸ θεάρεστον κατόρθωμα
- 45 ἰδὼν καὶ ὁ ὀσιώτατος ἐν μοναχοῖς γέρων Ἀγάπιος ὁ προστατεύων τοῦ ἐρημωθέντος μονηδρίου τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, καὶ τὴν κοινὴν ὠφέλειαν τῶν χριστιανῶν θεορῶν ἐκ προοιμιῶν, ἰδὼν αὐτοῦ θελήσει, καὶ προαιρέσει συναινοῦντος καὶ τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου κύρ Μακαρίου, καὶ παρασταθεῖς ἔμπροσθεν τῆς ἡμῶν ταπεινότητος καὶ τῶν προεστώτων καὶ γερόντων τῆς πολιτείας ταύτης ἀφιέρωσε,
- 50 καὶ προσήλωσεν ἅπαντα τὰ κτήματα, καὶ πράγματα κινητὰ, καὶ ἀκίνητα τοῦ ἐρημωθέντος μονηδρίου αὐτῶν εἰς τὸ νεοπαγῆς τοῦτο ἑλληρικὸν σχολεῖον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τὸ ἐπ' ὀνομαζόμενον Χρυσοπηγῆ πλησίον τῆς χώρας Στεμνίτζας ἐπὶ τὸ ἀναπόσπαστα καὶ
- 55 ἀμετακίνητα διαμένειν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοῦ σχολείου διατελοῦντα

εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, καὶ μηδενὸς ἐναντιουμένου ἢ ἀντιλέγοντος τὸ σύνολον. ὅστις ¹ δὲ βουλόμενος ἀνατρέψαι, ἢ διασεῖσαι ταῦτα τὸ παράπαν ² ὑπεύθυνος ἔστω ἀλύτ(οις) ἀραῖς καὶ ἀφορισμοῖς καὶ ἀναθέμασιν ὡς ἱερόσυλλος καὶ λυμεών. ὅθεν καὶ κατεστρώθησαν τῷ ἱερῷ τοῦτω κώδικι τῆς σχολῆς ταύτης εἰς μνημόσυνον αἰώνιον, καὶ εἰς διηρικὴ ἔνδειξιν, 60 καὶ ἀσφάλειαν. τῇ ὑποβεβαιώσει καὶ σφραγίδι τῆς ἡμῶν ταπεινότητος. ἀψὴ ἀπριλλίου: κη'

† ὁ Δημητζάνης Ἀμβρόσιος ⁸

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθειμένου γράμματος μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Ἰδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς Στεμνίτσης τὰ μάλιστα συνέβαλεν ὁ ἐκ τῆς αὐτῆς πολίχνης καταγόμενος ἀρχιδιάκονος Νεόφυτος [Μοῦτζος] ⁴, ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ φιλόμουσος. Καὶ ἐξ ἰδίων ἐδαπάνησεν ὁ δραστήριος, ἀρχιδιάκονος οὗτος ὑπὲρ τῆς νεωστὶ ἰδρυθείσης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ σχολῆς τῆς ὁποίας καὶ πρῶτος ἐπιστατῆς καὶ ἐπιτηρητῆς ἐξελέγη ⁵. Κατὰ δὲ κοινὴν ἀπόφασιν ἐγκατεστάθη ἡ σχολὴ ἐν παλαιῷ μουδριῷ τῆς Στεμνίτσης, τιμωμένω μὲν ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, ἐπικαλουμένω δὲ τῆς Χρυσοπηγῆς ⁶. Τότε δὲ καὶ πάντα τὰ κτήματα, κινητὰ καὶ ἀκίνητα, τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους κειμένης», ἀφιερῶθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης. Καὶ εἶχε μὲν ἡ μονὴ αὕτη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1779 ἐμπρησμὸν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ⁷ παρακμάσει καὶ ἐρημωθῆ, ἀλλ' ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω γράμματος, ὑπῆρχον καὶ μετὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, τουλάχιστον ὀνομαστικῶς, ἡγούμενοι καὶ προστατεύοντες αὐτῆς. Δωρεαὶ δὲ καὶ ἀφιερῶματα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν προσηλωμένην πλέον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης, ἀναφέρονται κατ' ἐπανάληψιν ἐν τῷ κώδικι καὶ μετὰ τὸ ἔτος 1779 καὶ πρὸ τοῦ ἔτους 1790.

Περιεσώθη ἐν τῷ κώδικι καὶ ἀναγραφὴ διαφόρων Στεμνιτσιωτῶν, οἱ ὅποιοι ἐτάχθησαν εἰς τοὺς συνδρομητὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τῆς γενεθλίου αὐτῶν κωμοπόλεως ἅμα τῇ ἰδρύσει αὐτοῦ. Περιλαμβάνει

1) Ἐκ διορθώσεως.

2) Ἐκ διορθώσεως.

3) Ἡ ὑπογραφή διὰ μονοκονδυλιᾶς. Παρὰ τὴν μονοκονδυλιὰν κεῖται ἡ σχετικὴ σφραγίς, ἔχουσα ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς γράμματα τουρκικά, περίξ δὲ αὐτῶν τὰ ἐξῆς: † Ο ΤΑΠΕΙΝΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΝΒΡΟΣΙΟΣ ΔΙΜΙΤΖΑΝΙΣ ΚΑΙ ΑΡΓΙΡΟΚΑΣΤΡΟΥ ΑΨΖΖ. Ἐκ τῆς χρονολογίας τῆς σφραγίδος βεβαιούται, ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος προήχθη εἰς τὴν περι ἧς ὁ λόγος Ἀρχιεπισκοπὴν τῷ 1767.

4) Ἀρχιδιάκονος ὑπῆρξε τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅτι δὲ ἐπωνυμεῖτο Μοῦτζος γνωρίζει καὶ ὁ Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλος, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 66.

5) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 130 ^{16,19, 33,36}.

6) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 130. "Ὅτι δὲ τὸ περὶ ἧς ὁ λόγος μονύδριον τῆς Χρυσοπηγῆς εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τῆς Στεμνίτσης, το-νίζεται κατωτέρω, σελ. 141 κ.έ.

7) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 127, 128.

ἡ ἀναγραφὴ αὕτη ὀνόματα καὶ ἀλλαχόθεν γνωστῶν Στεμνιτσιωτῶν καὶ ἄλλων τινῶν Γορτυνίων, οἱ ὅποιοι κατ' ἐξοχὴν, μετῆρχοντο εἴτε ἐν τῇ πατρίδι εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν, μάλιστα ὡς μεταπράττειται μέλιτος, βουτύρου, ἐλαίου, ὡς μεταλλευταί, σιδηρουργοί, γανωταί, χρυσοχοί, σαγματοποιοί, ὄπλοποιοί ¹. Καὶ ἦσαν μὲν κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν οἱ συνδρομηταὶ τῆς σχολῆς—ὡς δεικνύουσι καὶ αἱ βάνουσοι αὐτῶν ὑπογραφαί—ἄμοιροι καὶ στοιχειώδους σχολικῆς μαθήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις ἀνῆκον οὗτοι εἰς τοὺς θαυμαστάς τῆς παιδείας καὶ εἰς αὐτὴν ἐστήριζον τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας καὶ τῆς μικρᾶς καὶ τῆς μεγάλης Πατρίδος. Ἐχει δὲ τὸ κείμενον τῆς ἀναγραφῆς τῶν συνδρομητῶν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης—περὶ ἧς ἀναγραφῆς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος ²—κατὰ πιστὸν ἀντίγραφον ὡς ἑξῆς: ³

«Ἴνα μὴ τὰ καλὰ ἐξίτηλα γίνονται, καὶ ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου τῇ λήθῃ καταβυθίζονται, ὁ γραπτὸς λόγος τοῖς ἀνθρώποις ἐπινεύονται· ὅπως ἐκ τοῦ ὁμοίου τὸ ὁμοιον ἔχη θηρεύεσθαι, καὶ ἀπὸ ἀρετῆς εἰς ἀρετὴν οἱ φιλόχριστοι, καὶ φιλόκαλοι προβαίνουσι. Τούτου χάριν καὶ οἱ κάτωθεν εὐλογημένοι χριστιανοί, ὡς φιλευσεβεῖς, καὶ φιλόθεοι τοῦ καλλωπισμοῦ καὶ εὐκοσμίας τῆς νεοπαγοῦς τάυτης σχολῆς τῆς Χρησπηγῆς τῆς καλλωνῆς καὶ ἀφθονίας ὀρεγόμενοι, οἰκεία αὐτῶν θελήσει καὶ προαιρέσει ἐγνωσαν διδόναι ἕκαστος τῷ ἐπιστάτῃ τῆς σχολῆς τάυτης κατ' ἔτος ὅ,τι ἂν εὐδοῖται ὡς ἰδιοχείρως ὑπογράφεται εἰς μνημόσυνον αὐτῶν αἰώνιον, καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν, ἅτινα ὀφείλουσι συνάγεσθαι παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τῆς σχολῆς τάυτης κατὰ τὸν αὐγουστον μῆνα:

< Αναγνωστὶς Μπουρναζὸς ἐχω νὰ δῖνο τὸν καθεκάστον χρόνον γρ(οσια) 05

< «Ἀναγνώστῃς Κούβαράς» νὰ ἔχω νὰ δῖνο ἐγῶ καὶ ὅποιος κληρονόμος τοῦ σπιτίου μου μῖνι τὸν κάθε χρόνον γρ. 05

5 < Κουσαντῆς Βελουῆς: νὰ ἐχὶ νὰ δῖνῃ τὸν κάθε χρόνον ὀπηρος μνητῆς 50 σπιτῆ μου νὰ πλιρονη γρ. 5

< Κωστατῆς Μουτζι(ος) χρυωστο νὰ δῖνο τὸν κάθε χρόνον γρ(οσια) 5 γρ. ⁴ 5

τοσα κ(αί) κλιρωνομι μου.

10 < Διμητρῆς Φατουρος δια ψιχην σοτηρίας νὰ δῖνο τὸν κάθε ἐκάστον χρόνον γρ. 5

< Ἀργεῖρις Μουκουός δια ψιχειν σοτηρίας νὰ δῖνο καθεκάστον χρόνον γρ. 5

1) Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 68 κ.ἑ.

2) Σελ. 131 κ.ἑ.

3) Τῶν κυρίων ὀνομάτων τὰ ἀρκτικά γράμματα μεταγράφω διὰ κεφαλαίων.

4) Τὰ γράμματα : σια 5 γρ ἔχουσι διαγραφῆ ἤδη παλαιόθεν.

- < Γιανις Βελονις δια ψηχην σωτηριας να δινω τον καθεστατον¹ χρονο
 γρ. 5 15
- < Αργιρης Ματαλας δια ψηχην σοτιρηας τον καθεκαστον χρονο
 γρ. 3
- < Κωστας του Νικολου Χατζη δια ψηχη[ς] σοτηρηας το καθεκαστον
 χρονο γρ. 3
- < Βασηλις του Διμητρι Βρετου δια ψυχην σοτιριας το καθεκαστον 20
 χρονο γρ. 3
- < Κοσταντης Μουτζοπουλος του Γιανακη ο εις δια ψηχην σοτιρηας το
 χρονο γρ. 3
- < Αλαιξαντρος και Κορσαντης Αλαιξαντροπουλα δια ψηχης σοτηριας
 καθε το καθε χρονο γρ. 5 25
- < Γηανακης Αλαιξαντρος δια ψηχης σοτηριας καθε χρονον γρ. 5
- [Λ]αμπρος του Ηκονομου δια ψηχης σοτηρια τον καθεκαστ[ον] χρονον
 γρ. 3
- < του Θανασι Σαβοπουλου δηα ψηχης σωτηρια το καθε χρονον γρ. 3
- < Γηοργης Θεοδωσοπουλος δηα ψηχη[ς] σοτηρηας τον καθε χρονον 30
 γρ. 3
- < Παναγηότης Βαρελας δια ψηχης σοτηρια τον καθεκαστο χρ(ονο)
 γρ. 3
- < Διμητρις Μουτζιος να εχο να δινω τον καθεκαστο χρονο εγω [και] υ κλι-
 ρονομι γρ. 9² 35
- ’Αναγνωστής Νικολάου εκ Βαλτεσινίκον να δίδω τον καθέκαστον χρόνον
 με ιδίαν μου θέλησιν — γρόσια πέντε — νούμερ(ο) ασλλ(ανια) γρ. . 05:
- ’Αναγνωστής Πετρόπουλος από Μαγούλιανα να δίδω τον καθεκαστον
 χρόνον με ιδίαν μου θέλησιν γροσια πέντε νούμερ(ο) ασλλ(ανια) . 05:
- καγω Γιόργης Παλαμιδόπουλος³ να δινω τον καθεκαστον χρόνον ης το 40
 σκολιον δια ψηχης σοτηριας γρ πέντε 5
- Καλογερος Ροειλος εχο να δινω τον καθεκαστον χρονο, δια ψηχι[ς] σοτηρια
 εις στο σκολιο γροσια πετε νουμερον γρ5 — ωσο ζι[σ]ο εγω κε τα πεδια μου.
 Βασιλης Παπαγηοργακης εχο να δηνο ψηχη[ς] σοτηρηαν τον καθεκαστον
 χρονο γροσια πετε ητη [=ητοι] γρ 5 ωσο εχο την ζοη μου κ(αι) πεδηα 45
 μου εονυος να δηδουδε⁴.
- [Θ]αναση[ς] Σταμηρις [ε]χο να δινω 50 σηκολιο⁵ το καθεκα[σ]το κρονο
 [=γρ. χρονο] γρ. <ην>πετε εγω κ(αι) η κληρονομη μου γρ. . 5
- Να εχο εγω Αργηρη[ς] Γηορμης να δηνο η στο σκοληο[ ] =εις το σκολειο,

1) Οὕτω ἐν τῷ κώδικι ἀντί: *καθέκαστον* = *καθ’ ἑκαστον*.

2) Ἐπιτετα ἐν τῷ κώδικι κενὸς χώρος, ὅπως ἴγραψωσιν ἐν αὐτῷ δύο του-
 λάχιστον ὑπογραφαί, αἱ ὁποῖαι ὁμοῦ δὲν ἐγράφησαν.

3) Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμον ἐκ διορθώσεως.

4) Προφανῶς ἀντί: *δήδουνε* = *δίδουν*.

5) Κατ’ ἀνάπτυξιν ἀντί: *σκολειο* ἴσως καὶ *σκολειό*.

- 50 ἴσως καὶ σκολεῖο] τον καθεν χρον[ο] όσο [=ὡς τὸ] τέλος ζοης κ(αι)
 εγο κ(αι) η κληρονομι μου . . . . . γρ. 5
 να εχο εγο ο Δημητρης Βελονης να δηδο η στο [=εἰς τὸ] σκοληο τον
 καθε χρονο κ(αι) εγο κ(αι) η κληρονομη μου εος τέλος ζοης. γρ. 3
 Να εχο εγο ο Αναγνόςτης του Παπασταματη το ονομά μου Γιάνη να
 55 δηδο στο σκολήο στο καθε χρόνο εγὸ κ(αι) ἡ κληρη μου ¹. γρ. 3
 να εχο να δηνο εγοω Θεοφηλης Μπογηατζης να δηνο στο σκοληο το καθε
 χρονο εγο κ(αι) υ κληρη μου ². . . . . γρ. 3»

Πρώτος διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ὑπῆρξεν ὁ κληρικὸς Ἰάκωβος, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ τὰ καλὰ προσγράφει τὸ ἀνωτέρω γράμμα τοῦ Ἀμβροσίου, ἀρχιεπισκόπου Δημητσάνης καὶ Ἀργυροκάστρου³. Πλὴν τοῦ Ἰακώβου τούτου καὶ ἄλλους διδασκάλους τῆς αὐτῆς σχολῆς γνωρίζομεν, κυρίως ἐκ τοῦ κώδικος αὐτῆς.

Ἄλλὰ πρὶν προβῶμεν περαιτέρω, ἄς τονισθῆ, ὅτι εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης συνέβαλον ὀνομαστὰ γένη ἐπιχώρια, ἐννοῶ τὸ ἐκ Στεμνίτσης καταγόμενον γένος Παλαμήδη, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μεγάλην ἰσχὺν οὐχὶ μόνον ἐν τῇ πατρίδι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καθ' ὅλου Πελοποννήσῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βασιλευούσῃ ἔσχε ⁴, καὶ τὸ ἐκ Λαγκαδίων τῆς Γορτυνίας γένος Δεληγιάννη ⁵. Ἄλλὰ καὶ ἡ προστασία τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας συνέβαλεν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ⁶.

1) =Κλήρη=κλήρα=τὸ γένος.

2) Βεβαίως τινὰ ἐκ τῶν τελευταίων ὀνομάτων δὲν ἀνεγράφησαν ἐν τῷ κώδικι βρ α χ ὡ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης.

3) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 130 ³⁶⁻³⁸.

4) Πρβλ. *Α Παπαχριστόπουλον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 57 Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 17 κ. ἐ, 25, 50 καὶ ἰδίως Γ. Βλαχογιάννην, «Προπύλαια», τόμ. Α' (1900—1908) σελ. 232—226: «Ἱστορικοὶ γύροι. Παλαμηδαῖοι (Ἀπὸ ἕνα παλιὸ σημεῖωμα)».

5) Πρβλ. καὶ *Τρ. Εὐαγγελίδην*, Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἑλληνικὰ Σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστρίου). Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1936, σελ. 354 κ. ἐ.

6) Τὴν ὑπαρξιν τῆς σχολῆς ταύτης μνημονεῦει καὶ ὁ *Π. Παπαζαφειρόπουλος* (Περὶ τῆς ἐν Βυτίῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς, τῶν πρώτων αὐτῆς διδασκάλων καὶ τῆς ἐν αὐτῇ καταρτιζομένης Βιβλιοθήκης... Ἐν Ναυπλίῳ 1858, σελ. 19, Μεθυδριάς, ἐν Ἀθήναις 1883, σελ. 21, 27) καὶ ὁ *Τάκης Χ. Κανδηλώρος*. (Ἡ Γορτυνία. Τόμ. Α'. Ἐν Πάτραις 1898, σελ. 143: «Ἐν Στεμνίτση ὑπῆρχε μικρὰ Σχολὴ καὶ βιβλιοθήκη, ἀλλὰ μικρᾶς φήμης καὶ σπουδαιότητος!). Πολλοὶ Γορτυνιοὶ καὶ παλαιότεροι καὶ σύγχρονοι δικαίως καυχῶνται, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Δημητσάνης κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Ἐπανάστασεως χρόνους εἶχε νὰ ἐπιδείξει τρεῖς ἀξιολόγους σχολάς, τὴν τῆς Στεμνίτσης, τὴν τῆς Βυτίνης καὶ μάλιστα τὴν τῆς Δημητσάνης. Τὴν ὑπαρξιν τῶν τριῶν τούτων σχολῶν ἐν Γορτυνίᾳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐξαιρεῖ ἰδιαζόντως καὶ ὁ μακαρίτης Γεώργιος Ροῖλὸς ἐν γραπτῷ αὐτοῦ σημεῖωματι (πρβλ. καὶ σελ. 129, 141³, 4).

Ἐπιτομή οἰκουμηνικῶν πατριάρχων Νεόφυτος Ζ΄ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας καὶ δὴ κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1790, βραχὺ λοιπὸν μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσας, ἀπέλυσε ὑπὲρ αὐτῆς συνοδικὸν σιγίλλιον «ἐν μεμβράναις». Τὸ σιγίλλιον τοῦτο γνωρίζομεν μόνον ἐξ ὄσων περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ἕτερον σχετικὸν σιγίλλιον, ἀπολυθὲν ὑπὸ τοῦ οἰκουμηνικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄.¹ Ἄλλ' ὁ Νεόφυτος Ζ΄, πάλιν ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας, ἀπέλυσε βραχὺ πρὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1793² ἕτερον συνοδικὸν σιγίλλιον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσας. Δυστυχῶς τὸ σιγίλλιον, τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ἠκυρώθη³, λανθάνει· γνωρίζομεν ὅμως, ἐν τινι μέτρῳ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἐξ ἑτέρου συνοδικοῦ σιγιλίου, τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ αὐτὸς πατριάρχης μὴν Φεβρουαρίου τοῦ 1793⁴ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Ὁ μακαρίτης Γ. Ροῖλός⁵ κατεῖχε καὶ τὸ συνοδικὸν σιγίλλιον τοῦτο, γεγραμμένον ἐπὶ τεμαχίου περγαμηνῆς, οὗ αἱ μέγιστα διαστάσεις εἶναι 0,47X0,59. Ἐχει δὲ διὰ κλωστής ἀπηρωρημένην τὸ σιγίλλιον καὶ μολυβδίνην πατριαρχικὴν σφραγίδα, εἰκονίζουσαν ἀφ' ἑνὸς τὴν Θεοτόκον μέχρι ζώνης βρεφοκρατοῦσαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐξῆς γράμματα ἔχουσαν: ΝΕΟΦΥΤΟΣ * ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ * ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩ[Σ] ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙ * ΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ * ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΥΠΘ⁶. Δημοσιεύεται ἀμέσως κατωτέρω τὸ συνοδικὸν πατριαρχικὸν τοῦτο σιγίλλιον καθ' ἡμέτερον πιστὸν αὐτοῦ ἀντίγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου⁷:

«Νεόφυτος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμηνικὸς πατριάρχης.

1) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 143³⁰—144³⁸.

2) Περὶ τῆς χρονίας πρβλ. κατωτέρω, σελ. 140, κείμενον τοῦ πατριαρχικοῦ σιγιλίου, στίχ. 144-145.

3) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 137⁶⁵—66.

4) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 136¹⁸ κ.έ.

5) Καὶ ἐξ ἄλλων σιγιλιῶν γνωρίζομεν τὴν πατριαρχικὴν ταύτην σφραγίδα.

6) Τὰ κύρια ὀνόματα μετέγραψα διὰ κεφαλαίων ἀρκτικῶν γραμμάτων. Ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ σιγιλίου ἀπαντῶσιν ἀναγνωστικά τινα σημεῖα. Τὸ σιγίλλιον ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν βιβλίων καὶ λοιπῶν πραγμάτων, ἅτινα κατεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτσας ἐν ἔτει 1809 (πρβλ. κατωτέρω). Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ σιγιλίου ἀναγινώσκομεν: «Προστίθεται ἐν χαρτόσημον τάξεως δραχμῆς μιᾶς. Ἐν Καρυταίνῃ τῇ 5 Δεκεμβρίου 1854. Ὁ ταμίας Γόρτυνος Θ. Καμπούρης (;)» Ἐπὶ δὲ τοῦ νώτου τοῦ σιγιλίου ἀπαντῶσι διάφορα σημεῖωματα, ἐν οἷς: «12 Μαΐου 1835. Β. Διάταγ[μα]. αρθ. 5 ἀνα μία τό 3 κ(αί) 4.» (ἀναφέρονται ταῦτα εἰς τὴν χαρτοσήμανσιν). Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ σιγιλίου ἀπαντᾷ δις τὸ σημεῖωμα: «Β΄2» (ἀναφέρει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σιγίλλιον καὶ σημεῖωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει γραφῇ ἐπὶ παραφύλλου τοῦ κώδικος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπικολληθῆ ἐπὶ τῆς πινακίδος τῆς σταχῶσεως πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ).

|·Όσα τὰ μάλιστα θεῶ κεχαρισμένα τυγχάνοντα καὶ ἅμα
 πρὸς κοινήν ἀφορῶντα λυσιτέλειαν θεοφιλῶς ἐνεργεῖται κ(αί)
 5 διαπράττεται, ταῦτ' εὐμενῶς ἀποδεχομένη ἢ καθ' ἡμᾶς τοῦ
 Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία, οὐ μόνον κρατύνειν καὶ συνιστᾶν,
 ἀλλὰ καὶ συνεισφέρειν τὰ παρ' ἑαυτῆς οὐκ ἀπαναίνεται, τῇ γὰρ
 ἐπαγγελίᾳ τοῦ κοινῆ συνοίσοντος πα-|ραμετροῦσα τὰ πράγ-
 10 ποιεῖται πρὸς τὸ καθόλου καλὸν ἀποτεινομένη, οὕτω γοῦν
 ἐτοίμως ἔχουσα πρὸς τὰ καλὰ, κ(αί) | τὸ μόνιμον αὐτοῖς ἐκ
 παντὸς τρόπου μηχανωμένη τὶ ἂν τῶν ἐνότων εἰς συγκρότη-
 σιν ἑλληνικῶν φροντιστηρίων οὐ συνεισήνεγκε; διὰ ταῦτα,
 ὅπου ἂν κατίδη σχολὰς συνιστα-|μένας πρὸς διδασκαλίαν τοῦ
 15 θεοῦ τῶ ὄντι χρήματος τῆς παιδείας, κ(αί) τῆς παρ' αὐτῆς
 ἀντιλήψεως δεομένας πρὸς διαμονὴν κ(αί) αὔξησιν, προθύ-
 μως πάνυ καὶ ἀφρόνως ἐπιδασι-|λεύεται αὐταῖς τὴν ἀντίληψιν
 20 ² Ἐπειδὴ τοίνυν ἐνεφανίσθη αὔθις ἐνώπιον τῆς ἡμῶν με-
 τριότητος συνοδικῶς προκαθημένης κοινῆ ἐνυπόγραφος ἀναφορὰ
 τῶν χριστιανῶν | ἱερωμένων κ(αί) λαϊκῶν τῶν ἀπὸ τῆς χώ-
 ρας Στεμνίτζης τῆς ἐπαρχίας Δημητζάνης ἐπιβεβαιωμένη κ(αί)
 παρὰ τοῦ κυριάρχου αὐτῆς θεοφιλεστάτου ἀρχιεπισκόπου Δη-
 25 μητζάνης ἐν ἀγίῳ πνευ-|ματι ἀγαπητοῦ ἡμῶν ἀδελφοῦ κ(αί)
 συλλειτουργοῦ κύρ Ἀμβροσίου γεγραμμένη κατὰ τὸ παρελ-
 θὸν χιλιοστὸν, ἐπτακοσιοστὸν, ἐννενηκοστὸν δεῦτερον σω-
 τήριον ἔτος ἰουλίου ἕκτη περιέχου(σα),| ὅτι ἐπειδὴ συνεκρο-
 τήθη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν κοινὸν σχολεῖον τῶν ἑλληνικῶν
 μαθημάτων, ἐκρίθη αὐτοῖς εὐλογον ἐνωθῆναι τὸ καταδαφι-
 30 σθὲν, κ(αί) ἐρείπιον γενόμενον ἱερὸν-|πατριαρχικὸν, κ(αί)
 σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρ-
 τυρος Δημητρίου, ὡς ὑστερηθὲν πάντων τῶν ὧν ἠυπόρει
 ὑποστατικῶν τε, κ(αί) προσόδων, κ(αί) μὴ ἔχον τὸν μο-|νά-
 σαντα ἐν αὐτῷ, κ(αί) ἐπιστατήσαντα, κ(αί) τοῦντεῦθεν εἶναι,
 κ(αί) λέγεσθαι ἐκκλησίαν συνημμένην τῷ συγκροτηθέντι τούτῳ
 35 κοινῷ σχολεῖῳ, ὡσαύτως συνηνωθῆναι κ(αί) τὴν ἑτέραν
 ἐκ-|κλησίαν τὴν τιμωμένην τῆς γεννήσεως τῆς ὑπεραγίας
 δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τοῦ Παφέγου ¹, κ(αί) τὴν ἄλλην

1) Ἐκ διορθώσεως, 2) Ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω κενοὶ τόποι ἐν τῷ ΧΥ.

τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἐπὶ τῷ εἶναι, κ(αί)
 διαμένειν αὐτὰς | ἀναφαιρέτους, καὶ ἀναποσπάστους μετὰ 40
 τῶν ἀφιερωμάτων αὐτῶν, κ(αί) ὑποστατικῶν ὑπὸ τὴν
 δεσποτείαν, καὶ περιποίησιν τοῦ ῥηθέντος κοινουῦ σχο-
 λείου, ἔξαιρουμένου μὲντοι τοῦ Ἱεροῦ, καὶ | σεβασμίου
 ἡμετέρου πατριαρχικοῦ, κ(αί) σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου
 τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διαμένοντος ὡς τὸ πρῶτον ἐν τοῖς προ-
 επιχορηγηθεῖσιν αὐτῷ ἀνέκαθεν πατριαρχικοῖς, κ(αί) σταυρο- 45
 |πηγιακοῖς προνομίοις ἀδουλώτου, ἀκαταζήτητου τε καὶ ἀνε-
 νεχλήτου, ὅπερ συνηνώθη μὲν τῇ συγκροτηθεῖσιν ταύτῃ σχολῇ
 πρὸ μικροῦ δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ, κ(αί) ἱεροδικικοῦ
 συγγιλιώ- |δους¹ γράμματος, ἀλλ' ὕστερον διὰ τὰ ἀναφυέντα
 σκάνδαλα, κ(αί) τοπικὰς ταραχὰς, κ(αί) συγχήσεις διέμενεν 50
 αὐθις ἐλεύθερον, ἔχον τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ σταυροπηγιακὴν χά-
 ριν, κ(αί) | ἄξιαν διοικούμενον, κ(αί) διεξαγόμενον παρὰ τῶν
 ἐν αὐτῷ συνασκουμένων ὀσιωτάτων πατέρων, καὶ διακυβερ-
 νώμενον ὡς κ(αί) τὰ λοιπὰ ἱερὰ, κ(αί) σεβάσματα ἡμέτερα
 πατριαρ-|χικά κ(αί) σταυροπηγιακὰ μοναστήρια, καὶ μόνον 55
 τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσας ἐκκλησίας συνηνωθῆναι τῷ συγκροτη-
 θέντι τούτῳ σχολεῖω πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ κ(αί) βελτίωσιν,
 κ(αί) αὐτάρκειαν, | κ(αί) ἀνάπαυσιν τοῦ τε διδασκάλου, καὶ τῶν
 ἐν αὐτῷ φοιτῶντων μαθητῶν, καὶ ἵνα διαμένωσι ταῦτα πάντα
 ἀμεταποίητα, καὶ ἀμετακίνητα, κ(αί) διασώζηται τὸ συστη- 60
 θέν | τοῦτο σχολεῖον ἀνεπιρέαστον, κ(αί) ὑποκείμενον πάσης
 προσβολῆς εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἔγνωσαν προσδραμεῖν
 πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα εἰς ἐπισύστασιν αὐτοῦ, | καὶ ἐπικύ-
 ρωσιν δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ συγγιλικῶ- 65
 δους ἐν μεμβράναις γράμματος, ἅτε διὰ τοῦ προεκδοθέντος
 ἀκύρου διαμειναντος κ(αί) ἀνισχύρου. τούτου | χάριν εὐμε-
 νῶς προσηκάμενοι τὰς κοινὰς καὶ ἐνθέρμους αὐτῶν δεήσεις, κ(αί)
 παρακλήσεις, γράφοντες ἄποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν
 περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καὶ | ὑπερτίμων τῶν ἐν Ἁγίῳ
 Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν, κ(αί) συλλειτουργῶν, 70
 ἵνα τὸ ῥηθὲν συγκροτηθὲν σχολεῖον τῶν ἑλληνικῶν μαθημά-

1) Ἐκ διορθώσεως.

των κατά τὰ ἄκρα τῆς χώρας Στεμνίτζης | εἶη κοινόν, κ(αί)
λέγεται, κ(αί) παρά πάντων γινώσκηται, κ(αί) διαμένη εἰς
αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἔχη δέ συνημμένας αὐτῷ τό τε καταδα-
75 φισθὲν καὶ ἐρείπιον γενόμενον πάλαι ποτε πα-|τριαρχικὸν μο-
ναστήριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου,
μὴ λέγεσθαι δὲ τούντεῦθεν πατριαρχικόν, ἢ σταυροπηγιακόν,
ἀλλ' ἐκκλησίαν συνημμένην αὐτῷ ἀναφαίρετον. ὡσαύτως
|κ(αί) τὴν ἐκκλησίαν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου
80 τοῦ Παφέρου, κ(αί) τὴν ἑτέραν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς Νικο-
λάου προσηλωμένας καὶ τὰς τρεῖς ταύτας, καὶ ὑποκειμένας αὐτῷ
μετὰ | τῶν ἀφιερωμάτων αὐτῶν καὶ πραγμάτων, καὶ ὑποστα-
τικῶν κινητῶν τε, καὶ ἀκινήτων, ὥστε εἶναι αὐτὰς ἀναφαι-
ρέτους διὰ παντός, καὶ ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς σχολῆς
85 ταύτης διεξα-|γομένης, καὶ διακυβερνωμένης ὑπ' αὐτῆς. κατὰ
τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὰ ἀφιερώματα καὶ ὑποστατικὰ
αὐτῶν κινητὰ τε, καὶ ἀκίνητα τὰ τε ἤδη ὄντα καὶ τὰ εἰσέ-
πειτα προσ-|γενησόμενα ἂν φῶσι καὶ λέγωνται καὶ παρά πάν-
των γινώσκωνται τῆς σχολῆς ταύτης ἴδια κτήματα, καὶ ἀφι-
90 ερώματα τελοῦντα ὑπὸ τῆ δεσποτεία αὐτῆς καὶ οἰκονομία,
κ(αί) εἰς-|χρήσιν τοῦ ἐν αὐτῇ διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ, καὶ
τῶν μαθητῶν: ἐκ δὲ τῶν κατ' ἔτος γενομένων προσόδων τῶν
ὑποστατικῶν τῶν ῥηθέντων ¹ τριῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν πραγ-
μάτων καὶ | ἀφιερωμάτων αὐτῶν κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων
95 ἔχη ἀποδίδοσθαι τὸν ἐτήσιον μισθὸν τοῦ διδασκάλου, κ(αί)
τά λοιπὰ ἀναγκαῖα γίνεσθαι, καὶ οἰκονομεῖσθαι πρὸς περίθαλ-
ψιν καὶ ἀνά-|παυσιν καὶ τῶν ἐν ἀνάγκῃ μαθητῶν, ἐπιστατοῦν-
τος ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ σχολῇ τοῦ πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονά-
χοις Κυρίου Μακαρίου Στεμνιτζιώτου, τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ
100 προ-|τερον ἠγουμενεύσαντος (ὁμοίως καὶ τοῦ κατὰ καιρὸν διδα-
σκάλου) Θερμοῦ ζηλωτοῦ | τούτου τοῦ θεαρέστου ἔργου ², καὶ
πολλὰ κοπιάσαντος, καὶ δαπανήσαντος ἐξ ἰδίων ἐπὶ τῇ ἀνε-|γέρσει
αὐτοῦ, καὶ τῇ συγκροτήσει καταβάλλοντος πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐν

1) *Ἐκ διορθώσεως.

2) Αἱ λέξεις: τοῦ πανοσιωτάτου - ἔργου ἀπέβησαν ἀμυδραί, διὰ τοῦτο παλαιὸς τις ἀνενέωσεν αὐτάς· πάντως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ νοθείας τοῦ σιγίλλου.

αὐτῶ ὥστε προνοεῖν ἀγρύπνως εἰς συντήρησιν διηνεκῆ, κ(αί)
 αὔξησιν αὐτοῦ, κ(αί) καρποφορίαν, κ(αί) βελτίωσιν τῶν | ἐν 105
 αὐτῶ μαθητευόντων, ὀφείλοντος μὲν τοῦ κατὰ καιρ[ὸν] διδα-
 σκάλου διδάσκειν ἀόκνως τοὺς μαθητάς τὰ ἑλληνικά μαθήματα
 κατὰ τὴν δύναμιν ἐκάστου, κ(αί) τοὺς πρὸς αὐτὰν φοιτῶντας
 ἀπο-|δέχεσθαι εὐμενῶς, κ(αί) προκόπτειν, κ(αί) φροντίζειν
 περὶ τῆς χρηστότητος τῶν ἡθῶν αὐτῶν, ἐκείνων δὲ ὑπεικόντων 110
 κ(αί) ὑποτασσομένων αὐτῶ, κ(αί) ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἐπιδόσεως
 αὐτῶν, |καὶ τῶ τρόπῳ τούτῳ συντηρεῖσθαι τὴν κοινὴν ταύτην
 σχολὴν αὐξανομένην, κ(αί) ἐπὶ τὸ βέλτιον χωροῦσαν, ταῦ-
 τα γοῦν ἀπεφάνθη κ(αί) κεκύρωται συνοδικῶς περὶ τῆς συγ-
 κροτηθείσης, | ταύτης σχολῆς. τὸ δὲ ἱερὸν, καὶ σεβάσμιον μονα- 115
 στήριον τῆς Ζωοδόχου πηγῆς εἶη, κ(αί) λέγεται, καὶ παρὰ
 πάντων γινώσκηται ἡμέτερον πατριαρχικόν, |καὶ σταυροπη-
 γιακόν, ἐλεύθερον, |καὶ ἀδούλωτον, καὶ διαμένον ἀπὸ τοῦδε
 καὶ εἰς τὸν ἕξῃς ἅπαντα αἰῶνα ἐν ταῖς ἐπιδοπιλευθείσιν αὐτῶ
 ἀνέκαθεν πατριαρχικαῖς προνομίαις μετὰ πάντων τῶν πραγμά- 120
 των, κ(αί) κτη-μάτων, κ(αί) ἀφιερωμάτων αὐτοῦ κινητῶν τε,
 καὶ ἀκινήτων. ὅστις δὲ εἶτε τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, εἶτε τοῦ
 πολιτικοῦ συστήματος, ἐγχώριος, ἢ ἄλλος τολμήσαι ἂν ἀνα-
 τρέψαι τὴν |συγκροτηθεῖσαν ταύτην κοινὴν σχολὴν, ἢ ἄλλως
 πῶς μετακινήσαι, καὶ τρόπῳ οἷω δῆτινι προξενήσει βλάβην, 125
 ἢ παραχθὴν περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἤδη ἀνωτέρω ὀνομαστὶ διο-ρι-
 σθέντων ἀφιερωμάτων κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, ἢ ὅλως
 ἀναιρέσαι, καὶ ἀκυρῶσαι τὰ ἐν τῶ παρόντι ἐκκλησιαστικῶς
 ἀποφανθέντα, ὁ τοιοῦτος ὁποῖας ἂν ἦ τάξεως, καὶ βραμοῦ
 | ὡς κοινοβλαβῆς, καὶ ἀλαζών, |καὶ κακότροπος, καὶ ἀντικεί- 130
 μενος ταῖς πατριαρχικαῖς ἡμῶν |καὶ συνοδικαῖς ταύταις ἀπο-
 φάσεσιν ἀφωρισμένος ὑπάρχη παρὰ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοου[σίου]¹
 |καὶ ζωοποιοῦ κ(αί) ἀδιδαιρέτου μακαρίας Τριάδος τοῦ ἐνὸς
 τῆ φύσει μόνου Θεοῦ ἡμῶν, καὶ κατηραμένος, κ(αί) ἀσυγχώ-
 ρητος, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος, |καὶ τυμπανιαῖος, κ(αί) 135
 πάσαις ταῖς πατρικαῖς, κ(αί) |συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος,
 καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς Γεένης, καὶ τῶ αἰωνίῳ ἀναθέματι

1) Τὸ ἐν [ ] ἐλλείπουσι λόγῳ χάσματος τῆς περγαμηνῆς.

- ὑπόδικος. Ἰδεν εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν, καὶ διηνεκεὶ τὴν
 ἀσφάλειαν ἀπελύθη (καὶ) τὸ παρὸν ὑμέτερον πατριαρχικὸν
 140 κ(αί) συνοδικὸν συγγιλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, κατα-
 στρωθὲν κ̅ν τῷ Ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλη-
 σίας, ἐπεδόθη εἰς τὴν συσταθεῖσαν εἰρημένην κοι-
 νὴν σχολὴν τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων τὴν κατὰ τὴν χώραν Στε-
 μνίτζαν τῆς ἐπαρχίας Δημητζάνης. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ρψ'γϞ
 145 κ(α)τ(α) μῆνα ἰαννουάριον, ἐπινεμήσεως ια^{ης}
 † Νεόφυτος ἑλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινου-
 πόλεως Ἰνέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης
 | † ὁ Καισαρείας Γρηγόριος.
 † ὁ Ἐφέσου Σαμουήλ.
 150 † ὁ Ἡρακλείας Μεθόδιος.
 † ὁ Κυζίκου Ἀγάπιος.
 † ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος.
 † ὁ Χαλκηδόνος Ἱερεμίας.
 | † ὁ Ἰπρούσης Ἀνθιμος.
 155 † ὁ Ἀρτης Μακάριος.
 † ὁ Ἀγχιάλου Ἰωακείμ.
 † ὁ Βάρνης Φιλόθεος ¹. »

Κατὰ τὰ κείμενα ἐν τῷ ἀνωτέρῳ συνοδικῷ σιγγιλίῳ, τοῦτο ἀπε-
 λύθη κατ' ἀκόλουθίαν ἀναφορᾶς, τὴν ὁποῖαν ὑπὸ χρονολογίαν 6 Ἰουλίου
 1792 εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς Στεμνίτσης, ἱερωμένοι καὶ λαϊκοί, ὑποβάλει
 εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ². Ἐπεβεβαίον δὲ τὰ τῆς ἀναφορᾶς
 καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δημητζάνης καὶ Ἀργυροκάστρου Ἀμβρόσιος ³.
 Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νεόφυτος Ζ' καὶ ἡ περὶ αὐτὸν σύνοδος ἔχων
 ὑπ' ὄψει καὶ τὴν προμνημονευθεῖσαν ἀναφορὰν ἀπεφάσισε, ὅπως εἰς τὴν
 Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης παραμείνωσι προσηρτημέναι αἱ ἐκκλη-
 σίαι τῆς Θεοτόκου «τοῦ Παφέγ(ρ)ου» ⁴ καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὡς καὶ ἡ

1) ὡς πρὸς τὰς ὑπογραφὰς τῶν συνοδικῶν πρβλ. π. χ. καὶ τὸ ἀπὸ Φε-
 βρουαρίου 1793 σιγγίλιον Νεοφύτου Ζ' παρὰ *Καλλινίκω Δελικάνη*, τὰ ἐν τοῖς κώ-
 διξι τοῦ πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ ἀποφύλακτου σφωζόμενα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τὰ
 ἀφορῶντα τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς ἐκκλησίας Ἀλε-
 ξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου. Ἐν Κων/πόλει 1904, σελ.
 508 - 512.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 136¹⁹⁻²⁶.

3) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 136²¹⁻²⁴.

4) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 136²⁷, ἀλλὰ πρβλ. καὶ σελ. 138⁷⁸, 141.

«παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» κειμένη ἄλλοτε ποτὲ ὡς «πατριαρχική καὶ σταυροπηγιακή» τετιμημένη μονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς ὁποίας ἡ κατάστασις περιγράφεται ἐν τῷ σιγιλλίῳ πολὺ χειροτέρα παρ' ὅσον — ὡς φαίνεται — ἦτο ἐν τῇ πραγματικότητι ¹. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τοῦ «Παφέγου» ὡς λέγεται ἐν τῷ σιγιλλίῳ, τῆς Μπαφέρως ὡς λέγεται ὑπὸ τοῦ λαϊκοῦ στόματος, ἀνήκει εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἱερὰ κτίσματα τῆς Στεμνίτσης, ἰδρυθεῖσα κατὰ τινὰς ἤδη τῷ 1185 ². Πλησίον δὲ τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου τῆς Μπαφέρως κεῖται καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σιγιλλίῳ. Καὶ αἱ δύο προμνημονευθεῖσαι ἐκκλησίαι, ἡ τῆς Μπαφέρως καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κεῖνται «κατὰ τὸ μεσημβρινοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως [Στεμνίτσης] καὶ ἐγγύτατα τῆς ἐκεῖ συνοικίας [τοῦ] Κάστρου, λαβούσης τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑνετῶν, ἐπιχειρησάντων ἐκεῖ οἰκοδομῆν ὀχυρώματος» ³. Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης καὶ τὴν προσάρτησιν εἰς αὐτὴν τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῆς Θεοτόκου τῆς Μπαφέρως καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀμφότεραι αἱ ἐκκλησίαι αὗται περιελήφθησαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Σχολῆς ⁴.

Ἦδη ἐν τῷ γράμματι τοῦ Ἀμβροσίου, ἀρχιεπισκόπου Δημητζάνης καὶ Ἀργυροκάστρου, ἐκείνῳ, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ⁵, τονίζεται, ὅτι ἡ Σχολὴ αὕτη εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν τῷ μονυδρίῳ τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Χρυσοπηγῆς. Ἐνταῦθα εἶναι λοιπὸν ὁ κατάλληλος τόπος νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ «μονυδριον» τοῦτο τῆς Χρυσοπηγῆς πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν παρὰ τὴν Στεμνίτσαν μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἡ ὁποία κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν ἐκτίσθη τῷ 1433 ὑπὸ τινος ἐπισκόπου «Ἀχιλλεῖου καὶ τοῦ διακόνου αὐτοῦ Βησσαρίωνος συνευδοκούντων καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς χώρας Στεμνίτζης» ⁶. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νεόφυτος Ζ΄ διὰ συνοδικοῦ γράμματος, τὸ ὁποῖον ἀπέλυσε βραχὺ πρὸ τῆς 1 Φεβρ. 1793, προσήρτησε τὴν μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀποκατέστησε τὴν μονὴν ἐκείνην καὶ πάλιν ἀνεξάρτητον

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 136²⁸ κ.έ.

2) Ἁ. Παπαχριστόπουλος, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 22. Γ. Ἁ. Ἀνδριτσόπουλος, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 12, πρβλ. ἀφ' ἑτέρου Ἀρ. Ζάχον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 76-81.

3) Ταῦτα κατὰ γραπτὸν σημεῖωμα τοῦ μακαρίτου Γ. Ροῖλοῦ, ἐναποκείμενον παρ' ἐμοί. Περὶ τῆς συνοικίας τοῦ Κάστρου, ἐν Στεμνίτζῃ, πρβλ. καὶ Ἁ. Παπαχριστόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 34, Γ. Ἁ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 11, Νίκων Α. Βέην ἐν περιοδικῷ «Ἀρμονία», τόμ. Γ' (1902) σελ. 157.

4) Καὶ ταῦτα κατὰ τὸ παρ' ἐμοί γραπτὸν σημεῖωμα τοῦ μακαρίτου Γ. Ροῖλοῦ.

5) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 129 κ.έ.

6) Πρβλ. Ἁ. Παπαχριστόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 24, Ἀρ. Ζάχον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 76, Γ. Ἁ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 13.

καί πάλιν κάτοχον τῶν παλαιῶν αὐτῆς σταυροπηγιακῶν δικαίων ¹. Τὸν δὲ χωρισμὸν τῆς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς = Χρυσοπηγῆς, τῆς παρὰ τὴν Στεμνίτζαν κειμένης, ἀπὸ τῆς Σχολῆς αὐτῆς καθώρισεν ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νεόφυτος Ζ΄ διὰ τοῦ συνοδικοῦ σιγίλλιου, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἀπέλυσε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1793, ἡ δὲ ταπεινότης μου ἐξέδωκεν ἀνωτέρω (σελ. 135 κ.έ.). Τὸ αὐτὸ συνοδικὸν σιγίλλιον τὸν ἐκ Στεμνίτσης ἱερομόναχον Μακάριον, χρηματίσαντα ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» ἰδρυμένης, ἀνεγνώρισεν ἐπιστάτην τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ². Δὲν γνωρίζομεν μετ' ἀσφαλείας ποῖος ὑπῆρξεν ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1793 διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης, τὸν ὁποῖον τὸ σύγχρονον συνοδικὸν σιγίλλιον ³ ἀναγνωρίζει συνεπιστάτην αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διακηρύττει θερμοῦργον καὶ ἐπ' ἰδίᾳ θυσίᾳ προβιβαστὴν τοῦ θεαρέστου ἐκπαιδευτηρίου τῆς Στεμνίτσης. Πιθανῶς τὸ συνοδικὸν σιγίλλιον ἐν τῷ προκειμένῳ ἔννοεῖ τὸν ἐκ Στεμνίτσης ἀρχιδιάκονον Νεόφυτον [Μουτζον]· καὶ γνωρίζομεν μὲν τοῦτον κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1790 ἐπιστάτην ἡ ἐπιτηρητὴν τῆς πρὸ ὀλίγου συσταθείσης σχολῆς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ⁴, ἀλλὰ πιθανῶς κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1793 ὁ καλὸς καὶ ἄξιος ἀρχιδιάκονος Νεόφυτος [Μουτζος] νὰ ἦτο καὶ διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης.

Συνοδικὰ σιγίλλια ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ἀπέλυσε καὶ ὁ ἐθνομάρτυς οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄, ὁ ὁποῖος ὡμολογημένως πολὺ εἰργάσθη διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Γένους, ἰδιαίτερος δὲ διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῶν σχολείων τῆς Ἐπαρχίας Δημητσάνης, τῆς ὁποίας —ὡς γνωστὸν— καὶ αὐτὸς ὑπῆρξε γέννημα. Δυστυχῶς λανθάνει συνοδικὸν σιγίλλιον, τὸ ὁποῖον ἀπέλυσε ὁ Γρηγόριος Ε΄ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας (1797—1798) ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ⁵. Ἄλλὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου Ε΄ καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ἱεράς συνόδου περιεσώθη μέχρι ἡμῶν ἕτερον σιγίλλιον, ἀπολυθὲν ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχείας καὶ δὴ τῇ 27 Φεβρουαρίου 1808 κατόπιν ἀναφορᾶς τῶν χριστιανῶν Στεμνίτσης ὑπὲρ τῆς αὐτόθι λειτουργούσης Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Ἀντίγραφον ἐπίσημον τοῦ σιγίλλιου τούτου, ἐκ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Γρηγορίου Ε΄, ἐπικεκυρωμένον ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου Γ΄ καὶ ἄλλων ἀρχῶν ⁶, ἐναπέκειτο ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Σχολαρχείου Στεμνίτσης· ἐκ τοῦ ἐπισήμου τούτου ἀντιγράφου παρ-εσκευάσθη τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ν. Κ. Ἀλεξοπούλου, τοῦ ἐκ Τεγέας γυμνασιάρχου καὶ συγγραφέως, πρὸς χάριν μου ἕτερον πιστὸν ἀντίγρα-

1) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 137⁴³ κ.έ.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 137⁹⁶ κ.έ.

3) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 138¹⁰⁰ κ.έ.

4) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 131.

5) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 144^{66, 69}.

6) Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 143¹⁻³, 147¹⁷⁰⁻¹⁴⁸¹⁸⁵.

φον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει διὰ τὴν ἀμέσως κατωτέρω ἔκδοσιν τοῦ σιγιλλίου:

«Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σωφρόνιος βεβαιῶ, ὅτι ἐστὶν ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου ἐξενεχθὲν ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κώδικος.

Γρηγόριος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

5

Πολλοῖς μὲν πολλάκις διατεθρύλληται ἴσα καὶ οἶα τὰ ἐκ τῆς παιδείας ἀγαθὰ· αὕτη γὰρ καὶ ἡμῖν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φαύλου διάκρισιν περιποιεῖ, τὰ μὲν ἐλέσθαι, τὰ δὲ φυγεῖν παραινουῖσα, ὑπ' αὐτῆς τὰ ἦθη κοσμούμεθα, ἐπαινετοὺς ἡμᾶς αὐτοὺς παρεχόμενοι· αὕτη πῶς οἰκονομητέον, πῶς πολιτικοῖς χρηστέον πράγμασι, καὶ μυρία ἄλλα συμφέροντα τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐκδιδάσκει τοὺς μετεληφότες, καὶ τῇ ψυχῇ οἶον κάλλιστον περιτίθησι τὸν κόσμον, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας αὐτῇ περιποιουῖσα, καὶ τὸν ἀνθρωπον εἰ δυνατὸν ὁμοιον θεῷ ἀποφαίνουσα. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὅπου ἂν κατίδοι σχολὰς συνισταμένας πρὸς διδασκαλίαν τοῦ τοιοῦτου θεοδότου τῷ ὄντι χρήματος τῆς παιδείας, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως δεομένης πρὸς ἐπισύστασιν ἐπὶ διαμονῇ καὶ ἀσφαλείᾳ, προθύμως πάνυ ἐπινεύει, καὶ ἐπιδραφιλεύεται αὐταῖς τὸ αἶτημα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐνεφανίσθη ἤδη ἐώπιον τῆς ἡμῶν Μετριότητος συνοδικῶς κοινῇ ἐνυπόγραφος ἀναφορὰ τῶν χριστιανῶν τῶν ἐκ τῆς χώρας Στεμνίτζης τῆς ἐπαρχίας Δημητζάνης περιέχουσα, ὅτι πρὸ χρόνων συνεστήθη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν κοινῇ σχολή τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἰπρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ προσηρόσθησαν αὐτῇ, καὶ ἀφιερῶθησαν κτήματά τινα καὶ ὑποστατικὰ ἐνὸς ἐρημωθέντος ἐκεῖ σταυροπηγικοῦ Μοναστηρίου, οὕτινος ἐρείπειου ἀποκατασταθέντος ἐκ παλαιοῦ τοῦ χρόνου, καὶ ἀρπαγῆς μέρη τοῦ τυχόντος γινόμενα, ἀπεσπᾶσθησαν καὶ παρεχωρήθησαν ὑπὸ τὴν τελείαν ἐξουσίαν αὐτῆς καὶ χρῆσιν διὰ πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγγιλλιώδους ἐν μεμβράναις γράμματος ἐκδοθέντος ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀοιδίμου πατριάρχου πρῶην Κωνσταντινου-

10

15

20

25

30

- 35 πόλεως κυροῦ Νεοφύτου κατὰ τὸ παρεληλυθὸς χιλιοστὸν
 ἑπτακοσιοστὸν ἑνενηκοστὸν σωτήριον ἔτος ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ
 ἐπινημέσεως ὀγδόης, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἴσον ἀπαράλλακτόν ἐστι
 καταγεγραμμένον ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πίναξι· διὰ τῆς τοιαύ-
 40 τῆς δὲ προμηθείας καὶ πιστῆς οἰκονομίας μέχρι τοῦδε διατελεῖ,
 καὶ ἀξιοπρεπῶς οἰκονομεῖται, διδασκομένων ἐν αὐτῇ τῶν φοι-
 τῶντων μαθητῶν αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων. ἀλλ' ἵνα μὴ
 τῇ τοῦ καιροῦ παρατάσει ἐπισυμβῇ αὐτῇ ἀντίξουν τι καὶ ἐναν-
 45 τίον ἢ πρὸς κατάργησιν τοῦ θεοδότου τούτου χρήματος τῆς
 παιδείας, καὶ ἐπιγένηται παρεκτροπὴ τις τῆς πιστῆς αὐτῆς
 οἰκονομίας, ἔγνωσαν συμφώνως ποιῆσαι τὴν ἐπισύστασιν
 αὐτῆς τρόπῳ τοιῷδε, ὅπως ὁ κατὰ καιροὺς ἐν αὐτῇ σχολαρ-
 50 χῶν διοριζομένων ὑπ' αὐτῶν γνώμη κοινῇ ἔχη τὴν φροντίδα
 καὶ ἐπιστάσιαν τῆς τε Σχολῆς καὶ τῶν κτημάτων αὐτῆς καὶ
 πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων τῶν
 55 τε ἤδη ὄντων καὶ τῶν εἰσέπειτα προσγενομένων ἄν, λαμβάν-
 νων αὐτὸς τὰς προσόδους καὶ τὰς ἐπικαρπίας, καὶ διοικῶν
 μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ συνειδήσεως καθαρᾶς, καρπούμενος ἐξ
 αὐτῶν καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν αὐτοῦ ἀναγκαῖα, καὶ τὸν ἐτήσιον
 μισθὸν τοῦ κόπου αὐτοῦ, διορίζονται δὲ καὶ τέσσαρες ἐξ αὐτῶν
 60 τῶν ἐγχωρίων ἐπιστάται καὶ ἐπίτροποι, ὥσπερ καὶ ἤδη διω-
 ρίσθησαν καὶ ἀποκατεστάθησαν κατὰ κοινήν αὐτῶν ἐκλογὴν
 ὡς θεοσεβεῖς καὶ εὐσυνείδητοι οἱ τιμιώτατοι ὅ, τε κύρ Ἀναγνώ-
 στης Κουβαρᾶς, ὁ κύρ Δημήτριος Καβελάρης, ὁ κύρ Κωνσταν-
 τῖνος Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ κύρ Ἀθανάσιος Κουλιόπουλος ἐπὶ τῷ
 65 συνεπιστατεῖν μετὰ τοῦ κατὰ καιρὸν σχολαρχοῦντος καὶ διοικεῖν
 τὰ τῆς σχολῆς καὶ οἰκονομεῖν θεοφιλῶς πρὸς αὔξησιν αὐτῆς
 καὶ διαμονήν, μηδενὸς ἑτέρου ἐπιμιγνυμένου μήτε ἱερωμένου,
 μήτε λαϊκοῦ τῇ ἐπιστάσει αὐτῶν καὶ διοικήσει, καὶ οὕτως ἐδε-
 ῆθησαν κοινῶς καὶ ἐνθέρμως ἐπικυρωθῆναι ἐκκλησιαστικῶς τὰ
 70 τῆς σχολῆς ταύτης καὶ δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ συνο-
 δικοῦ σιγγιλλιώδους ἐν μεμβράναις γράμματος, ὥσπερ καὶ
 ἐπὶ τῆς πρώτης ἡμετέρας πατριαρχείας ἐξεδόθη ἕτερον πατριαρ-
 χικὸν ἡμῶν καὶ συνοδικὸν κατὰ τὰς θερμὰς αὐτῶν αἰτήσεις
 ἐπικυρωτικὸν γράμμα.
- 70 Ὅθεν εὐμενῶς καὶ ἤδη προσηκάμενοι τὰς κοινὰς

αὐτῶν παρακλήσεις ὡς πρὸς Θεοφιλῆ σκοπὸν ἀφο-
 ρώσας, γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περι-
 ῆμας ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύ-
 ματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ἡ
 ρηθεῖσα κοινὴ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων σχολή, ἡ ἐν τῇ ρη- 75
 θεύσει χώρᾳ τῆς Στεμνίτζης κειμένη, ἔχουσα ὡς ἀπ' ἀρχῆς
 ὑπὸ τὴν τελείαν ἐξουσίαν αὐτῆς καὶ κυριότητα καὶ χρῆσιν
 πάντα τὰ ἀκίνητα καὶ κινητὰ πράγματα καὶ κτήματα καὶ ἀφι-
 ερώματα, ἀμπελώνας δῆλα δὴ ἀγρούς, τόπους, ζῶα, καὶ εἴ τι
 ἄλλο προσηλώθη αὐτῇ ἔκ τε τοῦ ἐρημωθέντος ἐκείνου πατριαρ- 80
 χικοῦ καὶ σταυροπηγικοῦ Μοναστηρίου τοῦ ἀγίου Δημη-
 τρίου, καὶ τῶν ἐρημωθέντων παρεκκλησίων τῆς ὑπεραγίας
 ἡμῶν Θεοτόκου τοῦ Παφέρου, καὶ τοῦ ἀγίου Νικολάου, ἐξου-
 σιάζῃ ὡς ἴδια αὐτῆς κτήματα ἀναφαίρετα εἰς ἅπαντα τὸν
 αἰῶνα καὶ ἀναπόσπαστα, καὶ αὐτὴ ὑπάρχη καὶ λέγεται καὶ 85
 παρὰ πάντων γινώσκηται μεθ' ὄλων τῶν κτημάτων αὐτῆς
 καὶ πραγμάτων κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων κοινὴ πατριαρχική,
 ὁ δὲ ἐν αὐτῇ κατὰ καιροὺς διοριζόμενος καὶ ἀποκαθιστάμενος
 σχολαρχῶν καὶ διδάσκαλος ἔχη ὀφειλομένως τὴν ἐπιστάσιαν
 αὐτῶν καὶ διοίκησιν καὶ πιστὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν χρῆσιν, 90
 λαμβάνων τὰς προσόδους ἐξ αὐτῶν καὶ τὰς ἐπικαρπίας,
 καρπούμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν αὐτοῦ ἀναγκαῖα, καὶ τὸν ἐτήσιον
 μισθὸν αὐτοῦ τοῦ κόπου, οἰκονομῶν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα
 τῆς σχολῆς πρὸς διαμονὴν αὐτῆς, καὶ τοὺς ἐν ἀπορίᾳ καὶ ἀνάγκῃ
 πτωχοὺς μαθητάς, ἔχουσι δὲ καὶ οἱ ρηθέντες τέσσαρες τιμιώτα- 95
 τοι ἐπίτροποι τὴν αὐτὴν φροντίδα καὶ ἐπιστάσιαν, ὥστε
 μετὰ τοῦ κατὰ καιρὸν διδασκάλου συνεπιστατεῖν καὶ συναγω-
 νίζεσθαι ἐπ' αὐξήσει καὶ βελτιώσει αὐτῆς τῆς κοινῆς σχολῆς,
 καὶ τῶν κτημάτων αὐτῆς καὶ πραγμάτων, καὶ ἀφιερωμάτων
 κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, τῶν τε ἡδὴ ὄντων καὶ τῶν εἰσέπειτα 100
 αὐτῇ προσγενομένων ἂν, ἵνα διὰ τῆς ἀόκνου καὶ Θεοφιλοῦς αὐτῶν
 ἐπιμελείας τὰ κτήματα αὐτῆς οἰκονομῶνται ἀξιοπρεπῶς, καὶ τῇ
 εἰδήσει αὐτῶν καὶ ἀδείᾳ καλλιεργῶνται καὶ σπείρωνται, καὶ θε-
 ρίζωνται καὶ αἱ ἀνήκουσαι πρόσοδοι τῇ σχολῇ ἀποκαθιστῶνται
 ἀνελλιπῶς τε καὶ ἀσφαλῶς, μηδενὸς ἑτέρου ἔκ τε τοῦ ἱεροῦ 105
 καταλόγου, καὶ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῶν λαϊκῶν τολ-

- μήσαντός ποτε καὶ οἶονδήποτε τρόπον ἐπιμιχθῆναι τῇ διοικήσει τῆς σχολῆς, ἢ τῶν κτημάτων αὐτῆς καὶ πραγμάτων καὶ ἀφιερωμάτων, μηδὲ καταπατῆσαι τοὺς τόπους αὐτῆς, καὶ
- 110 τὰ κτήματα καὶ ἀφιερώματα, καὶ κατεξουσιᾶσαι ἢ ἰδιοποιηθῆναι μέχρι σπιθαμῆς τόπου, ἢ σπεῖραι ἐν αὐτοῖς ἄνευ τῆς ἀδείας καὶ γνώμης τοῦ σχολάρχου καὶ διδασκάλου, καὶ τῶν διορισθέντων ἐπιτρόπων, ἢ θερίσαι καὶ δρέψασθαι κόκκον τινά.
- Ἐκλείποντος δὲ τινος τῶν ἐπιτρόπων ὀφείλωσιν οἱ λοιποὶ
- 115 ἐκλέγειν μετὰ τοῦ διδασκάλου ὃν ἂν ἐγκρίνωσιν ἄξιον, καὶ πιστὸν οἰκονόμον, καὶ παραλαμβάνειν πρὸς διοίκησιν τῆς σχολῆς, ὃ δὲ κατὰ καιροὺς διοριζόμενος καὶ ἀποκαθιστάμενος σχολάρχης καὶ διδάσκαλος ὀφείλει προνοῶν τῆς συντηρήσεως καὶ διαμονῆς αὐτῆς τῆς σχολῆς, καὶ ἀόκνως διδάσκειν τοὺς φοι-
- 120 τῶντας αὐτῇ μαθητὰς τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα κατὰ δύναμιν καὶ εὐφυΐαν ἐκάστου, καὶ δέχεσθαι εὐμενῶς, καὶ ἐπαγρυπνεῖν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἐπιδόσεως αὐτῶν καὶ προκοπῆς, καὶ τῆς ἰχρηστοτηθείας αὐτῶν, καὶ τῶν ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν πρόνοιαν ποιεῖσθαι, καὶ περιθάλπειν καὶ φροντίζειν ὡς ἔνεστι τῶν πρὸς τὸ
- 125 ζῆν ἀναγκαίων, καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ διοικεῖσθαι τὰ τῆς σχολῆς καὶ συντηρεῖσθαι, διαμενούσης ἐλευθέρας ἀδουλώτου τε καὶ ἀκαταπατήτου, ἅτε δὴ ἐχούσης κατὰ πατριαρχικὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας προνόμιον, ὑποκειμένης αὐτῇ, καὶ διεξαγομένης οὕτω ὑπὸ μόνου τοῦ σχολαρχοῦντος καὶ τῶν
- 130 εἰρημένων ἐπιτρόπων· ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται συνοδικῶς. Ὅστις δὲ τῶν χριστιανῶν ἐγχωρίων τε καὶ ξένων ἕκ τε τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου ἢ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τολμήσῃ ποτὲ διασεῖσαι τὰ τῆς κοινῆς σχολῆς, ἢ τὰ ἀπ' ἀρχῆς κτήματα αὐτῆς καὶ ἀφιερώματα κινητὰ τε καὶ ἀκίνητα, ἢ
- 135 μετακινήσαι καὶ ἀποξενῶσαι αὐτῆς μέχρι καὶ τοῦ ἐλαχίστου, καὶ προξενῆσαι αὐτῇ βλάβην τινά, ἢ ζημίαν ἢ ταραχὴν καὶ ἐνόχλησιν πρὸς τὸν κατὰ καιροὺς σχολαρχοῦντα, καὶ ἐπιστατοῦντα, ἢ πρὸς τοὺς διοριζομένους ἐφόρους καὶ ἐπιτρόπους αὐτῆς, ἢ ἐπιχειρήσῃ κακοβούλως καταπατῆσαι τόπους, ἢ
- 140 κτήματα αὐτῆς τῆς σχολῆς, καὶ σπεῖραι ἐν αὐτοῖς ἢ θερίσαι καὶ δρέψασθαι μέχρι καὶ ἐνὸς κόκκου, ἢ ὅλως φανῆναι ἀντιπράττων καὶ ἀντιβαίνων εἰς τὰ οὕτως ἐκκλησιαστικῶς δεδο-

μένα, καὶ φωραθῆ ἀντιλέγων τοῖς ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθεῖσιν, οἱ τοιοῦτοι ὅποιοι ἂν ᾧσιν, ὡς κακότεροποι καὶ κοινοβλαβεῖς καὶ πολέμοιο τοῦ Θεοσδότου χρήματος τῆς 145 παιδείας, καὶ προφανῶς βάρβαροι, καὶ ἀπειθεῖς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ὑπάρχουσιν ἀφωρισμένοι παρὰ Θεοῦ κυρίου παντοκράτορος, καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτοι καὶ τυμπανιαῖοι, καὶ πάσαις ταῖς πατρικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνοι, καὶ ἔνοχοι, τοῦ πυρὸς τῆς Γεέννης, 150 καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικοι, Δι' ὃ εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, καταστρωθὲν κἂν τῷ ἱερῷ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν 155 κοινὴν ρηθεῖσαν πατριαρχικὴν σχολὴν τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων τὴν ἐν τῇ χώρᾳ Στεμνίτζη τῆς ἐπαρχίας Δημητζάνης. αὠη^ω Φεβρουαρίου κζ', ἐπινεμήσεως ια'.

† Γρηγόριος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. 160

† ὁ Καισαρείας Φιλόθεος.

† ὁ Ἐφέσου Διονύσιος.

† ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος.

† ὁ Κυζίκου Μακάριος.

† ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος. 165

† ὁ Νικαίας Δανιήλ.

† ὁ Δέρκων Γρηγόριος.

† ὁ Θεσσαλονίκης Γεράσιμος.

† ὁ Νεοκαισαρείας Μελέτιος.

† ὁ Βερβοῖας Χρῦσανθος. 170

† ὁ Ἀθηνῶν Γρηγόριος.

† ὁ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιος.

† ὁ Μεσημβρίας Γρηγόριος.

† ὁ Ἐλασσόνος Ἰωαννίκιος.

† ὁ Φερσάλων Παρθένιος. 175

Διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀντιγραφῆς ἀωξς' Ἰανουαρίου κβ'

ἐν τοῖς Πατριαρχείοις Κωνσταντινουπόλεως

ὁ σκευοφύλαξ καὶ ἀρχιγραμματεὺς

Μιχαήλ Ἀφθονίδης.

180 Τὸ ἐμπορικὸν γραφεῖον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β. Ἑλληνικῆς πρεσβείας ἐπιβεβαιοῖ τὸ γνήσιον τῆς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ παρόντος ἐγγράφου ὑπογραφῆς τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου.

Πέραν Κωνσταντινουπόλεως τῆ 24 Ἰανουαρίου 1866.

185 Ὁ Γενικὸς Πρόξενος¹ Διευθυντῆς
N. Λιβαζίνης

Ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σιγιλλίου², βραχὺ πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ οἱ Στεμνιτσιῶται σχετικῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν αὐτῶν εἶχον λάβει νέα μέτρα, τὰ ὅποια ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν σύνοδος διὰ τοῦ ἀνωτέρω σιγιλλίου περιέβαλε διὰ τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ κύρους. Οὕτω ἤδη πρὸ τῆς 27 Φεβρουαρίου 1808³ οἱ Στεμνιτσιῶται εἶχον κατὰ κοινὴν ἀπόφασιν ῥυθμίσει, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ σχολὴ αὐτῶν διοικῆται ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε σχολάρχου καὶ τεσσάρων ἐπιστατῶν καὶ ἐπιτρόπων, οὐδενὸς ἄλλου «ἐπιμιγνυμένου»⁴ εἰς τὰ πράγματα αὐτῶν· κατὰ δὲ τὴν νέαν ῥύθμισιν τῶν πραγμάτων ὁ ἐκάστοτε σχολάρχης εἶχεν ἐξουσίαν καὶ ὡς πρὸς τὰ οἰκονομικὰ τῆς σχολῆς, «λαμβάνων τὰς προσόδους ἐξ αὐτῶν καὶ τὰς ἐπικαρπίας», «καρπούμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν αὐτοῦ ἀναγκαῖα καὶ τὸν ἐτήσιον μισθὸν... τοῦ κόπου αὐτοῦ», ἀλλὰ καὶ φροντίζων κατὰ τὸ δυνατόν διὰ τὴν διατροφήν καὶ περίθαλψιν τῶν ἀπόρων καὶ ἐνδεῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς⁵. Ἐπεκύρωσε δὲ ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης Γρηγόριος Ε' διὰ τοῦ ἀνωτέρω συνοδικοῦ σιγιλλίου καὶ τὰ ἄλλα παλαιὰ δίκαια τῆς σχολῆς καὶ τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῆς Μπαφέρως καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐπεκύρωσε δὲ καὶ τὰ δίκαια τῆς σχολῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» κειμένην⁶. Οἱ ἐν τῷ ἀνωτέρω σιγιλλίῳ ἀναφερόμενοι τέσσαρες ἐπιστάται καὶ ἐπιτροποὶ τῆς σχολῆς, ἡ ὅποια κατὰ «πατριαρχικὴν φιλοτιμίαν εἶχε καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας προνόμιον»⁷, ἀπαντῶσι καὶ ἐν ἄλλοις τοῦ κώδικος ἐγγράφοις, τὰ ὅποια εἶναι μεταγενέστερα τοῦ 1808. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἰδρύσεως

1) Τὸ παρ' ἐμοὶ ἀντίγραφον τοῦ ἐπισήμου ἀντιγράφου τοῦ σιγιλλίου (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 142) δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Γενικοῦ Προξένου.

2) Πρβλ. ὅσα περὶ τοῦ σιγιλλίου τούτου ἐσημείωσα ἐν Β. Ζ., τόμ. ΙΕ' (1906) σελ. 476 (ἡ σημείωσις αὕτη κατὰ τυπογραφικὴν παραδρομὴν ἐξέπεσεν ἐκ τῆς σελ. 142).

3) Εἶναι ἡ χρονολογία τοῦ σχετικοῦ σιγιλλίου, πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 387¹⁵⁸.

4) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 144⁶², 145¹⁰⁵-146¹¹³.

5) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 144⁵²⁻⁵⁷, 145⁸⁸⁻⁹⁵, 146¹²³⁻¹²⁵.

6) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 145⁸¹⁻⁸⁵.

7) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 146¹²⁷⁻¹²⁸.

τοῦ νέου 'Ελληνικοῦ Κράτους περιῆλθον μέχρ' ἡμῶν περισσότερα ὑπομνήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν 'Ελληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτζης. Τινὰ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τούτων φέρουσι τὰς ἐπικυρώσεις δύο ἀξιολόγων ἱεραρχῶν, τοῦ μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως Γερμανοῦ καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δημητσάνης Φιλοθέου¹, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας τοῦ 'Ιεροῦ 'Αγῶνος τάσσονται. Οἱ δύο οὗτοι ἀρχιερεῖς εἶχον κατὰ 'Ιούλιον τοῦ 1809 διορισθῆ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀνώτεροι ἔφοροι τῆς 'Ελληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης.

Ἐν σελ. 65 - 66 τοῦ κώδικος ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς²:

«*αωθ*^φ *Ιουλίου α*^η, διωρισθέντες συνοδικοὶ ἔξαρχοι ὅ,τε πανιερώτατος ἅγιος Χριστιανουπόλε(ως) κύρ Γερμανός, καὶ πανιερώτατος δεσπότης μας ἅγιος Δημητζάνης κύρ Φιλόθεος πρὸς διευθέτησιν τῶν τῆς σχολῆς κτημάτων) τὲ, καὶ πραγμάτων, συνῆλθον δέ γενικῶς δὶς, καὶ τρεῖς, καὶ πολλάκις, καὶ ἀκριβοῦς ἐρεύνης γενομένης ἐξοικονομήθησαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης σχολῆς ὡς ἐφ' ἑξῆς ὀνομαστί φαίνονται· ἅτινα καὶ κατεστρώθησαν ἐν τῷ παρόντι εἰς αἰώνιον διαμονὴν καὶ ἀληθῆ φανέρωσιν.

»ὄσα ἐκ τῶν κτημάτων) τῆς σχολῆς ἐπωλήθησαν κατὰ καιροὺς παρὰ τῶν ἐπιστάτων τῆς σχολῆς, χωρὶς ἐκκλησιαστικῆς ἀδείας, καὶ ὡς κακῶς πωληθέντα ἐπωλήθησαν τεκράρι³ ἐν εἴδει μεζατίου⁴ μὲ κοινήν γνώμην καὶ τῶν ἐπιτρόπων τῆς σχολῆς, καὶ λοιπῶν χριστιανῶν τῆς χώρας μας Στεμνήτζας :

(Ἄμεσος συνέχεια τῶν σχετικῶν λογαριασμῶν κεῖται ἐν σελ. 150—152. Σημειωτέον, ὅτι ἐκ τῶν ἀριθμῶν τῶν σελίδων τούτων οἱ μὲν περιεχόμενοι ἐντὸς εὐρυτέρων στηλῶν ἀναφέρονται εἰς γράσια, οἱ δὲ περιεχόμενοι ἐντὸς στενωτέρων στηλῶν ἀναφέρονται εἰς παραῤῃδες).

1) Πρβλ. *Ε. 'Ι. Σαβράμην*, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 224 κ. ἔ. καὶ ἀνωτέρω, σελ. 118 κ. ἔ.

2) Τὰ πρὸς τὰ ἄνω τμήματα τῶν σελίδων τούτων τοῦ κώδικος ἔχουσιν ἐκ τῆς νοτίδος ἐπὶ μέρους καταστῆ ἀμυδρά.

3) = ἐκ νέου (τουρκικὴ ἔκφρασις).

4) Μεζάτι = κήρυξις, δημοπρασία (λεξ. τουρκικῆ). Πρβλ. *Σκαρλ. Βυζαντίου*, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς 'Ελληνικῆς διαλέκτου. Ἐν Ἀθήναις 1835, σελ. 335.

		Πώλησις παλαιά	Προσθήκη ἀγορᾶς ἤδη
	1 ἕνας μίλος παλεός ἀγορασμένος εἰς τοὺς 1790 παρὰ τοῦ κύρ Ἀναγνώστη Κουβαρᾶ διὰ γρ.	0044	20 -155 20
5	1 ἕνας παλεόμιλος εἰς στου Σουβαλά ἀγορα- σμένος εἰς του 1800 παρὰ τοῦ κύρ Γεώργι παπα Ἀντονόπουλου . . . . . γρ.	165	-085
	1 ἕνας ἀμπελότοπος εἰς τὰ Ἴσοματα ἀγορά: εἰς του 1803 . . . . . [γρ]	040	-100
10	1 ἕνα χοράφη εἰς τὸ Χαλήκη ἀγορά: εἰς τοὺς ¹ παρὰ του Προτόπαπα Βασιλίου . . . [γρ]	020	-030
	1 ἕνα χοράφει εἰς τὸ Πληονέρη ἀγορά: εἰς του 1800 παρὰ τοῦ Δημήτρι Καβελάρου . .	150	-070
15	1 ἕνα χοράφει εἰς του Σουβαλά τὴν πλέβρα ἀγορα εἰς ¹ παρὰ τοῦ Ἀθανάση, Κάνδρη [γρ]	015	-010
	1 ἕνας Ἰλακάς ² εἰς τὴν Βερβίτζα ³ κ(αί) Πορτες ἀγορά εἰς τοὺς 1790 δια γρόσια ἑκατὸν ἔξηντα ὁ εὔτα [=ἑπτὰ] ἔβαλε προσσικη ⁴ ὁ Κωνσταντῆς Ἀλέξανδρος τοῦ Γιανάκη ἰός [γρ]	167	-393
20	1 ἕνα χοράφη εἰς τὴν Σκάλα ἀγορά ἀπο τὸν Γιανι Γίφτο εἰς τοὺς ἔβαλεν ⁵ προσσίκην ὁ Δράκος Ρουμπάνις . . . . . [γρ]	044	20 -091 20
	1 ἕνα χοράφη εἰς του Ζότη ⁶ ἀγορά εἰς τοὺς ἀπὸ Κωνσταντί(ν) ⁰ Μιχαλόπουλον . . [γρ]	040	-030
25	1 ἕνα χοράφη εἰς του Ζότη τὸ Βραχνέικον ⁷ ἀγο- ρα εἰς 1790 ἀπο Γιάνη Βελόνη τῷ ἐπίρε ὁ Αλέξανδρος Ἀλεξανδρόπουλος	075	20 -224 20
	1 ἕνα χοράφη εἰς του Ζότη ἀγορά τοῦ Ἀργίρη Κουινιά . . . . . [γρ]	005	-025 20

1) Ἀκολουθεῖ κενὸς χῶρος ἐν τῷ χειρογράφῳ, ὅπου ἐν καιρῷ θὰ ἐγράφετο τὸ ἔτος τῆς ἀγορᾶς.

2) = μερὶς ἀγροτικῆς γῆς, ζευγηλατεῖον, τουρκικὴ λέξις, ἡ ὁποία ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπειρῷ καὶ ἀλλαχοῦ ἐπίσης ὑπὸ τὸν τύπον: *ἀλιακάς* ἀπαντᾷ (πρβλ. Δ. Κ. Τσοποτόν, Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐν Βόλῳ 1912, σελ. 185 κ. ἔ.

3) Πιστεύω, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου τοῦ τέως δήμου Τροπαίων τῆς Γορτυνίας. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 151³⁴.

4) = προσσίκη. Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 150²¹.

5) Ἐπεταί ἐν τῷ κώδικι χῶρος κενός, ἐν ᾧ ἐν καιρῷ θὰ ἐγράφετο τὸ ἔτος τῆς ἀγορᾶς.

6) Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ *Ζωνάτη*, χωρίου τοῦ τέως δήμου Γόρτυνος.

7) Ἡτοι κατεχόμενον ποτὲ ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Βραχνοῦ.

	Πώλησις παλαιά	Προσθήκη ἀγοράς ἥδη	30
1 ἕνα χοράφη εἰς τὸ Ψάρι ¹ ἀγορά ἀπο Γιάνι Ζαρόγιανη εἰς τ[οὺς] 1788 . . . . . [γρ]	071	-609	
[1 ἕνα] ² χοράφη εἰς τὴν Βερβίτζα ³ ἀγορᾶ τοῦ Σιναδινου Μουλατζοτη ⁴	015	-020	35
μεταφορὰ τῆς ὀπισθεν σούμας παλαιᾶς καὶ νέας . . . . . [γρ]	855	20 1843	20
μερικὰ χοράφια τοῦ Ἀβτούλου λεγόμενα πρότη ἀγορά . . . . . [γρ]	3000	1000	
ἀπὸ Ἀθανάσι Σφίκα εἰς τοὺς 1797 προσθήκη καὶ ἀμπέλι δεκαεπ[τ]ά			40
1 ἕνας παλεόμυλος μέσα εἰς τὸ Σελί ὅπου ἦχον ἀγορασμένον τὰ Ζαφειρόπουλα πρότη ἀγορᾶ . . . . . [γρ]	0058	20	
1 μία ὁμολογία ὅπου ἔδωσε τὸ κοινόν τῆς χό- ρασ μας νὰ δίδη κατ' ἔτος εἰς τὴν σχολὴν προς γρ. 120 . . . . . [γρ]	0911		45
» ἡ παλαιὰ πώλησις γρόσια ἔννεακόσια εἴκοσι ἑπτὰ . . . . . [γρ]	911		
ἦτοι γρόσια δύο χιλιάδες, καὶ ὀκτακόσια τεσ- σαράκοντα τρία καὶ παράδες εἴκοσι ἐποσώθη ἡ νέα πώλησις τοῦ μεζατίου· φέρουν διάφορ(ον): τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον πρὸς 15: τὰ 100: γρόσια 426: 19''		2843	20 50
» ἀπὸ τὸ κοινόν τῆς χώρας ὡς ἄνω 120''.. 546'' 19''			55
» ἡ εἰς τὸ κοινόν ὁμολογία: διάφορον. 450'' ἀπὸ πρώτην πώλησιν τοῦ Σφίκα.		3000	
» ἦτοι ἔννεακόσια ἔννεακόσια ἑξ, καὶ 996'' 19 παράδ(ες) δεκα ἔννεα ποσοῦνται		5843	20
τὰ διάφορα ὅπου συνάζονται ἀπὸ προῖκαν τῆς σχολῆς 19'' 10			60
† Ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανὸς ὑποβεβαιοῖ.			
† Ὁ Δημητζάνης Φιλόθεος ὑποβεβαιοῖ: ⁵			65

σωζόμενον κεφάλαιον
γρόσια πέντε χιλιάδες:
καὶ ὀκτακόσια τεσσα-
ράκοντα τρία, καὶ πα-
ράδες εἴκοσι.

1) Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ χωρίου τοῦ τέως δήμου Τρικολώνων, οὐχὶ περὶ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου τοῦ τέως δήμου Ἑραίας τῆς Γορτυνίας.

2) Τὰ ἐν [ ] ἔχουσι καλυφθῆ ὑπὸ στάγματος ἰσπανικοῦ κηροῦ.

3) Ἐκ διορθώσεως. Περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 150¹⁶.

4) = τοῦ καταγομένου ἐκ Μουλάτζη, χωρίου τοῦ τέως δήμου Τρικολώνων.

5) Οἱ ἀρχιερεῖς ὑπογράφουσι μονοκονδυλικῶς.

		Πώλησις παλαιά	Προσθήκη ἀγορᾶς ἤδη
70	» ἔτι ἐπωλήθησαν δύο παλαιόμυλοι εἰς τοῦ Σα- βαλά, ὁ εἰς πλακωμένος ἀπὸ ἑνα βράχον, τὸν ἐπῆρεν ὁ Κωνσταντῆς Ἀλέξανδρος καὶ Θα- νάσης Μουτζόπουλος . . . . . γρ(όσια)	1300	
75	» ἀπὸ τὸ ἀμπέλει κ(αί) ἀμπελότοπον ὁποῦ ἦχον πουλιμένο ἢ πατέρες ¹ εἰς στο μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ² κ(αί) ἀφιερομένον κ(αί) τὸ ἐφίτεψαν ἀμπέλη ὄλον στρέματα κ(αί) ἐπέιραμεν εἰς τὴν σχολῆν στρέματα 4 ἦτοι τέσσερα τὸ ὁποῖον μένει εἰς το σχολίον κτήμα ἀνάποσπαστον κ(αί) ἀν [ἀ]φάιρετον 1015'37		
80	ἦτοι χίλια δεκαπέντε, καὶ παράδ(ες) τριάκοντα ὀκτώ φέρουν διάφορον τὰ κεφάλαια ταῦτα ἦτοι γρ(ό)σι(α) πέντε χιλιάδ(ες), καὶ ἔννεα- κόσια ἑβδομήκοντα τρία, καὶ παρ(α)δ(ες) εἴ- κοσι : κεφάλαια.		5973 20
85	† ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανὸς ὑποβεβαιοῖ. † ὁ Δημητζάνης Φιλόθεος ὑποβεβαιοῖ ³		

Λίαν διδακτικὰ εἶναι τὰ ἐξῆς σημειώματα, κείμενα ἐν σελ. 74 τοῦ κώδικος, ἀναφερόμενα δὲ μάλιστα εἰς τὰ οἰκονομικὰ πράγματα τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτισης ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ ἔτους 1809 μεσοῦντος.

«1809—Ἰουλίου 5 ἐζητήθη ὁ λογαριασμός γενικός τῆς σχολῆς⁴, ἀφῖς ὄρας, ἐσυστίθι ἡ σχολῆ, παρὰ τὸν κατὰ καιροῦς ἐπιτροπευσάντον, κ(αί) ἀπεδίχθησαν, ὡς κάτοθεν σιμιούνται.

ἦχεν ἡ σχολῆ ἀπὸ ἀρχῆς πρίκαν γρ. 3000 πρὸς 15 τὰ ἑκατον
5 διάφ(ορον) γρ. 450.

ἔξοδα

γρ. 400', ἔπερνε ὁ διδάσκαλος ἐτίσιον μιστόν

100 ἔπερνε ὁ γέρο Μεθόδιος ἐτίσιον κατὰ συνοδικὴν ἀπόφασιν

1) Ἐννοοῦνται οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» ἰδρυμένης.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 127.

3) Καὶ ἐνταῦθα ὑπογράφουσιν οἱ ἀρχιερεῖς μονοκονδυλικῶς.

4) Ἐκ διορθώσεως τοῦ κατ' ἀρχὰς γραφέντος: *σχολεῖον*.

098 » εἰς 14 μετριτικά¹ συτάρη τό διδασκάλω κ(αί) Μεθοδίου ἐπιδη ὁ διδάσκαλος ἐτίσους ἔπερνε μετριτικά 20 κ(αί) ὁ Μεθόδιος μετριτικά 6 γίνονται ὅλα μετριτι[κι]α 26 ἐκ τὸν ὁποῖον εὐγεναν ἀπο τα <τα> χοράφια τῆς σχολῆς τρίτον μετριτικά 12 10

050 » εἰς 200 πότζες κρasi τοῦ διδασκάλου προς 10 παράδες την πότζα

020 » εἰς 40 ὀκάδες λάδι τοῦ διδασκάλου 15

050 » διὰ ξίλα του διδασκάλου ὄλον τὸν χρόνον

025 » τοῦ ἰδίου² διὰ βουτιρον, κ(αί) τηρή ὄλον τὸν χρόνον

743

450 <ὄσα>³ ὄσα ὅς ἄνο εὐγεναν⁴ ἀπο τὰ ἄσπρα τῆς σχολεῖς κατ' ἔτος. 20

293 αὐτὰ τὰ ἐπλίρονε τὸ κινόν της χώρας κατὰ ἔτος

εἰς δῖον χρόνον⁵ διάστισμα ἔμινε το σχολίον κλισμένο κ(αί) ἐπερίσευσαν τὰ ἄνο διάφορα. γρ. 900

700 » ἐξόδευσαν, εἰς τεσσαρον ὄντάδον ἠκοδομήν

200 » ἐπλειρσαν το γέρω Μεθοδίου τὸν δῖον χρόνον ἐτήσουν 25

900

Ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανὸς ὑποβεβαιοῖ⁶

Ὁ Δημητζάνης Φιλόθεος ὑποβεβαιοῖ⁷

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἐτησίας ἀμοιβάς, τὰς ὁποίας ἐλάμβανον οἱ διδάσκαλοι ἀλλαχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' ⁸ αἰῶνος, εὐρίσκομεν ἀξιόλογον μισθὸν τὰ 400 γρόσια, διὰ τῶν ὁποίων ἐτησίως ἠμείβετο ὁ διδάσκαλος τῆς Στεμνίτζης. Οὗτος ἄλλως τε πλὴν τῶν ἐτησίων 400 γροσίων εἶχε —κατὰ τὰ ἀνωτέρω— δωρεάν καὶ ἄλλα χρήσιμα πρὸς τὸν βίον, ὁ ὁποῖος —μάλιστα τότε— ἐν Στεμνίτση δὲν ἀπῆτει μεγάλας δαπάνας.

Δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ὀρίσωμεν πότε ἀκριβῶς ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτσης παρέμεινε —κατὰ τὰ ἀνωτέρω σημειώματα— ἐπὶ δύο ἔτη κλειστή. Πιθανῶς συνέβη τοῦτο κατὰ τὰ ἔτη 1805—1806, ὁπότε ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδιαιτέρως ἐν Γορτυνίᾳ λόγῳ τοῦ διωγμοῦ τῶν Κολοκο-

1) μετριτικά ἄλλως μετερτικά, μέτρον χωρητικότητος, ἰσοῦμενον συνήθως πρὸς 15—16 ὀκάδες.

2) = ἰδίου.

3) Τὰ ἐν < > κατέστησαν ἐπὶ μέρους ἀφανῆ ἐκ στάγματος μελάνης.

4) εὐγεναν ἐκ διορθώσεως.

5) = δύο < ν > χρόνων = δύο ἐτῶν.

6) Ἐκ διορθώσεως.

7) Τὰ ὀνόματα τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἔχουσι γραφῆ μονοκονδυλικῶς.

8) Πρβλ. προχείρως *Τρ. Εὐαγγελίδην*, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστρίου). Ἐν Ἀθήναις 1936. Τόμ. Α', σελ. L - LI, LXV.

τρωναίων¹ καὶ τῶν λοιπῶν ἀνταρτικῶν στοιχείων² ὁ βίος τῶν προγόνων ἡμῶν πολὺ εἶχε ἐκ τῆς κανονικῆς αὐτοῦ τροχιάς ἐκφύγει. Οὔτε γνωρίζομεν ὑπὸ ποίαν ιδιότητα ἐλάμβανον ὁ Γέρων Μεθόδιος — κατὰ «συνοδικὴν ἀπόφασιν» — ἐτήσιον χορήγημα 100 γρόσια, πληρωθέντα καὶ κατὰ τὴν διετὴν περίοδον, καθ' ἣν ἡ σχολὴ δὲν ἐλειτούργει. Πιθανῶς ὁ γέρον Μεθόδιος ἦτο ὑποδιδάσκαλος ἢ καὶ ἐπιστάτης τῆς σχολῆς. Περὶ ἀφιέρωματος τοῦ μακαρίτου πλέον Μεθοδίου πρβλ. κατωτέρω σελ. 158⁷⁻⁸. Πότε δὲ κατεσκευάσθησαν τὰ τέσσαρα δωμάτια (ὄνταδες) τῆς σχολῆς, διὰ τὰ ὁποῖα ἐδαπανήθησαν — κατὰ τὰ ἀνωτέρω σημειώματα — 700 γρόσια δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ὀρισθῇ.

Ἀκολουθῶς, ἐν σελ. 75 — 76 τοῦ κώδικος, ὑπάρχει ἀναγραφὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «ὅσα βιβλία τῆς σχολῆς καὶ ἱερά ἄμφια εὑρίσκονται, ὁμοί(ως) καὶ πακηρηκά³, καὶ στρωσίδια ὡς ὄνομασί <σί> φαίνονται». Καὶ εἶναι μὲν ἡ ἀναγραφὴ αὕτη ἀχρόνιστος, ἀλλὰ φαίνεται προερχομένη ἐκ τοῦ ἔτους 1809. Ἐν τέλει τῆς ἀναγραφῆς ταύτης ἀναγινώσκομεν:

† ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανὸς ὑποβεβαιοί.

† ὁ Δημητσάνης Φιλόθεος ὑποβεβαιοί: — ⁴

Ἔπονται δὲ αἱ ἐξῆς ὑπογραφαί, τὰς ὁποίας μεταγράφομεν ἐνταῦθα ἀπαραλλάκτως⁵, παρέχοντες μαρτύρια τῆς γραμματικῆς μορφώσεως τῶν τότε ἐπιτρόπων καὶ φίλων τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτζης:

Ἀσημάκης Ἱερεὺς καὶ οἰκονόμος

Κωνσταντίνος Ἱερεὺς καὶ Κακελλαριος

Βασίλειος Ἱερ(ε)υ(ς) κ(αι) προτοπαπας

Νικόλαος Ἱερεύς

5 Κωνσταντίνος Ἱερεῦς

Στέφανος Ἱερεῦς.

Ἰωάννης Ἱερεῦς

» Καλογερος Ροηλος κε επιτροπος

» Ἀναγνώστης Μπουρναζος κ(αι) επητροπος

10 » Θανασις Ηκονομωπουλος

Δημιτρης Καβελαρης κ(αι) επιτροπος

Κωσταντης Αλαιξαντρος και επητροπος»

1) Αὐτὸς ὁ Θεόδωρος Κολωκοτρῶνης διέμεινε ἤδη προηγουμένως ἐν Στεμνίτση, ὅπου καὶ συγγενεῖς καὶ φίλους πολλοὺς εἶχε. Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 33.

2) Πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα τὸν *Τάκην Κανδηλῶρον*, Ὁ ἀρματωλισμὸς τῆς Πελοποννήσου. Ἐν Ἀθήναις 1924, σελ. 321 κ. ἑ.

3) = χαλκώματα, ἢ λέξις τουρκικῆ πρβλ. προχείρως *Σκαρλάτον Βυζάντιον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 308, 336.

4) Μονοκονδυλικῶς καὶ αἱ δύο ὑπογραφαὶ τῶν ἀρχιερέων.

5) Πᾶσαι αἱ ὑπογραφαὶ ἐν τῷ κώδικι γράφονται δι' ἀρκτικῶν γραμμάτων μικρῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀναγραφὴν τῶν σελίδων 75—76 τοῦ κώδικος, τὰ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτης κατεχόμενα τῷ 1809 βιβλία ἦσαν μόνον 41. Μεταξὺ τούτων συγκατελέγοντο τὰ δίτομα Κυριακοδρόμια τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη (ἄγνωστον, ἂν «ἡ ἔρμηνεία καὶ μετ' αὐτὴν ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Κυριακὴν . . . ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον» [ἐν Μόσχᾳ 1796 καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ 1808¹] ἢ «Κυριακοδρόμιον, ἦτοι ἔρμηνεία καὶ μετ' αὐτὴν ἡθικὴ ὁμιλία εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων» [ἐν Μόσχᾳ 1808]²). Καὶ «ἓνας Βουλγαρίας», τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναγραφὴ, ἀσφαλῶς εἶναι ἢ εἰς τὴν δημωδεστέραν ἡμῶν γλῶσσαν μεταφρασίς τῆς ἔρμηνείας Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, ἐκδοθεῖσα μὲν ἐν Λειψίᾳ τῷ 1761, προσγραφομένη δὲ συνήθως εἰς τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην³. «Ἐνα βιβλίον Ἡσᾶκ τοῦ Σύρου», τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ἡ ἀναγραφὴ, ταυτιστέον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀσκητικῶν τοῦ Σύρου τούτου πατρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐγένετο ἐν Λειψίᾳ τῷ 1770, ἀξιῶσει μὲν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἐφραίμ, ἐπιμελεῖα δὲ πάλιν τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη⁴. Ἐπίσης οἱ «δύω τόμοι σειρὰ τῆς παλαιᾶς γραφῆς» ὀφείλουσιν ἀσφαλῶς νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τὴν περίφημον ἑρμηνευτικὴν σειρὰν πεντήκοντα καὶ ἑνὸς ὑπομνηματιστῶν εἰς βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν ἐκδοθεῖσαν καὶ πάλιν ἐν Λειψίᾳ, κατὰ τὰ ἔτη 1772—1773, καὶ πάλιν ἐπιμελεῖα τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη⁵. «Ἐνας Ἱρωδιανός», τὸν ὁποῖον περαιτέρω ἀναφέρει ἡ ἀνωτέρω ἀναγραφὴ⁶, δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ κατὰ ποίαν ἔκδοσιν ὑπῆρχεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτζης.

Περαιτέρω μνημονεύονται καὶ ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναγραφῇ «τέσσερες τόμοι ἀποθήκη τῶν πέδων». Πρόκειται πιθανῶς περὶ διπλοῦ ἀντιτύπου τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἔργου τοῦ Νεοφύτου Δούκα, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ τῷ 1814, εἰς δύο τόμους⁷. («Ἀποθήκη τῶν παιδῶν, εἰς μεταχείρισιν τῶν μανθανόντων τὴν κοινὴν Γραικικὴν

1) Πρβλ. προχείρως *K. N. Sathar*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Ἐν Ἀθήναις 1868, σελ. 584.

2) Αὐτόθι.

3) *E. Legrand - L. Petit - H. Pernot*, Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au XVIIIe siècle. Τόμ. Β'. Ἐν Παρισίοις 1928, σελ. 3—4, ἀριθ. 568.

4) Αὐτόθι, σελ. 129—130, ἀριθ. 735.

5) Αὐτόθι, σελ. 160—161, ἀριθ. 771. Πρβλ. ἐπ' ἐσχάτων καὶ *A. Deissmann*, Forschungen und Funde im Serai. Ἐν Βερολίῳ—Λειψίᾳ 1933, σελ. 52 κ. ἑ.

6) Ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἑλληνικὰς μεταφράσεις τῶν Ἱρωδιανῶν ὀκτῶ βιβλίων τῶν ἱστοριῶν τῆς μετὰ Μᾶρκον Βασιλείας ἰδὲ προχείρως *E. Legrand - L. Petit - H. Pernot*, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 332, ἀριθ. 1004, σελ. 509, ἀριθ. 1250. Ἄ. Παπαδόπουλον Βρετόν, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Β', σελ. 84, ἀριθ. 207, σελ. 170, ἀριθ. 514.

7) Πρβλ. Ἄ. Παπαδόπουλον Βρετόν, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Β', σελ. 173, ἀριθ. 527.

γλώσσαν...» ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ τῷ 1809 ὑπὸ Μιχαὴλ Γεωργίου, τοῦ ἐξ Ἀμπελακίων τῆς Θεσσαλίας¹). Μνημονεύει δὲ πρὸς τούτοις ἡ ἀνωτέρω ἀναγραφή καὶ «δύο τόμους τοῦ Κρονιλίου», ἦτοι τοὺς ὑπὸ τοῦ Ζακυνθίου Ἰωάσαφ Κορνηλίου, τοῦ ἱεροδιδασκάλου καὶ ἱεροκῆρυκος τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐκφωνηθέντας ἠθικούς, πανηγυρικούς καὶ ἐπιταφίους λόγους, οἱ ὅποιοι ἐξεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τινος ἐγχειριδίου ῥητορικῆς ἐν Βενετίᾳ τῷ 1788². Τὸ «ταμεῖον Ὁρθοδοξίας», οὗ ἀντίτυπον κατεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτζης—συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀναγραφήν—πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Καμπανίας Θεοφίλου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, συνταχθῆν ἔργον, οὗ αἱ πρῶται ἐκδόσεις ἔγιναν τῷ 1780 καὶ 1788 ἐν Βενετίᾳ³. Κατεῖχε δὲ ἡ αὐτὴ βιβλιοθήκη—συμφώνως πρὸς τὴν αὐτὴν ἀναγραφήν—καὶ «μία[ν] ὀρθόδοξον ὁμολογίαν»· ἀλλ' ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐξεδόθησαν πολλὰ βιβλία⁴, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν μετ' ἀσφαλείας ποῖον ἐκ τούτων ἐννοεῖ ἡ σχετικὴ ἀναγραφή, ἡ ὁποία καὶ ἄλλα βιβλία ἀναφέρει, μάλιστα λειτουργικά, καὶ μίαν ἔκδοσιν τοῦ Συνεσίου⁵ ἄνευ περαιτέρων δηλώσεων, δυναμένων νὰ συμβάλωσιν εἰς ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν ἔργων. «Μία συρᾶ [=σειρὰ] τοῦ Ἅβ'» μνημονεύεται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφῆς· πρόκειται περὶ χειρογράφου ἢ ἐντύπου βιβλίου; ὡς γνωστόν, ἡ σειρὰ τοῦ Νικήτα Σερρών ἢ Ἡρακλείας ἐξεδόθη λατινιστὶ ὑπὸ τοῦ Paul Comitulus, ἐν Λυῶν 1585 καὶ ἐν Βενετίᾳ, τῷ 1587· τὸ δ' ἑλληνικὸν κείμενον τῆς αὐτῆς σειρᾶς ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Patr. Junius ἐν Λονδίῳ τῷ 1637⁶. Ἀναφέρει ἡ ἀνωτέρω ἀναγραφή καὶ «ἓνα βηβηλί[ον]⁷ ἀστρονομικὸν Χρυσάνθου Νοταρᾶ»· ποῖον εἶναι τοῦτο; Θέλω νὰ πιστεύσω, ὅτι πρόκειται περὶ λάθους τοῦ συντάκτου τῆς ἀναγραφῆς, ὁ ὁποῖος θὰ ἐθεώρησεν ἔργον ἀστρονομικὸν τὴν «εἰσαγωγὴν εἰς τὰ γεωγραφικὰ καὶ σφαιρικὰ» τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ (ἐξεδόθη τὸ ἔργον τοῦτο ἐν Παρισίοις 1716⁸) Περαιτέρω ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ

1) Αὐτόθι, σελ. 155 κ. ἐ., ἀριθ. 453.

2) *E. Legrand-L. Petit - H. Pernot*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 489 κ.ἐ., ἀριθ. 1221.

3) Αὐτόθι, σελ. 351 κ. ἐ., ἀριθ. 1025, σελ. 493 κ. ἐ., ἀριθ. 1227.

4) Αὐτόθι, σελ. 68 κ. ἐ., ἀριθ. 666, 667, σελ. 143 κ. ἐ., ἀριθ. 748. Ἄ. Παπαδόπουλος *Βρετόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 37, ἀριθ. 369, κλ.

5) Μήπως πρόκειται περὶ τοῦ ἐπιστολαρίου τοῦ Συνεσίου; τοῦτο ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1782 ὁ Ἀνθιμὸς Βέρας ὁ Κύπριος. Πρβλ. Ἄ. Παπαδόπουλον *Βρετόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 74, ἀριθ. 174, *E. Legrand-L. Petit - H. Pernot*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' σελ. 379, ἀριθ. 1073.

6) *A. Ehrhard* παρὰ *Krumbacher*, GBL² πργρ. 93.

7) Κατ' ἀνάπτυξιν ἀντι: βιβλίον.

8) Πρβλ. προχείρως *K. N. Σάθαν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 434. Πρβλ. καὶ Ἄ. Παπαδ. *Βρετόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 44, ἀριθ. 82 (ὁ τίτλος τοῦ ἔργου καὶ τὸ ἔτος τῆς ἐκδόσεως σημειοῦνται ἐσφαλμένως). Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ πρβλ. τὴν βιβλιογραφίαν παρὰ *Χρυσοστόμῳ Παπαδοπούλῳ*, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ 1910, σελ. 624, ὑποσημ. 3.

λόγος ἀναγραφῆ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτζης ἐναποκειμένων βιβλίων μνημνεύεται «ἕνας Βαρίνος», «ἕνας Γεωργι(ος)» καὶ «μιά γραμματικοὶ τοῦ Θεοδώρου». Τὴν γραμματικὴν τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ πολλοί, ὡς γνωστὸν, διεσκεύασαν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκ Δημητζίανης ἱερομόναχος Δαμασκηνὸς Παναγιωτόπουλος· οὗτος τῷ 1802 ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ, παρὰ Πάνω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, «Γραμματικὴν ἐξηγηματικὴν Θεοδώρου Γαζῆ, ἥτοι ἐρμηνείαν εἰς τὸ τέταρτον τῶν εἰς τέσσαρα...»¹. ἐξετιμᾶτο δὲ πολὺ ἡ γραμματικὴ αὕτη ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων μάλιστα διδασκάλων καὶ αὐτὴν—ὡς φαίνεται—ὑπονοεῖ καὶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναγραφῆ. «Βαρίνος» εἶναι τὸ πολλακίς ἐκδοθὲν «μέγα καὶ ὠφέλιμον» Λεξικὸν «Βαρίνου Φαβωρίνου Κάμηρτος»², «ἐπισκόπου Νουκερίας». Ὁ δὲ «Γεώργι(ος)» εἶναι μᾶλλον τὸ τετράγλωσσον Λεξικὸν τοῦ Γεωργίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἢ τὸ τρίγλωσσον ἢ δίγλωσσον Λεξικὸν τοῦ Γεωργίου Βενδότη τοῦ ἐκ Ζακύνθου. Ἀμφότερα τὰ λεξικά ταῦτα ἐξεδόθησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος³.

Κατεῖχεν ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Ἑλληνικὴ Σχολὴ καὶ «τέσσερες γραμματικὲς τοῦ Ματθαίου», «μια γραμματικὴ τοῦ Δημητρίου Βενιέρη», «μια γραμματικὴ τοῦ [Κωνσταντίνου] Καρὰ Ἰωάννου», ἐκδοθεῖσαν ἐν Βουδα εἰς δύο τόμους, τῷ 1796⁴, «μια γραμματικὴ τοῦ [Αντωνίου] Κατηφόρου», ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1769, 1778, 1784⁵. Τὶ ἀκριβῶς ἦσαν αἱ τέσσαρες γραμματικαὶ τοῦ Ματθαίου Γανοχωρίτου, περὶ ὧν λέγει ἡ ἀναγραφῆ, δὲν γνωρίζομεν· ὁ Ματθαῖος Γανοχωρίτης διεσκεύασε τὸ τέταρτον βιβλίον τῆς Γραμματικῆς τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ, πλουτίσας αὐτὸ διὰ σπουδαίων σχολίων καὶ παρατηρήσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπραγματεύθη τὸ ἐτυμολογικὸν τμήμα τῆς γραμματικῆς, ἀκολουθήσας κατὰ μέγα μέρος τὸν Κωνσταντίνον Λάσκαριν⁶. Ἡ δὲ γραμματικὴ τοῦ Δημητρίου Βενιέρη, ἐκδοθεῖσα τῷ 1791 ἐν Τεργέστῃ, δὲν εἶναι τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ τῆς ἰταλικῆς γλώσσης⁷.

Μεταξὺ δὲ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει

1) Πρβλ. Ἄ. Παπαδόπουλον *Βρετόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 124, ἀριθ. 343.

2) Αὐτόθι, τόμ. Β', σελ. 18 κ. ἐ., ἀριθ. 29, σελ. 117, ἀριθ. 320, πρβλ. καὶ *E. Legrand - L. Petit - H. Pernot*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 307 κ. ἐ., ἀριθ. 963.

3) Πρβλ. Ἄ. Παπαδόπουλον *Βρετόν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 55, 79 κ. ἐ., 85, 132, 189 κ. ἐ., ἀριθ. 114, 189, 210, 367, 578. Πρβλ. *E. Legrand - L. Petit - H. Pernot*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 472 κ. ἐ., ἀριθ. 503, τόμ. Β', σελ. 451 κ. ἐ., ἀριθ. 1170, σελ. 509, κ. ἐ., ἀριθ. 1251.

4) Πρβλ. *Κ. Σάθαν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 557.

5) Αὐτόθι, σελ. 523.

6) Αὐτόθι, σελ. 615. Πρβλ. καὶ *Κ. Μ. Κούμαν*, Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ. Ἐν Βιέννῃ 1833. σελ. 18' κ. ἐ.

7) Πρβλ. *Κ. Ν. Σάθαν*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 618.

ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναγραφή ὡς κτήματα τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης, εἶναι «καὶ ὁ παρὸν κόνδιξ [ἦτοι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἄνανιου Λακεδαιμονίας ποτὲ καθιερωθεὶς διὰ τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν «παρὰ τὴν Μεσόριαν τοῦ Φορίου ὄρους» κειμένην ¹] με φίλα † ἕκατον ἐν[εν]ί[ν]τα» ², ἔπειτα «διὸ συγκιλιόδες γράμματα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς σχολαίς τό μὲν ἀπὸ 1793 τὸ δὲ ἀπὸ 1808» (ἐννοοῦνται τὰ δύο ἀνωτέρω σελ. 135 κ.έ., 143 κ.έ. δημοσιευόμενα συνοδικὰ σιγίλλια). Τελευτᾷ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναγραφή διὰ τοῦ σημειώματος: «1 μία βούλα μπακηρένια τοῦ Ἱεροῦ μοναστηρίου», ἦτοι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου· ἐν σελ. 6 τοῦ κώδικος ἀπαντᾷ ἀποτύπωμα τῆς σχετικῆς σφραγίδος· ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς παρίσταται ἔφιππος ὁ Ἅγιος Δημήτριος καταβάλλων τὸ θηρίον, πέριξ δὲ τῆς παραστάσεως ταύτης ἀναγινώσκονται τὰ γράμματα: ΤΟ ΒΟΥΛΟΤΗΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ Κ(αι) ΕΝΔΩΞΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΙΡΟΣ ΔΙΜΗΤΡΙΟΥ ΤΟΥ ΜΗΡΟΒΛΗΤΟΥ ΤΗ[Σ] ΕΙ†C Τ[Ο] ΦΩΡΙΟΝ ΩΡΟΣ ΠΛΙΣΥΟΝ ΣΤΕΜΝΙΤΖΑΣ Κ(αι) ΔΙΜΗΤΖΑΝΑΣ.

³ Ἐν σελ. 77 τοῦ κώδικος ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς: «ἐσχολάρχησα εἰς τὴν Στεμνίτζαν χρόνια ἑπτὰ κ(αί) ἕκαμα προσθήκην μία ζυγί ποιμάνικα⁴ ἕνα περιζώνιον, ἕνα στηχάριον ἕνα φελώνιον: Ἀγάπιος διδάσκαλος ὁ ἐκώμης (=ἐ[κ] κώμης) Παγκρατίου:

5 ἔφερεν ὁ κύρ Ἀναγνώστης Κουβαρᾶς τόμους τῆς φιλοσοφίας ὀκτώ καὶ ἔλαβεν τὴν τιμὴν αὐτῶν γρ. = 80.

⁴ Ἀφιέρομα τοῦ μακαρίτου Μεθοδίου ἕνα κυριακοδρόμι κ(αι) ἕνας συναξαριστῆς

10 Κατὰ τὸ 1824: ἔτος ἀφιερώθησαν καὶ παρ' ἐμοῦ Γεωργίου Διδασκάλου τὰ ἐξῆς βιβλία.

» ἡ Τρίτομος ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία.

» Τὸ τρίτομον σύστημα τῶν μαθηματικῶν τοῦ Θεοτόκη.

» ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν φ(λοσο)φίαν τοῦ Εὐγενίου μονότομος.

» Λεξικὸν Βλάχου.

15 » Τὸ Δωδεκάτομον σύστημα τῆς Νεωτέρας Ἐγκυκλοπαιδείας Στεφάνου Κομητᾶ, διὰ τὴν ὁποῖαν ἔλαβον ἐξήντα γρόσια τὸ ἥμισυ τῆς τιμῆς των».

¹ Ἐκ τῶν κειμένων ἐν σελ. 77 τοῦ κώδικος οἱ στίχ. 1-6 ἔχουσι γραφῆ διὰ χειρὸς τοῦ διδασκάλου Ἀγαπίου, τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Παγκράτη, τοῦ τέως δήμου Λευκασίου, τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, καὶ δὴ ἐκ τοῦ γένους τῶν Λαμπροπούλων καταγομένου· οἱ στίχ. 7-8 ἔχουσι γραφῆ διὰ

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 128 κ.έ.

2) Κατὰ τι ἄλλο σημείωμα, περιεχόμενον ἐν σελ. 9 τοῦ κώδικος, οὗτος ἄμα τῇ καθιερωσεί ὑπὸ τοῦ Ἄνανιου Λακεδαιμονίας εἶχε φύλλα 192.

3) Ἐκ διορθώσεως τοῦ κατ' ἀρχὰς γραφέντου 1708.

4) Ἡ λέξις παρητυμολογήθη πρὸς τὸ ποιμῆν.

χειρὸς ἀδιαγνώστου καὶ οἱ στίχοι 9—17 ἔχουσι γραφῆ διὰ χειρὸς τοῦ διδασκάλου Γεωργίου. Ὁ Ἰωάννης Λαμπρόπουλος ἐν τῷ ἀνεκδότῳ αὐτοῦ ἔργῳ περὶ τῆς «Πελοποννησιακῆς Παιδείας» ἐπὶ Τουρκοκρατίας¹ παρέχει περὶ τοῦ ἐκ Παγκράτη καταγομένου διδασκάλου Ἀγαπίου Λαμπροπούλου διεξοδικὰ εἰδήσεις· κατὰ ταύτας οὗτος ἐδίδαξεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ Στεμνίτσης ἀπὸ το 1806 μέχρι τέλους τοῦ 1813, ἀφ' οὗ προηγουμένως εἶχε διδάξει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ τοῦ Σοπωτοῦ τῶν Καλαβρύτων² ἐπὶ διετίαν, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1804 ἀρχομένου μέχρι τοῦ 1805 λήξαντος. Ὁ διδάσκαλος Γεώργιος — τοῦ ὁποίου μνημονεύονται (κατὰ τὸ ἔτος 1824) ἀνωτέρω σελ. 158, στίχ. 9—87, ἀφιερῶματα — ἐσφαλμένως ἐταυτίσθη πρὸς τὸν Κύπριον διδάσκαλον Γεώργιον Κωνσταντῖνον, τὸν ὁποῖον ὁ Κόμης Giuseppe Pecchio³ συνήνητσε κατὰ τὸ θῆρος τοῦ 1825 διδασκάλον ἐν Τριπολιτσᾷ⁴. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὁ διδάσκαλος Γεώργιος, περὶ οὗ πρόκειται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἀναγραφῇ, κατήγετο ἐκ Βυτίνης καὶ ἐπωνυμίετο Τσαφολόπουλος· κατ' ἀρχὰς ἐσπούδασεν οὗτος ἐν τῇ σχολῇ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, βραδύτερον δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ Δωροθέῳ Πρωΐῳ ὡς ὑπότροφος τοῦ Δημητρίου Παπαρηγοπούλου, τοῦ πατρός τοῦ ἐθνικοῦ ἱστορικοῦ Κωνσταντῖνου Παπαρηγοπούλου. Ἐπανελθὼν δ' ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐδίδαξεν ὁ Γεώργιος Τσαφολόπουλος πολλαχοῦ, ἐν Αἰγίῳ, ἐν Τριπόλει, ἐν Στεμνίτση, ἐν Βαμβακοῦ τῆς Λακεδαιμόνος, ἐν Λεβίδῃ τῆς Ἀρκαδίας καὶ μάλιστα ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Βυτίνῃ⁵. Καὶ ναὶ μὲν ἀναφέρεται⁶, ὅτι ὁ Γεώργιος Τσαφολό-

1) Πρβλ. Νίκων Ἀ. Βέην, ἐν τοῖς «Παναθηναίοις», τόμ. Θ' (1904/5) σελ. 341 (πρβλ. καὶ Τρ. *Εὐαγγελίδην*, ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. χνvi, ὅπου ὁμοῦς τὰ ὀνόματα ἐκ παραδρομῆς τυπογραφικῆς ἀποδίδονται ἐσφαλμένως).

2) Πρβλ. ἀφ' ἑτέρου Γ. Παπανδρέου, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Δ' (1892) σελ. 83, Τρ. *Εὐαγγελίδην*, ἔνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 360.

3) «Relazione degli avvenimenti della Grecia nella primavera del 1825 del Signor Giuseppe Pecchio. Prima edizione italiana tratta dal manoscritto originale... Lugano da' tipi Vanelli e Comp. M. D. CCC. XXVI.», σελ. 48 (πρβλ. καὶ τὴν Ἑλληνικὴν διασκευὴν τοῦ ἔργου: «Κόμητος Giuseppe Pecchio, Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1825. Μετάφρασις Σταματίου Ἀ. Ἀντωνοπούλου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ περιοδικοῦ «Ἀττικοῦ Ὁρίζοντος». Ἐν Ἀθήναις τυπογραφεῖον «Φοῖνικος» Ἀ. Χαλαύλου. 1885», σελ. 38).

4) Πρβλ. Τρ. *Εὐαγγελίδην*, ἔνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 302 κ. ἑ.

5) Πρβλ. Π. Παπαζαφειρόπουλον, Περὶ τῆς ἐν Βυτίνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς, τῶν πρώτων αὐτῆς διδασκάλων καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καταρτιζομένης Βιβλιοθήκης. Ἐν Ναυπλίῳ 1858, σελ. 19 κ. ἑ, τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Μεθυδριάς. Ἐν Ἀθήναις 1883, σελ. 12, 23, 26 κ. ἑ. Πρβλ. Τρ. *Εὐαγγελίδην*, ἔνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 322, 354 (καὶ ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου ἔχει παραμορφωθῆ ἐκ τυπογραφικῆς παραδρομῆς).

6) Πρβλ. Π. Παπαζαφειρόπουλον, Περὶ τῆς ἐν Βυτίνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς, σελ. 19, Μεθυδριάς, σελ. 27.

πουλος († 'Ιούλιος 1857), ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του «δεινός» ἐπεκαλεῖτο, «κατὰ τὰ 1811» ἐδίδαξεν ἐν Στεμνίτση· ἀλλ' ἡ αὐτόθι διδασκαλία του πρέπει νὰ μετατεθῇ— ὡς φαίνεται— εἰς τὴν περὶ τὸ ἔτος 1824 περίοδον, ὁπότε καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης τὰ βιβλία, ἅτινα ἀναφέρει ἡ ἀνωτέρω (σελ. 158) ἀναγραφή.

Τὸν ἐν τῇ ἀνωτέρω ἀναγραφῇ μνημονευόμενον Ἀναγνώστην Κουβαρᾶν, τὸν φιλόπατριν καὶ φιλόμουσον Στεμνιτισιώτην, ἀπηντήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω¹ καὶ θ' ἀπαντήσωμεν καὶ κατωτέρω².

Τί νὰ ἦσαν οἱ ὀκτῶ τόμοι φιλοσοφίας, τοὺς ὁποῖους ἀντι 80 γροσίων ἤγόρασεν ὁ Ἀναγνώστης Κουβαρᾶς χάριν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης; Πιστεῦω, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς «Σειρᾶς στοιχειώδους τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν πραγματειῶν», τὴν ὁποῖαν ἀκριβῶς εἰς ὀκτῶ τόμους ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ τῷ 1807 ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας³ Τὰ δὲ βιβλία, ἅτινα τῷ 1824 ἀφιέρωσεν εἰς τὴν αὐτὴν Σχολὴν ὁ διδάσκαλος Γεώργιος, ὁ ὁποῖος τότε θὰ ἐδίδαξεν ἐν Στεμνίτση, καθορίζονται ἀσφαλῶς: ἦσαν α') οἱ τρεῖς πρῶτοι τόμοι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Μελετιοῦ Ἀθηνῶν, ἐκδοθέντες ἐν ἀπλοελληνικῇ φράσει ἐν Βιέννῃ τῷ 1783—1784⁴. β') τὰ τρίτομα Στοιχεῖα Μαθηματικὰ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, ἐκδοθέντα ἐν Μόσχᾳ τῷ 1798—1799⁵. γ') ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Γραβεζάνδου, κατὰ μετάφρασιν τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως ἐκδοθεῖσα ἐν Μόσχᾳ τῷ 1805⁶. δ') ὁ τετράγλωσσος θησαυρὸς τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως Γερασίου Βλάχου τοῦ Κρητός, ἐκδοθεῖς ἐν Βενετίᾳ τῷ 1659⁷ ε') ἡ «Ἐγκυκλοπαιδεῖα Ἑλληνικῶν μαθημάτων», τοῦ Στεφάνου Κομμητᾶ, τοῦ ἐκ Κωφῶν τῆς Φθίας (ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ) καταγομένου, ἐκδοθεῖσα εἰς δώδεκα τόμους ἐν Βιέννῃ τῷ 1812—1814⁸. Πρβλ. καὶ ὅσα λέγομεν κατωτέρω, σελ. 166 κ.έ., περὶ τοῦ καταλόγου τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ὑπὸ χρονολογίαν 5 Ὀκτωβρίου 1824.

¹ Ἐν σελ. 78 τοῦ κώδικος ἀναγινώσκομεν τὰ ἀκόλουθα:

«1814: Ἰανουαρίου: ᾠης σημιώνομεν διὰ τὰ ὀπισθεν τεσσερα κομάτια ὁποῦ ἐπουλήθησαν τὰ δυὼ εἰς τὴν Πολιάνα τὰ δὲ δυὸ εἰς τὸ Ραπούνη⁹ τοῦ Ἰωάννη Καλαφρέντζου κοινὴ γνώμη τῶν ἐπιτρόπων κ(αί)

1) Σελ. 132³, 144⁵⁷⁻⁵⁸ 150⁴.

2) Σελ. 161, 162.

3) Κ. Ν. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 678.

4) Αὐτόθι, σελ. 392.

5) Αὐτόθι, σελ. 584.

6) Αὐτόθι, σελ. 571.

7) Αὐτόθι, σελ. 337.

8) Πρβλ. Σ. Π. Λάμπρον, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. ΙΔ' (1917—1920) σελ. 247, τόμ. ΙΕ' (1921) σελ. 177 κ.έ., τόμ. ΙΗ' (1924) σελ. 299 κ.έ., 301.

9) Περὶ τῶν τοπωνυμιῶν Πολιάνα καὶ Ραπούνη καὶ Ραποννόχουνη παρὰ τὴν Στεμνίτσαν πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 11, Ἀ. Παπαχριστόπουλον, σελ. 36.

όλων ἱερωμένων τε κ(αί) λαϊκῶν τῆς πατρίδος μας Στεμνήτζης τὰ ὅποια
 τέσσερα χωράφια τὰ ἐπουλήσαμε τοῦ ἄνου εἰρημένου διὰ γρόσια δὺν 5
 χιλιάδες πεντακόσια Ν(ούμερο)... 2500:... ἐτι ἐπουλήσαμε καὶ ἓν χωράφη
 ὀνομαζόμενον εἰς τοῦ Χασάνη τοῦ Ἰωάνου Κουντουρόπουλου τὸ ἐπου-
 λήσαμε διὰ γρόσια ἑκατὸν ἑβδομήντα πέντε Ν(ούμερο) 0175:... κ(αί)
 σημποσοῦντε ὅλα χιλιάδες δὺν καὶ ἑξακόσια ἑβδομήντα πέντε Ν(ούμερο): 10
 2675:... τὰ ὅποια ἄσπρα τὰ ἐλάβαμ(εν) ἡμεῖς τὸ κοινὸν διὰ τὴν ἡκοδομὴν
 τῆς νέας ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου: κ(αί) μενω-
 μ(εν) χρεῶστες καθὼς διαλαμβάνει ἡ ὁμολογία πρῶτα κ(αί) δευτέρα ὡς
 ἀνωθεν εἶρητ(αι) κ(αί) ἔγιναν ὅλα τὰ γρόσια ὅπου χρεωστοῦμ(εν) χιλι-
 ἄδες ἑπτὰ ἦτοι Ν(ούμερο): γρ.: 7000: κ(αί) νὰ ἔχωμ(εν) νὰ δινη τὸ κοι- 15
 νὸν μας ἀπὸ τὴν σήμερον κ(αί) ἐξῆς κατὰ ἔτος τοῦ κάθε καιροῦ ἐπειτρό-
 πων τοῦ ἱεροῦ σχολίου γρόσια ἑπτακόσια Ν(ούμερο): γρ: 700: κ(αί)
 βεβαιώνωμ(εν) ἰδιοχειρὸς μας οὕτως ἐπειβεβαιοῖ κ(αί) ὁ ἀρχιερέας
 μας — — ». Ἐπειβεβαίωσις ἀρχιερέως δὲν ἀκολουθεῖ. Ὑπογράφουσι
 τὴν πράξιν ὅλως ἀνορθογράφως οἱ ἐξῆς: ¹

Ἄσιμάκης Ἱερεὺς κ(αί) οἰκονόμ(ως) βεβεονο

Καλογερ(ος) Ροειλος βεβεονο 20

Ἄναγνώσης Κούβαρὰς βεβεόνω καὶ ἐπίτροπος

Δημητρης Καβελαρης κ(αί) ἐπιτροπος βεβεοιω

Θανασις Ηκονομου βεβαιόνο

Παναγιώτης Λαλόπουλος βαιβεόνο

»Χαριτος Τρεμπελας βεβεονο 25

»Θανασης Ψομας² βεβεονο

»Κωνσταντῆς Ἀλεξανδρόπουλος β(αι)βεώνω.

»Γηανης Θεοδοσοπουλος βεβεονο

»Σωτῆρος Μπαρουτζας βεβαιώνω —

Παναγιώτης Κασάνος βεβ(αι)ώνω —. 30

Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ ἐν τῇ πράξει (σελ. 161, στίχ. 8-11) κει-
 μένη βεβαίωσις, ὅτι τὸ κοινὸν τῆς Στεμνίτσης 2675 γρόσια, ἀνήκοντα εἰς
 τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἐχρησιμοποίησε χάριν
 ἀνοικοδομήσεως καὶ καλλωπισμοῦ τοῦ αὐτόθι μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ
 Ἁγίου Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ἀνωκοδομήθη ἐν βραχεῖ διαστήματι μεταξὺ
 τῆς 17 Αὐγούστου καὶ 30 Ὀκτωβρίου 1810, ἐκαλλωπίσθη δὲ μετὰ ταῦτα³.
 Ὁ Ἰωάννης Λαμπρόπουλος, ἐν τῷ ἔργῳ του περὶ τῆς «Πελοποννησια-

1) Αἱ ὑπογραφαὶ ἀπεδόθησαν ἀπαραλλάκτως ὡς ἔχουσιν ἐν τῷ κώδικι, μόνον τὰ ἀρκτικὰ γράμματα αὐτῶν μετεγράφησαν ἐνταῦθα κεφαλαῖα.

2) Περὶ τῆς ἐν Στεμνίτζῃ πατριᾶς *Ψωμᾶ* πρβλ. Ἄ. Παπαχριστόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 25.

3) Σχετικὰς πρὸς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ τούτου διηγήσεις βλέπε παρὰ Ἄ. Παπαχριστοπούλω, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 57 κ. ἑ., καὶ παρὰ Γ. Ἄ. Ἀνδριτσούλω, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 17.

κῆς Παιδείας» ἐπὶ Τουρκοκρατίας¹, προσγράφει τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ ἐν Στεμνίτση ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μάλιστα εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ κηρύγματα ἀπὸ ἄμβωνος τοῦ αὐτόθι διδασκάλου Ἁγαπίου Λαμπροπούλου, τοῦ ἐκ Παγκράτη τῶν Καλαβρύτων καταγομένου.

Ἐν σελ. 79 τοῦ κώδικος κεῖται ἡ ἐπομένη πρᾶξις:

«1816: Ἰαννουαρίου 03: σημειώμεν τοὺς διωρισθέντας ἀπὸ τοῦ νῦν ἐπιτρόπους, ὁποῦ νὰ δίδουν καθ' ἔτος τὸν λογαριασμὸν, καθαρῶς τοῦ Ἱεροῦ σχολείου.

- ἀπο τοῦ νῦν κοινή γνώμη ἀπασῶν τῶν προκρίτων τῆς κώμης
 5 ταύτης, τῶν τε ἱερέων κ(αί) λαϊκῶν, ὧν ἐμφανισθέντων ἐνώπιον τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, ἐδιωρίσθη ἐπιτροπεύειν τῇ Ἱερᾷ σχολῇ, ὁ τε κύρ Ἁναγνώστης Κουβαρᾶς, κ(αί) κύρ Γιάννης Θεο[δο]σσόπουλος κ(αί) κύρ Πανχυιώτης Λαλόπουλος, ὁποῦ νὰ ἐπιτυροῦν τῇ Ἱερά τούτῃ σχολῇ ἐν καθαρῶ συνηδότη, χωρὶς τινὸς ἐλατώσεως κ(αί) ζημίας ταύτης τῆς
 10 σχολῆς, ἀλλὰ πρὸς αὔξησιν κ(αί) βελτίωσιν αὐτῆς, ὡς πρέπων ὧν τῇ Ἱερά σχολῇ ἐν βάρυ τῆς συνηδείσεώς τους, κ(αί) νὰ δίδουν τοῦ διδασκάλου εἰς δύο ράταις², τόσον τὸν μισθὸν τοῦ διδασκάλου τῶν διωρισθέν κοινή ἀποφάσι, ὅσον κ(αί) τὰ καθ' ἦκοντα, πρὸς ζωοτροφίαν, κ(αί) περασμὸν τοῦ διδασκάλου, ἀνεύ τινὸς δυστυχοῦς καταστάσεως, ὡς τοῖς
 15 διδασκάλοις ἔχειεν τῇ ἡσυχία διδάσκειν τοὺς μαθητάς, κ(αί) ἐργάζοιται τό κύριον ἐργόχειρον³ αὐτοῦ προστούτοις ὑπόσχεται τό κοινὸν δίδειν ὡς ἄνωθεν εἰς δύο ράταις τὰ καθ' ἦκοντα χωρὶς καμμιάς ἐναντιότητος, εἰς χεῖρας τῶν διωρισθέντων τιμοστάτων ἐπιτρόπων οἵτινες, θέλει δίδωσι εὐχαρίστως, ἐπὶ χεῖρας τῶν διδασκάλων κ(αί) οὕτω ἐβεβαιώθη τὰ ἄνωθεν,
 20 ἔμπροσθεν τῇ ἐμῇ ταπεινότητι, κ(αί) ἡμετέρα ἐπιβεβαιώση κ(αί) τῶν συμπαρόντων πρόκρίτων⁴ τῆς κώμης ταύτης Στεμνίτζας.

- ἔδωθησαν εἰς χεῖρας τους αἱ χρεωστικαὶ ὁμολογίαι τοῦ σχολείου, ὁποῦ ἔχουν νὰ περιλάβουν τὰ γρόσια, μία ὁμολογία τοῦ κύρ Γιανη Καλαβρέντζου γρόσια ἑκατὸν σαράντα· ἔτη μία τῆς Σφίκενας⁵ ὁμολογία
 25 τετρακόσια ὀγδοήντα ἕξ· τοῦ ἁγίου Πρωτοπαπᾶ τριάντα· ἔτη τοῦ κύρ Θανάση Οἰκονομόπουλου ἑκατὸν, ἔτη μία ὁμολογία τοῦ Γιάνη Μούκιου⁶ ὁποῦ εἶχεν εἰς χεῖρας του ὁ Θανάσης Κουλιόπουλος γρόσια κεφάλαιον

1) Πρβλ. ἄνωτέρω, σελ. 159.

2) = δόσεις.

3) Οὕτω ἐν τῷ κώδικι ἀντί: *ἐργόχειρον* (ἐνταῦθα γενικῶς: ἔργον, ἐπιτήδευμα, ἐπάγγελμα).

4) Ἐκ διορθώσεως.

5) = ἡ σύζυγος Σφήκα τινός. Στεμνιτισιῶται τοῦ ἐπωνύμου τούτου ἀναφέρονται ἐν τῷ κώδικι (πρβλ. σελ. 151⁴⁰, 58).

6) Οὕτω καὶ περαιτέρω καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ τύπος: *Μούμιος* ἀντί: *Μούτσιος* ἐπλάσθη λόγῳ ἀποφυγῆς τοῦ τσιτακισμοῦ.

ἑξακόσια εἰς ἔτος κατὰ τὰ 1811 Ἰουνίου 30, δίδοντας εἰς χεῖρας τοῦ ἄνω-
θεν Θανάση τὸ ἴδιον καιφάλαιον ὁμοῦ κ(αί) τὴν διαφορὰν τοὺς διακόσια
πενήντα δύο κ(αί) ἓνα ρούπη, ὁ Χρῆστος υἱὸς τοῦ Γιάνη Μούκιου εἰς 30
Βασιλεύουσαν. Πρὸς τούτοις χωρὶς ὁμολογίας τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὸ
χωράφι εἰς τοῦ Ζώτη, ὅπου ἔμειναν ἀπὸ τὴν προσθήκην τῆς πουλήσεως
γρόσια ἑκατὸν¹ κ(αί) μία ὁμολογία τοῦ Γιάνη Μουκιου², διὰ γρόσια δια-
κόσια ἑνενηντα ἑπτὰ.

ὁ Δημητζάνης Φιλόθεος:—» 35

Μεθ' ὃ ἔπονται αἱ ἐξῆς ὑπογραφαί, τὰς ὁποίας ἀντιγράφω ἐνταῦθα
ἀπαραλλάκτως (μόνον τὰ ἀρκτικά αὐτῶν γράμματα, ἐφ' ὅσον ταῦτα
ἐν τῷ κώδικι εἶναι μικρά, μεταγράφω διὰ κεφαλαίων).

» Οἰκονόμος βεβεόνο - Σακελλαριος βεβεονο-Προτοπαπαῖς βεβεονο—
π^πα (=παπα) Κωνσταντῆς βεβαιώνω. —» Ἀναγνώστης [Κο]ύβαράς» καὶ
ἐπίτροπος βεβεόνο— Γηανίς Θεοδοσόπουλος κ(αί) ἐπίτροπος βεβεονο—
» Παναγιώτης Λαλόπουλος κ(αί) ἐπίτροπος βεβαιόνο— Θανάσις Ηκονδ-
μου βεβεόνο³— Δημητρῆς Καβελαρῆς βεβεονο— Ἀθανάσιος Μουτζῆς βεβεόνο⁴. 40
Πανάγηοτακίς Καραβομοστηγας βεβεονο— Ἀναγνώστης Βελονόπουλος
βεβαιόνω— Δημητρῆς Παπακοσταντῆς βεβεονο.

Ἐν σελ. 81 τοῦ κώδικος κεῖται τὸ ἐξῆς σημείωμα:

«1821 Ἰανουαρίου 5 Στεμνίτζα ἰδοῦ αφιερώνωμεν ἡμεῖς⁴ ἡ Ἀντω-
νίτζα κ(αί) Χρυσάφη⁶ αἱ θυγατέρες τοῦ Δημήτρη Ῥούνιου τὸ μερίδιόν
μας τῷ χωράφι εἰς τὸν ἅγιον Ἡλία εἰς τοῦ Ψάρι, μὲ ὄλην του τὴν περιο-
χὴν, ὁμοφώνως αἱ δύο ἀδελφαί αἱ ἄνω ρηθεῖσαι εἰ τε Χρυσάφι κ(αί) Ἀν-
τωνίτζα κ(αί) ἐγράφθῃ ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τοῦ Ἱεροῦ σχολείου ὑπὸ χει- 5
ρὸς τοῦ Παπακωνσταντῆ Λαμπρόπουλου:»

Ἐλίγας ἑβδομάδας μετὰ τὴν ἐγγραφὴν ἐν τῷ κώδικι τοῦ ἀνωτέρω
σημειώματος ἡ ζωὴ ἐν Στεμνίτση ἐδεῖκνε τελείως νέαν ὄψιν. Ἐκ Κωνσταν-
τινουπόλεως εἶχε μετὰ πολλῶν ἄλλων συμπολιτῶν αὐτοῦ ἐπανέλθει εἰς
τὴν πατρίδα ὁ γενναῖος καὶ ἐπίσημος Στεμνιτσιώτης Κωνσταντῆνος Ἀλε-
ξανδρόπουλος ἡ Ὑψηλάντης⁶, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Δικαίου-
Παπαφλέσσα εἶχεν ἤδη τῷ 1818 εἰσαχθῆ εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας⁷.

1) Μετὰ τὴν λέξιν ταύτην ἔπεται διαγεγραμμένον: *εἰκοσιτέσσαρα*.

2) Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἔχει γραφῆ κάτωθι τοῦ διαγεγραμμένου ἐπωνύμου:
καλαβρὲντζου.

3) Ἐκ διορθώσεως τοῦ ἀρχῆθεν γεγραμμένου: *βεβεόνομ(εν)*.

4) *ἡμεῖς* ἐκ διορθώσεως.

5) Ἡ λέξις αὕτη καὶ ἡ προηγουμένη ἔχουσι γραφῆ ἐν τῇ ἄνω ῥα.

6) Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἔνθ' ἄν., σελ. 25 κ. ἐ., καὶ ἐνταῦθα, σελ.
133⁸⁴, 144⁸⁸⁻⁹, 150¹⁸, 152⁷¹, 154¹², 161²⁸, 164, 171 κ. ἐ., ὅπου μνημονεύεται ὁ Κ.
Ἀλεξανδρόπουλος.

7) Πρβλ. Γ. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστά-
σεως. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. 387, ἀριθ. 12.

Ἄλλος Στεμνιτσιώτης δραστηριώτατος φιλικός, ὁ Ἀντώνιος Πελοπίδας¹, εἶχε τὸ μέγα μυστικὸν διαδώσει καὶ μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Τὰ πάντα ἦσαν πλέον ἔτοιμα διὰ τὸν Ἀγῶνα. Τὴν 21 Μαρτίου 1821 ὁμᾶς Στεμνιτσιωτῶν, ὑπὸ τὸν ἐκ Γαρζενίκου Γεώργιον Ντρίτζαν, φονεύει κατὰ παρόρησιν τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλεξανδροπούλου ἢ Ὑψηλάντη τέσσαρας ἐπισήμους Τούρκους, μεταβαίνοντας ἐκ Φαναρίου (τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας) εἰς Καρύταιναν. Μετὰ δὲ τέσσαρας ἡμέρας, τὴν 25 Μαρτίου 1821, οἱ Στεμνιτσιῶται μεταβάντες ἐν πομπῇ, ἡγουμένου ἐφίππου τοῦ οἰκονόμου καὶ ἱερέως Ἀσημάκη²—εἰς τὴν θέσιν Λίμνες, ὕψωσαν ἐκεῖ τὴν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως. Αὐθμερὸν δὲ πολλοὶ Στεμνιτσιῶται ἐτράπησαν πρὸς τὴν Καρύταιναν, καὶ ἐπολιόρκησαν μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ αὐτῆς ἐγκλεισθέντας Τούρκους. Ἀρχομένου τοῦ Ἀπριλίου 1821 ἦλθεν εἰς Στεμνίτσαν ὁ μέγας ἐργάτης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας, ὁ Θεόδωρος Κολοκωτρώνης, καὶ συνεκρότησεν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον, καθ' ὃ διεφώνησε πρὸς ἄλλους ὀπλαρχηγούς, ἐν οἷς ἦσαν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Γρηγόριος Δικαῖος - Παπαφλέσσας καὶ ὁ Χρῖστος Παπαγεωργίου - Ἀναγνωσταρᾶς κ.λ. Τελευτῶντος δὲ τοῦ Μαΐου 1821 ἡ Στεμνίτσα ὠρίσθη ἔδρα τῆς λεγομένης Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἧς μετεἶχον καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων. Ἄλλ' ἤδη ἀρξαμένου τοῦ Ἀγῶνος μετεβλήθη ἡ Στεμνίτσα εἰς σταθμὸν παντοῖου ἐφοδιασμοῦ τῶν πολιορκούντων τὴν Τρίπολιν Ἑλληνικῶν σωμάτων. Οἱ δὲ μαθηταὶ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ἢ ἐτράπησαν πλέον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἢ παρεσκευάζον αὐτόθι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἀναγκαῖα. Ὅ,τι δὲ συνέβη σχετικῶς πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς Δημητσάνης³, τὸ αὐτὸ προώριστο νὰ συμβῆ καὶ σχετικῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης· πολλὰ βιβλία αὐτῆς ἐθυσιάσθησαν, ὅπως παρασκευασθῶσι φυσέκια διὰ τοὺς μαχομένους χάριν τῆς Ἐλευθερίας τοῦ Γένους⁴. Ὅμως, παρὰ τὰ ἄλλως λεγόμενα⁵, τὸ πλῆθος τῶν βιβλίων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος σχολῆς, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς παρασκευὴν πολεμοφοδίων, δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε μέγα.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως ἡ Ἑλ-

1) Περὶ αὐτοῦ πρβλ. πρὸ πάντων *Τάκην Κανδηλῶρον*, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία. Ἐν Ἀθήναις 1926, σελ. 227 κ. ἐ., καὶ *Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 21 κ. ἐ.

2) Ἀπαντῶμεν τοῦτον πολλάκις ἐν τῷ κώδικι, πρβλ. σελ. 154¹, 161²⁰, 163²⁶.

3) Πρβλ. *Τάκην Χ. Κανδηλῶρον*, Ἡ Δημητσάνα. Ἐν Ἀθήναις 1897, σελ. 67. *Τοῦ αὐτοῦ*, Ἡ Γορτυνία. Ἐν Πάτραις 1898, σελ. 269, 301. *Σ. Π. Λάμπρον*, Λόγοι καὶ ἄρθρα. Ἐν Ἀθήναις 1902, σελ. 504 κ. ἐ.

4) Πρβλ. γραπτὸν σημεῖωμα τοῦ μακαρίτου *Γ. Ροῖλου* ἰδὲ (σελ. 134⁶, 172⁶), *Α. Παπαχριστόπουλον*, Τρικολωνικά, σελ. 55 κ. ἐ. 61, *Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 27, 32 κ. ἐ., 38, 49 κ. ἐ., 65 κ. ἐ., *Τρ. Εὐαγγελίδην*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 231 (πρβλ. καὶ τὴν ἐν σελ. 233 ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν) 356.

5) Ὑπὸ *Ἀ. Παπαχριστοπούλου*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 55.

ληνική Σχολή Στεμνίτσης δὲν ἐλειτούργησε μὲν κανονικῶς, ἀλλὰ δὲν ἐκλείσε καὶ παντελῶς τὰς θύρας αὐτῆς· τοῦτο δὲ γνωρίζομεν μάλιστα ἐκ σχετικῶν ἐγγράφων, τὰ ὅποια ἐναπόκεινται ἐν τοῖς Γενικοῖς Ἀρχείοις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα κακῶς ἀναγνωσθέντα καὶ παρερμηνευθέντα ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ διαδοθῶσι πράγματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης, τὰ ὅποια δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐγράφη δὴλαδὴ, ὅτι δῆθεν κατὰ τὸ 1823 Κοσμᾶς τις, χωλὸς διδάσκαλος δῆθεν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης, ἀπέθανε, οἱ δὲ κληρονόμοι αὐτοῦ διετείνοντο, ὅτι καὶ ἡ σχολὴ καὶ τὰ σχολικὰ ἔπιπλα ἀνῆκον εἰς τὸν ἀποθανόντα χωλὸν διδάσκαλον καὶ ἐζήτησαν νὰ καταλάβωσι ταῦτα καὶ ἐκείνην. Ἀλλὰ κατὰ τῶν τοιούτων ἀδίκων καὶ παρανόμων προθέσεων δῆθεν οἱ Στεμνιτσιῶται ἀνηνέχθησαν εἰς τὴν τότε κυβέρνησιν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος· τὸ δὲ τότε Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας δι' ἐγγράφων αὐτοῦ, ἀπὸ 30 Σεπτ. 1823, ὥρισε ἢ μὲν σχολὴ νὰ μείνῃ κτῆμα τῆς κοινότητος Στεμνίτσης καὶ νὰ διοικῆται ὑπὸ ἐπιτροπῆς, οἱ δὲ κληρονόμοι τοῦ χωλοῦ διδασκάλου νὰ λάβωσι 250 γρόσια¹. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα — παρατηρῶ — εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης καὶ τοὺς Στεμνιτσιώτας, ἀναφέρονται ἀπλῶς εἰς τὰ σχολικὰ καὶ κοινοτικά πράγματα τῆς Νεμνίτσης, εὐάνδρου παρὰ τὴν Βυτίναν κώμης², ἢ ὅποια ἐξελήφθη³ ὡς ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἡμετέραν Στεμνίτσαν. Παρατηρητέον, ὅτι χωλὸς δὲν ὑπῆρξεν ὁ μακαρίτης διδάσκαλος Κοσμᾶς, ἀλλ' ὁ προκάτοχος καὶ κληρονόμος αὐτοῦ, ὁ Θεοδωράκης Ἀνάστου Μητρόπουλος.

Ἀρχομένου τοῦ 1824 ἐγένετο καὶ ἀξιόλογος δωρεὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης· ἡ σχετικὴ πράξις κεῖται ἐν σελ. 83 τοῦ κώδικος, ἔχει δὲ κατὰ πιστὸν ἀντίγραφον ὡς ἑξῆς⁴:

«1824: Ἰανουαρίου 28: Στεμνίτζα τὴν σήμερον ἐγὼ ὁ Γιάνης κ(αί) ἀδελφὴ μου Ἀγγέλο τέκνα τῆς μακαρίτισσας Ἀντωνίτζας ἀδελφῆς τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου Σαρή μὲ τὸ νὰ ἀπόθανε αὐτὸς κ(αί) οἱ κληρονόμοι του, κ(αί) ἐμείναμεν ἡμεῖς οἱ πλέων συγγενέστεροι καὶ καθ' αὐτῶ κληρονόμοι τοῦ αὐτοῦ Γιάνη ὡς θείου μας θντος, ἀπεφασίσαμεν μὲ, οἰκείαν μας γνώμην κ(αί) ἀφιερῶνῶμεν ὄλων αὐτοῦ τὸ πρᾶγμα τὸ πατρικόν του κινητὸν κ(αί) ἀκίνητον τὸ ὀσπητίον μὲ τὴν περιοχὴ τοῦ, τῷ χωράφιον εἰς τοῦ Μάμουλα τὸ μερίδιόν του μὲ ἡμερον κ(αί) χέρισον⁵τόπον κ(αί) τὸν λόγ-

1) Πρβλ. *Τρ. Εὐαγγελίδην*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 355 κ. ἐ.

2) Ἴδὲ περὶ τῆς Νεμνίτσης πρὸ πάντων *Π. Παπαζαφειρόπουλον*, Μεθυσδριάς, σελ. 79 κ. ἐ.

3) Ὑπὸ *Τρ. Εὐαγγελίδου*, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 354.

4) Μόνον τὰ ἀρκτικὰ γράμματα τῶν κυρίων ὀνομάτων μετεγράφησαν διὰ κεφαλαίων.

5) Κατ' ἀνάπτυξιν ἀντί: χέρισον.

- 10 γον τῆς Γιάννεννας¹ τοσον ἀμπέλια κ(αί) ἀμπελότοπους κ(αί) ὅσα ἤθελε εὐ-
 ρεθοῦν κτήματα αὐτουνοῦ πατρικά του ὄλα ἀπὸ τοῦ νῦν τὰ ἀφιερῶνῶμεν
 εἰς τὴν ἱεράν σχολὴν τῆς Στεμνίτζας τοῦ ἑλληνικοῦ λέγωμεν σχολείου νὰ
 μένουν ἀναπόσπαστα ἀπὸ αὐτῶ εἰς αἰῶνα τὸν ἀπαντα, κ(αί) νὰ μνημονεῦ-
 ωνται τὰ κάτωθεν ὀνόματα, ἦτοι Ἀθανασίου, Ἀγγέλος, Ἰωάννου,
 Ἀγάλος, Ἀθανασίου, Μηλίτζας, Ἀντωνίτζας κ(αί) Ἀθανασίου· Γεωργίου,
 15 Βελιώτας, Κωνσταντίνου, Μαρίας».

Ἴσως εἰς τὴν ἀνωτέρω δωρεὰν ἀναφέρεται ὑπόμνημα τῆς κοινό-
 τητος Στεμνίτσης, τὸ ὁποῖον αὕτη ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆ 7
 Φεβρουαρίου 1824. Κατὰ τὸ ὑπόμνημα² τοῦτο κόρη ὄρφανὴ καὶ ἀγράμματος
 κατέλιπε τὰ ὑπάρχοντά της εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν Στεμνίτσης,
 ἄλλὰ πρὸς τοῦτο ἀνθίστανται συγγενεῖς τινες τῆς κόρης· ἡ κοινότης
 ἐπικαλεῖται τὴν ἐπέμβασιν τῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ τῆς σχολῆς, ἡ ὁποία
 ἄλλως τε εἶχε ἀνάγκη ἀνακαινίσεως³.

Κατὰ τὸ 1824 ἐγένετο καὶ ἡ δωρεὰ βιβλίων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν
 Σχολὴν Στεμνίτσης ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γεωργίου (πρβλ. ἀνωτέρω,
 σελ. 158⁶⁻¹⁷ κ.έ.). Κατάλογος δὲ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ σχολῇ τῆ 5 Ὀκτωβρίου
 1824 εὐρισκομένων βιβλίων περιέχεται ἐν διπλῇ ἀντιγραφῇ ἐν τῷ κώδικι
 καὶ δὴ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ σελίδας. Ὁ κατάλογος οὗτος περιλαμ-
 βάνει 45 ἐν ὄλῳ τόμους καὶ ἀναγράφει βιβλία, τὰ ὁποῖα κατὰ μέγα μέρος
 ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν σελ. 75—76 καὶ 77 τοῦ κώδικος
 (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 154 κ.έ.). Ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς 5 Ὀκτωβρίου 1824
 ἀναγράφονται «ἕνας βαρεῖνος» καὶ κατωτέρω «ἕνας παλαιὸς βαρεῖνος»⁴.
 ἔπειτα «ἕνα κυριακοδρομίον Γρηγορίου Ταυρομενίας»⁵ (πιθανῶς χειρό-
 γραφον)⁶. ἔπειτα «ἕνας αὐλὸς ποιμενικὸς» [«βιβλίον περιέχον ψυχωφε-
 λεῖς διδασχὰς ἐν πάσαις ταῖς κυριακαῖς καὶ δεσποτικαῖς ἑορταῖς μιᾶς ἑπτα-
 μηνιαίας σειρᾶς . . . φιλοπονηθεῖσας (sic) τε καὶ ἐκφωνηθεῖσας παρὰ Προ-
 κοπίου Πελοποννησίου τοῦ Μεγαλοσπηλαιώτου» καὶ δημοσιευθεῖσας δις
 ἐν Λειψίᾳ τῷ 1780⁷] ἔπεται «μία γραμματικὴ ἀπλοῖταλική» (ἀσφα-
 λῶς τοῦ Δημητρ. Βενιέρη (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 157)· ἔπειτα «ἕνα λε-

1) Αἱ λέξεις: τὸν-γιάννεννας ἔχουσι γραφῇ ἐν τῷ διαστήχῳ.

2) Ὑπογράφεται ὑπ' ὀκτῶ κληρικῶν καὶ τεσσάρων λαϊκῶν Στεμνίτσης :
 Λάμπρου Ροῖλοῦ, Ἀναγνώστου Ἀνδρούτζου, Κωνσταντῆ Παπαηλία καὶ Σταύ-
 ρου Μπαρούτζου.

3) Πρβλ. *Τε. Εὐαγγελίδην*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β' σελ. 356.

4) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 157.

5) Πρβλ. *A. Ehrhard*, ἐνθ' ἀνωτέρω, παραγρ. 79.

6) Δὲν πρόκειται—ὡς πιστεύω—περὶ τῆς ἐν Βενετίᾳ τῷ 1779 καὶ 1782
 ἐπιχειρηθείσης μετατυπώσεως τοῦ Κυριακοδρομίου τοῦ Ἀγαπίου [Λάνδου], *μονα-
 χοῦ Κρητός*, ἐν τέλει τοῦ ὁποίου προσετέθη ἐξήγησις τοῦ «Ἀγίου Γρηγορίου
 Ταυρομενίας εἰς τὰ ἑνδεκα ἑωθινὰ εὐαγγέλια», πρβλ. *E. Legrand - L. Petit-H.
 Pernot*, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 298 κ.έ., ἀριθ. 948, σελ. 373, ἀριθ. 1065.

7) Αὐτόθι, σελ. 321 κ.έ., ἀριθ. 988-989.

ξικόν γραικοϊταλικόν», «τρεις γραμματικαί τοῦ Ματθαίου [Γανχωρίτου] εἰς τὸ περί συντάξεως», «τρεις τόμοι Ἐγκυκλοπ(αι)δείας [πισινώτατα τοῦ Στεφάνου Κομητᾶ] ἕνας γ: κ(αί) δύω: δ:», «δύω γραμματικαί τοῦ Βυσσαρίωνος [Μακρῆ τοῦ Ἰωαννίτου¹]», «ἓνα λεξικόν τοῦ Γεωργίου [Κωνσταντίνου τοῦ Ἰωαννίτου]» (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 157).

Ἐν ᾧ ἡ Ἑλληνική Ἐπανάστασις ἐφαίνετο καταβαλλομένη, λήγοντος τοῦ 1825 καὶ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ ταῦτα μῆνας γίνεται λόγος περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Εἰς τοῦτο συνέβαλεν ὁ ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθεὶς κόμησις Giuseppe Recchio, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸ ἔαρ 1825 καὶ ἔγραψε ζωηρὰν ἀφήγησιν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων κατὰ τὸ χρονικόν τοῦτο σημεῖον². Ἡ ἀφήγησις αὕτη, ἡ ὁποία ὡς παράρτημα περιέχει καὶ ἔκθεσιν περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων τῆς Ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος³, ἐκυκλοφόρησε πολὺ, μετεφράσθη καὶ ὅλου ἢ ἐπὶ μέρους καὶ εἰς ξένας γλώσσας καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερὶς *The New - Monthly Magazine* ἐδημοσίευσε τὴν ἀφήγησιν περὶ τοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ταξιδίου τοῦ κόμητος Giuseppe Recchio, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1826 ἐξέδωκεν αὐτὴν καὶ εἰς ἴδιον βιβλίον κατὰ τὸ ἰταλικόν πρωτότυπον⁴. Ἡ δὲ φίλη τῶν Ἑλλήνων κυρία Λουίζα Sw. Belle, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1826, συμπεριέλαβεν ὡς παράρτημα εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον τῆς «Ὁ Βοναπάρτης καὶ οἱ Ἕλληνες» καὶ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἰταλοῦ κόμητος ὡς παρέχουσιν «γραφικὴν καὶ δραματικὴν εἰκόνα» τῆς τότε Ἑλλάδος. Ἡ δὲ «*Revue Encyclopédique*» (τόμ. ΚΖ', 1825, σελ. 913—917) μετέφρασε καὶ ἐδημοσίευσεν ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ κόμητος Giuseppe Recchio τὸ παράρτημα ἐκεῖνο, ἔνθα περιέχεται ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Προέρχεται δὲ ἡ ἔκθεσις αὕτη ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, τότε ἐφόρου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἐν μέσῳ ἀγώνων καὶ ἐλπίδων.

Ἐν τούτοις ὅπως πάντα σχεδὸν τὰ σχολεῖα τῆς Πελοποννήσου ἤρρησαν βραχὺ μετὰ τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ εἰς τὴν Μεθώνην, οὕτω καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτσης, διασπαρέντων τῶν κατοίκων αὐτῆς

1) Αὐτόθι, σελ. 29, ἀριθ. 611, σελ. 89 κ.έ., ἀριθ. 692, 693, σελ. 350, ἀριθ. 1023, σελ. 436, ἀριθ. 1146. Πρβλ. καὶ *Κ. Ν. Σάθαν*, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 385.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 159.

3) Ἡ ὑπὸ τοῦ Σταματίου Ἀ. Ἀντωνοπούλου φιλοπονηθεῖσα Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς ἀφηγήσεως τοῦ κόμητος Giuseppe Recchio (πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 159³) δὲν συμπεριέλαβε τὴν ἔκθεσιν ταύτην περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων.

4) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 159, ὑπόσημ. 3.

μάλιστα εἰς τὰ περίξ κρυσφύγετα, ἐσχόλασε. Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1826 ἀπόσπασμα Ἀράβων ἐνέσκηψεν εἰς Στεμνίτσαν καὶ παρέδωκεν εἰς τὸ πῦρ πολλὰς οἰκίας αὐτῆς, ὡς καὶ τὸν αὐτόθι ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τὸ κατάστημα τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Τότε ἐκάησαν — ὡς λέγεται — καὶ τὰ λείψανα τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς· κατ' ἄλλην ὁμως ἐκδοχὴν — τὴν ὁποῖαν καὶ ἡ ταπεινότης μου ἤκουσεν ἐκ στόματος πρεσβυτέρων Στεμνιτσιωτῶν — κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων τὰ λείψανα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ἐκρύβησαν ἐντὸς τῆς ἐπὶ τούτῳ κενωθείσης δεξαμενῆς τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῆς Μπαφέρως, ἐκεῖ δὲ ἐπὶ μακρὸν παραμείναντα κατεστράφησαν ἐκ τῆς νοτίδος¹. Ὅπωςδὴποτε θρυλὸν θεωροῦμεν τὸ ἀναγραφέν², ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης περιελάμβανε ποτὲ 4000 τόμους, ἐν οἷς πολλὰ χειρόγραφα. Ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ-πασᾶ ἀνέζησεν ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτσης. Κατὰ τὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἱατροφιλοσόφου Ἰωάννου Πύρλα³, τοῦ ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς Τριπόλεως, διδάσκαλος ἐν Στεμνίτση κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1829 ἦτο ὁ ἐκ Μεγίστης καταγόμενος Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδης Κισθίνιος, ὁ ὁποῖος καὶ ἐν Τριπόλει καὶ Μεγίστῃ καὶ Ῥόδῳ μετὰ μεγάλῃς ἐπιτυχίας ἐδίδασξε⁴. Κατὰ τινὰ ἐγγραφα, ἐναποκείμενα ἐν τοῖς Γενικοῖς Ἀρχείοις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, οἱ Στεμνιτσιῶται ἀναφέρουσι τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1830 εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι ἡ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν Ἑλληνικὴ Σχολή, ἔχουσα περὶ τοὺς 40 φοιτητάς, λειτουργεῖ κανονικῶς, διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Βασιλείου Ἀθανασίου [ἢ Οἰκονομοπούλου], ἐπίσης δὲ λειτουργεῖ μετὰ 100 μαθητῶν καὶ τὸ ἀλληλοδιδασκτικόν, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Στεμνιτσιώτου Ἀναργύρου Λέγκερη⁵. Συγχρόνως ζητοῦσιν οἱ Στεμνιτσιῶται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ διδακτικὰ βιβλία⁶, βεβαιοῦντες, ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῶν Σχολῆς κατεστράφη διαρκοῦντος τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος⁷. Γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Βασίλειος Ἀθανασίου

1) Πρβλ. *Α. Παπαχριστόπουλον*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 61 (ἐνταῦθα ὁ πυρπολισμὸς τῆς Στεμνίτσης μετατίθεται εἰς τὸ ἔτος 1827). Πρβλ. καὶ τὸ γραπτὸν σημείωμα τοῦ μακαρίτου *Γεωργ. Ροῖλοῦ* (τοῦτο μεταθέτει τὸν πυρπολισμὸν τοῦ κατὰστήματος τῆς σχολῆς εἰς τὸ 1825). *Γ. Α. Ἀνδριτσόπουλον*, ἐνθ' ἄνωτέρω, σελ. 41.

2) Ὑπὸ *Τρ. Ἐδαγγελίδου*, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 355.

3) «Παράφοιβος» ἔτος 1876, σελ. 179.

4) *Τρ. Ἐδαγγελίδης*, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 303, 356 (πρβλ. καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ Ἐμ. Ι. Κισθίνιου).

5) *Τρ. Ἐδαγγελίδης*, ἐνθ' ἄνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 356.

6) «Γραμματικά, ποιητικά, ἀκροαματικά καὶ ἐπὶ μέρους μαθηματικά» βιβλία, ἰδιαιτέρως «ἐν ἑλληνικὸν λεξικόν» ζητοῦσιν ἐκ τῆς Γραμματείας τῆς Παιδείας οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης Ἰωάννης Σακελλαρίου, Λάμπρος Ροῖλός, Νικολάκης Κανδρῆς καὶ Κωνσταντῆς Νικολέτου δι' ἀναφορᾶς ἀπὸ 29 Σεπτ. 1830.

7) Ἀντιγράφω ἐκ τῆς ἀναφορᾶς, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος ἐν τῇ

[ἡ Οἰκονομόπουλος] ἐδίδασκειν ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς Στεμνίτισης¹, ἀφοῦ τὸ παλαιὸν κατάστημα τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς αὐτῆς εἶχε πυρποληθῆ ὑπὸ τῶν Ἀράβων τοῦ Ἰμβραήμ², καὶ δὲν εἶχεν ἔκτοτε ἀνοικοδομηθῆ. Ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐξηκολούθουν, ἂν καὶ σπανιώτεροι, αἱ δωρεαὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτισης, ἡ ὁποία ἐστεγάζετο κατὰ διαφόρους περιόδους καὶ ἀλλαχοῦ³, ἐκτὸς τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς κωμοπόλεως .

Ἐν τῷ κώδικι, σελ. 87, ἀναγινώσκομεν τὴν ἐξῆς πρᾶξιν:

«Τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν πέμπτον ἔτος τὴν <δω>δεκάτην τρίτην ἀρ.13,μαΐου ἡμέραν κυριακὴν καὶ ὥραν ὀγδόην π.Μ. προσκληθέντες οἱ δύο ἐπίτροποι τῆς Ἑλλ(ηνικῆς) σχολῆς Στεμίτζης παρὰ τῆς Νικολέτας Ψωμοπούλας καὶ συζύγου τοῦ Παναγιώτη Πρωτοπαπαῶ, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ἰω(άνν)ου Φοραδᾶ ὅπου διαμένει. μετέβησαν 5 ἐκεῖσε, ὅπου αὐτὴ παρόντων καὶ τοῦ ρηθέντος συζύγου τῆς καὶ τῶν προσυπογεγραμμένων μαρτύρων κ. Γεωργίου Οἰκονομοπούλου, Ἡλία Κανδρῆ, Ἰωάννου Φοραδᾶ καὶ Γεωργίου Καλαφρέτζου, ἀφίερωσεν εἰς τὴν Ἑλλ(ηνικὴν) σχολὴν ὅλα τὰ εἰς τὸ προικοσύμφωνόν τῆς ἀναφερόμενα 10 ἀκίνητα κτήματά τῆς, καθὼς καὶ τὸ χωράφι εἰς Λειβάδι, τὸ ὁποῖον συνεστῶτος τοῦ β' γάμου τῆς, ἡγοράσθη ἀπὸ τὸν σύζυγόν τῆς ἐκ τῶν προικῶν χρημάτων καὶ κινητῶν πραγμάτων τῆς, ὡς ὁ ἴδιος ὠμολόγησε, γενομένου τοῦ πωλητηρίου ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς. πρὸς βεβαίωσιν τούτων ἐγένετο ἡ παροῦσα ἐγγραφή εἰς τὸν κώδικα διὰ νὰ μένωσι τὰ εἰρημένα ἀναθήματα κτήματα ἀναπόσπαστα τῆς σχολῆς, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ διατήρησιν 15 τῆς, διὰ ψυχικὴν αὐτῆς καὶ τῶν γονέων τῆς σωτηρίαν. ὑπεσχέθησαν δὲ καὶ οἱ ἐπίτροποι νὰ δώσωσι πρὸς αὐτὴν δραχμὰς πεντήκοντα, διὰ νὰ τῇ χρησιμεύσωσι διὰ ψυχικά τῆς. ὑπογράφεται δὲ παρὰ τῶν μαρτύρων, τοῦ συζύγου τῆς ρηθείσης Νικολέτας Π. Πρωτοπαπαῶ καὶ τῶν 20 ἐπιτρόπων τῆς σχολῆς.

ὁ σύζυγος τῆς Νικολέτας

Π. Πρωτοπαπαπαῶς

Οἱ ἐπίτροποι τῆς σχολῆς : Σ. Μπαρούτζας, Κ. Σακελλαριάδης,

Οἱ μάρτυρες : Γ. Οἰκονομόπουλος, Γεωρ: Καλαφρέζος, Ἰω. Φοραδᾶς, Ἡλίας Κανδρῆς

25

ἀμέσως προηγουμένη ὑποσημειώσῃ, τὰ ἐξῆς: «μέρος μὲν τῶν [βιβλίων αὐτῆς] κατηνάλωσεν [ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτζης] εἰς τὴν χρῆσιν τῶν πολεμοφοδίων, τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ δὲ λοιπὸν συνεπυρπολήθη κατὰ τὴν τοῦ Ἰβραήμ εἰσβολὴν.»

1) Γ. Ἰ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλος, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 66.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 168.

3) Πρβλ. γραπτὸν σημεῖωμα τοῦ μακαρίτου Γ. Ῥοῖλου (ἰδὲ ἀνωτέρω, σελ. 164⁴, 168⁴, καὶ κατωτέρω, σελ. 172⁶).

Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 9 Σεπτ. 1846 ἀνεγνωρίσθη ἡ Ἑλληνική Σχολὴ Στεμνίτσης ὡς δημόσιον Δημοτικὸν Σχολεῖον, δημαρχοῦντος δὲ τοῦ Βασιλείου Ῥοῖλοῦ ἐκτίσθη τῷ 1854 αὐτόθι τὸ παλαιὸν κατάστημα διὰ τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον. Τῷ 1865 ἰδρύθη τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον Στεμνίτσης καὶ τῷ 1872 τὸ αὐτόθι Δημοτικὸν Σχολεῖον Θηλέων¹. Εὐεργέται τῶν Σχολείων Στεμνίτσης ἀνεδείχθησαν κατὰ τὸν 10^ο αἰῶνα πολλὰ φιλόμουσα τέκνα αὐτῆς. Ὁ Δημήτριος Ἀλέξανδρος διέθεσε τὴν παρὰ τὴν πλατεῖαν Στεμνίτσης μεγάλην σχετικῶς οἰκίαν του πρὸς στέγασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τῆς γενετέρας αὐτοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλα ἔγγραφα κτήματα ἐκληροδότησε. Ὁ Ἀντώνιος Σαμαρᾶς διέθεσε τὴν οἰκίαν του, ὅπως ἐν αὐτῇ οτεγασθῆ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον Θηλέων, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Ἡλίας Φασουλᾶς γενναῖον ποσὸν ἐκληροδότησε. Ὁ Στεμνιτσιώτης Παναγιώτης Λάλας, ὁ ὁποῖος διέμενεν ἐν Κισνοβίῳ τῆς Βεσσαραβίας, ἴδρυσεν διὰ διαθήκης κληροδότημα πρὸς ἐκπαίδευσιν δύο νέων, καταγομένων ἐκ Στεμνίτσης, ἐνδεῶν, ἀλλὰ διακρινομένων ἐπὶ εὐφυΐα.

Σήμερον τὰ σχολεῖα Στεμνίτσης στεγάζονται ἐν μεγαλοπρεπεῖ μεγάρῳ, τὸ ὁποῖον ἀνήγειραν οἱ ἔρανοι τῶν ἐν Ἀμερικῇ Στεμνιτσιωτῶν. Ἐκ τῶν παλαιῶν κτημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης, μόνον οἱ «Πόντοι», θαμνωδὲς δάσος, ἐνοικιαζόμενον πρὸς βοσκήν, εἶναι καὶ σήμερον ἰδιοκτησία τοῦ σχολείου τῆς κωμοπόλεως αὐτῆς². Κατὰ τὸ 1835 ἐκινδύνευσεν ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Στεμνίτσης ν' ἀπολέσῃ ἀπαξάπασαν τὴν παλαιὰν περιουσίαν αὐτῆς. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐχαρακτήρισεν ἐθνικὴν τὴν περιουσίαν τῶν διαλυτέων μοναστηρίων, διετείνετο δὲ ὅτι ἡ παλαιὰ περιουσία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης δὲν ἀνήκει εἰς αὐτήν, ἀλλ' εἰς τὰ διαλελυμένα μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, καὶ κατὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸ κράτος. Διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν κατώρθωσαν οἱ Στεμνιτσιῶται νὰ διασώσωσιν τότε ὅ,τι ἦτον δυνατὸν νὰ διασωθῆ ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγράφων ἀποδείξεων. Σχετικῶς πρὸς τὰς ἀποδείξεις ταύτας ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τοῦ παραφύλλου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπικολληθῆ ἐπὶ τῆς πινακίδος τῆς σταχώσεως πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ κώδικος, τὴν ἑξῆς σύντομον πράξιν :

«1835: 18: Μαΐου. Σιμείωσις ὄσα ἔγγραφα στέλνωμεν εἰς τὴν Τρι-

1) Αἱ χρονολογίαι τῆς ἰδρύσεως τῶν διαφόρων σχολείων Στεμνίτσης μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους παρέχονται διάφοροι ὑπὸ τῶν διαφόρων τοπικῶν ἐρευνητῶν. Πρβλ. Ἄ. Παπαχριστόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 21, Γ. Ἄ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 66 κ. ἐ., Τρ. Ἐδαγγελίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 356.

2) Πρβλ. Γ. Ἄ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 66 κ. ἐ., Τρ. Ἐδαγγελίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 356.

μπολιτζᾶ. Τῶν Κυρίων Ἀλέξανδρου Ἀλεξανδρόπουλου ¹ κ(αι) Δημητρίου π^α[=παπα]: Ἰωάννη Σακελαρίου, διὰ νὰ ἀφερθοῦν ὅπου ἀνήκει διὰ τὰ πράγματα τοῦ ἁγίου Δημήτριου ὁποῦ ζητῆ ἢ κυβέρνησις νὰ τὰ ἐξουσιάσῃ· ὁποῦ εἶναι τοῦ σχολίου.

[1] ἓνα ἔγγραφον τοῦ Χριστιανοῦπῶλεως κ(αι) Δημητζάνης

[2] ἓνα ἔγ[γ]ραφον τοῦ κοινοῦ Στεμνίτζας

[3] ἓνα ἔγγραφον τῶν ἐπιτρόπων

[4] ἓνα Σικειλιῶδες μὲ βράνα ² τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας.

[5] ἔταιρον ἔγγραφον τοῦ Χριστιανοῦπῶλεως καὶ Δημητζάνης διὰ τὸν Μεθόδιον.

Σωτήρος Μπαροῦτζας

Λάμ[προς] Ῥοῖλός παρόν

Ἀναγ[νώστης] Λέγγερης παρῶν»

Οἱ ὑπογράψαντες τὴν πράξιν ὑπῆρξαν ἐπίτροποι τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Σχολῆς κατὰ τὸ ἔτος 1835. Ὡς δεικνύει ὁ τρόπος τῆς γραφῆς, τὸ κείμενον τῆς πράξεως ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ Σωτήρου Μπαροῦτζα. Πρέπει δὲ τὰ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. [2] καὶ [4]³ ταχθέντα ἔγγραφα νὰ ταυτισθῶσιν ἀσφαλῶς πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν ἐνταῦθα ἐν σελ. 132—134 καὶ 135—140. Δὲν ἀποκλείεται δὲ καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 1,3,5 ἀνωτέρω ταχθέντα ἔγγραφα νὰ εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ἐνταῦθα ἐν σελ. 149—152, 162—163, 152—153. Πάντως ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρω πράξει μνημονευόμενος Μεθόδιος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Γέροντα Μεθόδιον, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἀνωτέρω, σελ. 152⁸, 153^{9,10,25}, 154, 158⁷⁻⁸.

Κατὰ τὰς προκειμένας ἡμῖν ἀξιοπίστους πηγὰς διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους χρόνους ὑπῆρξαν:

α') Ἰάκωβος τῷ 1790. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 130⁸⁸, 134.

β') Ἴσως Νεόφυτος Μοῦτσος, ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος τῶν Πατριαρχείων. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 130¹⁷, 131, 142.

γ') Ἀγάπιος Λαμπρόπουλος, ὁ ἐκ Παγκράτη τῶν Καλαβρύτων, 1806 μέχρι τέλους 1813. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 158¹⁻⁴, 158—159, καὶ κατωτέρω, σελ. 172—173.

δ') Γεώργιος Τσαφολόπουλος 1824. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 158⁷⁻⁸, 159—160.

ε') Ἐμμανουὴλ Ἰωαννίδης Κισθήνιος κατὰ

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 163 κ.έ.

2) = με[μ]βράνα.

3) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 135⁶.

Μάρτιον τοῦ 1829. Ἡ μὴ τυχὸν ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ Σχολείου; Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 168.

στ') Βασίλειος Ἀθανασίου ἢ Οἰκονομόπουλος, ἱερεὺς, ἐκ Στεμνίτσης. Μνημονεύεται ὡς διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης τῇ 29 Σεπτ. 1830.—Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 168-169.

Μαθητὰ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ἀναφέρονται πολλοὶ καὶ ἐπιχώριοι καὶ ξένοι, διαπρέψαντες καὶ κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐπανάστασιν καὶ μετὰ ταῦτα. Ὁ Ἰωάννης Λαμπρόπουλος, ὁ συγγραφεὺς τοῦ κατ' ἐπανάληψιν ἤδη μνημονευθέντος ἔργου περὶ τῆς «Πελοποννησιακῆς Παιδείας» ἐπὶ Τουρκοκρατίας¹, ὑπῆρξε μαθητῆς τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης, καθ' ὃν χρόνον ἐσχολάρχει αὐτόθι ὁ Ἀγάπιος Λαμπρόπουλος, ἥτοι 1806 - τέλη 1813². Ὑπὸ τὸν αὐτὸν διδάσκαλον ἐμαθήτευσαν αὐτόθι—κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἰωάννου Λαμπροπούλου—καὶ ὁ ἀγωνιστῆς καὶ περιώνυμος πολιτικὸς Ρήγας Παλαμῆδης (1794 - 1872), ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τοῦ 1806 καὶ ἐφεξῆς, καὶ ὁ Στεμνισιῶτης Ἀριστομένης Κουβαρᾶς, ἀνὴρ φιλελεύθερος καὶ ὀρμητικὸς, (τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὡς δῆθεν συνομῶτην ὁ Χατζη-Χρῖστος, ἀρχηγὸς ὢν τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Μεσσηνιακῆς Ἐπαναστάσεως) καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρόπουλος, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ἀλεξανδροπούλου Ὑψηλάντου³, γραμματεὺς τοῦ Κανάρη, ἀγωνιστῆς ἐν Πελοποννήσῳ, βραδύτερον δικηγόρος, νομάρχης καὶ βουλευτῆς Μαντινείας⁴. Λαμπρὸς μαθητῆς τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης καὶ τοῦ Ἀγαπίου Λαμπροπούλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Σοπωτοῦ, τοῦ τέως δήμου Ἀρναναίας, καταγόμενος Ἰωάννης Σακελλαριάδης. Οὗτος—κατὰ τὰ παραδεδομένα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λαμπροπούλου—ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον μαθητῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπότροφος τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀγαπίου Λαμπροπούλου, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου «ἵκανὸς ἤδη γενόμενος» συνεστήθη ὡς διδάσκαλος τῆς σχολῆς Καρυταίνης· ἐκεῖ ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης Σακελλαριάδης ἐπὶ τρία σχεδὸν ἔτη (1812—1814), μεθ' ὃ ἀνεδέχθη τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς Κοσμᾶ τῆς Κυνουρίας, ὅπου ἐδίδαξε σχεδὸν τριετίαν, τῷ δὲ 1818 προσεκλήθη διδάσκαλος τῆς σχολῆς τῆς γενεθλίου αὐτοῦ κώμης Σοπωτοῦ⁵. Ὁ Ἰωάννης Σακελλαριάδης ὑπηρέτησε κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐπανάστασιν καὶ ὡς ἀγωνιστῆς διὰ τῶν ὀπλων καὶ ὡς γραφεὺς μάλιστα τοῦ Μινιστερίου τοῦ Πολέμου. Τὸ παρ' ἐμοὶ γραπτὸν σημεῖωμα τοῦ μακαρίτου Γ. Ροῖλου⁶ μνημονεῦει, συμφώνως πρὸς τὰς τοπικὰς παραδόσεις, μαθητὰς τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 161-162.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 171.

3) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 163^α.

4) Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 46 κ. ἑ.

5) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 159^α, προσέτι Τρ. Ἐδαγγελίδην, ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 360.

6) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 169^α.

τὸν προμνημονευθέντα Ἰωάννην Σακελλαριάδην, τὸν ἐκ Σοπωτοῦ τῶν Καλαβρύτων¹, καὶ τὸν Φοιβαπόλλωνα, τὸν ἐκ Καλαμῶν. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ Στεμνίτσης ἐδιδάχθη τὰ προκαταρκτικὰ γράμματα καὶ ὁ περίφημος φιλικὸς Ἀντώνιος Πελοπίδας², ὁ ὁποῖος συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ — ὡς λέγεται — καὶ ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας³.

Μαθητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης — ὡς θέλει ἢ αὐτόθι παράδοσις⁴ — ὑπῆρξε καὶ ὁ τετράκις γενόμενος πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος (1817—1883).

Εἶθε νέα εὐρήματα νὰ ἐπιχύσωσιν ἀπλετώτερον φῶς εἰς τὰ σχολικὰ πράγματα τῆς Στεμνίτσης ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Ἐλευθερίας. Αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται μὲν εἰς τὰ σχολικὰ πράγματα τῆς μικρᾶς αὐτῆς Γορτυνιακῆς πολιχνῆς, δημοσιεύονται δ' ἀνωτέρω, αἱ ἀνορθογραφίαι καὶ ἀσυνταξίαι τῶν κειμένων αὐτῶν, ἴσως θὰ ἐμβάλωσι πολλοὺς εἰς σκέψεις καὶ εἰς πειρασμούς, ἀλλὰ τὰ κείμενα ταῦτα πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ἐξετασθῶσιν ὑπὸ τὸ πρῖσμα προσπαθειῶν πρὸς δημιουργίαν ἀνθρώπων καὶ ἰδεωδῶν.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Σελ. 126, ὑπόσημ. 3. Ἡ «ἐκ χώρας Στεμνίτζας» κυράτζα Εὐγένω Μαυραειδίνα (σύζυγος τοῦ Μαυραειδῆ, ἄλλως Μαυροειδῆ Πασᾶ) κατὰ σχετικὴν ἐπιγραφὴν κατέβαλε τὴν δαπάνην, ὅπως ἀνεγερθῆ τῷ 1706 ὁ ναὸς τῆς παρὰ τὴν Βυτίναν μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων. Αὐτὸς δὲ ὁ Μαυροειδῆς πασᾶς κατὰ τὴν παράδοσιν περὶ τὸ ἔτος 1680 συνέβαλε γενναίως εἰς τὴν μετάθεσιν τῆς προμνημονευθείσης μονῆς ἐκ τῆς θέσεως, ὅπου αὕτη κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἰδρυθῆ, εἰς ἣν θέσιν τῶρα εὐρίσκεται. Πρβλ. *Π. Παπαζαφειρόπουλον*, *Μεθυδριάς*, σελ. 85 κ. ἔ.

Σελ. 127: Μεσόρια = μεσόριον, τὸ μεταξὺ δύο περιοχῶν ὄριον (πρβλ. καὶ τὰ ἀρχαῖα μέσσορος, μεσοῦριον κλ.), ἐνταῦθα εἰδικῶς τὸ σύνορον τῶν περιοχῶν Δημητσάνης καὶ Στεμνίτσης.

Σελ. 135. Περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ οἴκ. πατριάρχου Νεοφύτου Ζ', μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1793, ἀπολυθέντος σίγγιλλίου πρβλ. καὶ τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τῆς ταπεινότητός μου ἐν Β. Ζ., τόμ. ΙΕ' (1906) σελ. 476, ὅπου

1) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 172.

2) Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 164.

3) Πρβλ. Γ. Ἀ. Ἀνδριτσόπουλον, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 21,83.

4) Αὐτόθι, σελ. 66.

ἐκ παραδρομῆς τυπογραφικῆς τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἀπελύθη τὸ σιγίλλιον, ἐτυπώθη: 1790 ἀντί; 1793.

Σελ. 156. Ἡ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτσης ἐναποκειμένη ποτὲ «συρᾶ τοῦ Ἡοβ'» ταυτιστέα κατὰ πάσαν πιθανότητα πρὸς τὴν ἔκδοσιν ἐκείνην, ἧς ὁ τίτλος ἔχει: «Σειρὰ τῶν πατέρων εἰς τὸν μακάριον Ἰώβ, συλλεχθεῖσα παρὰ Νικήτα μητροπολίτου Ἡρακλείας· νεωστὶ μετατυπωθεῖσα σπουδῆ καὶ δαπάνῃ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν Ἰωάννου Μαρμαροτούρη, καὶ μετ' ἀκριβοῦς ἐπιμελείας διορθωθεῖσα παρὰ Γεωργίου Χρυσοφοῦ τοῦ ἐξ Εὐρίπου· προσφωνηθεῖσα δε τῷ ἐκλαμπροτάτῳ τε καὶ μεγαλοπρεπεστάτῳ αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Ἰω. Μιχαήλ Σούτζω· ἀψήβ'. Ἐνετίησιν 1792. Παρὰ Δημητρίῳ Θεοδοσίῳ» (εἰς 4ον). Πρβλ. Ἄ. Παπαδόπουλον Βρετόν, Νεο-ελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Α', σελ. 118, ἀριθ. 331, Ἄ. Μάμουκαν, Τὰ Μοναστηριακά, ἐν Ἀθήναις 1859, σελ. ση'.

Σελ. 156, ὑπόσημ. 8, στίχ. 1 μετὰ τὴν λέξιν: π ρ ο χ ε ἰ ρ ω ς προςθες.: *E. Legrand - L. Petit - H. Pernot*, Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au XVIIIe siècle. Τόμ. Α', σελ. 137, ἀριθ. 107.

Σελ. 160, ὑπόσημ. 2, μετὰ τὸ 162 πρόσθες.: 163.

Σελ. 167. Ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν σχολικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν συμπεριέλαβεν ὁ κόμης Giuseppe Pecchio εἰς τὸ περιηγητικὸν αὐτοῦ ἔργον, διεσκευάσθη ἐκ τῆς «Revue Encyclopédique», τόμ. ΚΖ' (1825) σελ. 913-917, καὶ ὑπὸ τοῦ Theodor Kind, Beiträge zur besseren Kenntniss des neuen Griechenlands, in historischer geographischer und literarischer Beziehung. Neustadt a. d. O. 1831, (σελ. 260 περὶ τῶν σχολείων Βυτίνης, Δημητσάνης, Στεμνίτσης καὶ Λαγκαδίων τῆς Γορτυνίας. Σελ. 254 περὶ τοῦ σχολείου Τριπολιτοῦ, περὶ οὗ πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 399).